Poštarina plaćena u gotovom.

VIJENAC

LIST ZA KNJIŽEVNOST I UMJETNOST



1925

KNJIGA V. / UREĐUJE Dr F. NIKOLIĆ / BROJ 1 i 2.

2

24216

SADRŽAJ:

LISTAK:

»Vijenac« izlazi svakog 2. i 16. u mjesecu. Cijena mu je mjesečno D 20.—. Pojedini broj stoji D 12.—. Uprava »Vijenca« nalazi se u Medulićevoj ul. 30. Novac se šalje poštanskom čekovnom uredu u Zagrebu za upravu »Vijenca« na br. 34.649. Rukopisi se šalju dru. Ferdi Nikoliću, Zagreb, Medulićeva 30, I. i ne vraćaju se.



FLORA JASIĆ: STUDIJA.

VIJENAC

GODINA III. U ZAGREBU, 16. SRPNJA 1925. KNJIGA V., 1. i 2.

PALIJAČA

(Novela).

Uz brčansku cestu poredala se kolija kao karavana, nakrcana suhim šljivama visoko iznad šaraga i natkrivena ciradama, šatorskim krilima, ponjavama i praznim vrećama, da šljive ne pokisnu i da se vlaga ne uvuče u njih kao bolest u ljude i da na prečac ne potrunu. Duga je to karavana bosanskih šljivara, što vuku narodno blago, da prime za njeg zlato, otegnula se u beskraj, pregledat je ne možeš, i vuče se tromo i lagano kao duboke vode u širokim koritima. Škripucaju kola, hržu konji, a veliki teški lanci između osovina, što zavore kola, zveče teško i odmjereno, kao aparati. Pucketaju bičevi po zraku u čuje se po koji teški krik na mjesečini, što ga izbace kočijaši nervozno od laganog kretanja, čegrtanje kola i udaranje popločenih konjskih kopita o nabijeni drum, sve se to slijeva u neku olovnu, gotovo nepokretnu buku, koja jedva iščezava. Monotonija toga štropotanja umara živce i ljudima i životinjama i vidi se na mjesečini, kako su se nekoji šljivari izvalili na sredini kola i hrču u sva zvona kao u dušeku, dok se drugi vuku za kolima, kao sjenke. I konji oklempili ušima, zarili glave među prednje noge, sklopili oči i spavaju vukući se instinktivno naprijed u onoj struji nepregledne karavane, što naliči na ogromna prežderana gmizavca.

U zraku se zaustavio neki topao, gotovo vruć vjetar i jedva da se miče, a mjesečina teška i olovna naliči na crvenu užarenu ploču, iz koje izlazi sva ta nesnosna omara i zgusnuta sparina. U vazduhu se rodila neka čudna nepoznata sila, što preobražava oblike nutrašnjosti i raspoloženja i sve izgleda kao u nekoj obrnutoj perspektivi, kao u kaleidoskopu, u kome je otisnuta slika čitavoga svijeta, što se s časa na čas preobličuje i mijenja.

Ljudima se pričinja, da je taj sklop planina, kroz koju se vuče njihova karavana, zagnjuren u prozirnu tekućinu ražarene mjesečine i okloplјen teškim nebeskim kubetima u čvrstu i košćatu kuglu zalivenu sa sviju strana rastopljenim olovom da zrak iz nje ne odiše. I tako zagrijana ljudskim dahom iz prežvakanih i bezbroj puta začađenih pluća od duvana i od alkohola, u toj kugli gnjije sparina, i ljudi se guše u zadahu vlastitoga tijela kao u kakovoj zemunici. Neki tajni nepoznati strah obilazi im po kostima i po duši i oni gledaju zaplašena pogleda u nebo, da vide, ne prijeti li im otud kakova nepogoda, i nisu li ta čudna predosjećanja vjesnici vremena, što već dugo sprema svoj zatorni prolom nad njihovim glavama.

Nigdje ništa. Nebo čisto kao staklo. Samo je mjesec nešto crven i zastrt nekom čudnom maglicom, kao žena prozirnim peškirom. Iz »babijeg budžaka« tamni nebo ko seljački gunj. Pa ako je i oluja — još je daleko od njih. Dok se skupe oblačine i natjeraju prolom nad ovom krajinom, oni će već i u Brčkom osvanuti.

I utješeni ljudi povlače se iznova u svoja duplja, iskopana među vrećama i podaju se tihom sanjarenju i nekom teškom rezigniranom razmišljanju usporenom tromim promicanjem naprijed.

Na kraju karavane goni kola čovjek u tridesetim godinama i kod svakog brežuljka iskače iz kola i upre snažnim mišicama u razvaljene šarage, olakšava teret malim trbušastim konjićima, što vuku svom snagom i svom voljom klimajući neprestano uznojenim glavama i posklizujući se na izbrušenom kamenju zaprašene carske ceste.

Čovjek je zamišljen i kad god se spušta niz brdo, sjedi gotovo na procjepu rude, samo da što manje zauzima prostora u kolima. Nikad ne zamahuje bičem. Uvijek viče konje po imenu. A konji vuku. Kola škripe. I vreće pune šljiva tegobno se ljuljaju u kolima kao da će ispasti. I radi toga veselog života stvari i životinja, što se nalaze u njegovoj vlasti, radi te neke radosne volje za poslom i obilja blaga, što se prikazuje u škripanju kola i teretnom pomicanju vreća čovjek katkada vikne

veselije na konje, kao da ih sokoli ili im pokazuje, da je i on s njima skupa upregnut u isti posao podjednako i pravedno, kako se to i priliči.

I izmakli su iz uvale i izašli na ravan ostavljajući iza sebe sakrivene gorske klance i crvenu mjesečinu zatrpanu u gudure i proplanke. Našli su se u mraku. Konji su odahnuli. Ljudi se uspeli na kola i posjedali, da i oni odahnu. A mrak bivao sve gušći. I cesta je svijetlila kroz tamu, kao bijeli konci na crnoj ploči od škriljevca. I konji su vukli po tom koncu svoje terete drijemajći među prednjim nogama, a vjetar je bivao još nepomičniji i još vrući nego prije. Omara je još jače pritiskivala i metala im olovo na očne kapke, da ih polagano spusti u dubine polusnova i nesvjesnog sanjarenja.

Čovjek na zatiljku karavane još uvijek zamišljen. I on je sio na kola na procjep rude i u jednoličnom ljuljanju kotača sve dublje zapada u svoju misaonu pozu. Takvom je raspoloženju naročito odgovaralo monotono drndanje kola, noćna tišina prigušena mrtvačkom omarom i samoćom. U njegovoj su se glavi motali kotači razigrane mašte i nerava, razdraženih od ugodnih slika, koje lebde pred njim u plavoj omaglici. Ti fantomi, što stvaraju pred njim perspektive budućnosti, utješljive misli i prijatan osjećaj životne sigurnosti, bivaju s časa na čas sve jasniji, sve realniji, kao živi razigrani svijet.

Nekad je bio probisvijet, danguba i vucibatina. Bio je nitko i ništa. Povlačio se po kafanicama, po birtijama i po hotelima i sjedao za tuđe stolove, da gucne iz čije neispijene čaše i da kojim vicem, vještačkom grimasom ili duhovitom dosjetkom predobije čiju simpatiju i stekne časovito prijateljstvo njegove kese, ako nije prazna. U tim je časovima uzimao svoju čast kao instrumenat svoga zanimanja i na njoj je zarađivao svoj svagdašnji hljebac i večernju kapljicu časovitih iluzija. Ali njegova je čast bila vanredno krhke prirode i trošila se kao kreda na ploči, a on se razbacivao njome bez ikakve ekonomije, kao pobješnjela neman svojom snagom ili pijano ljudsko svinjče svojim bogatstvom. Igrao je pijan po stolovima, cerio se na glupe i radoznale goste, što u tuđem propadanju traže svoje ogledalo, nabacivao na se takve pogrde, kao hulja, koja nema nikakvoga karaktera, ljudskoga ponosa ni srca čovječjega.

— Ja sam ljudska svinja. Jeste li ikada vidjeli ljudsku svinju. Trči ulicama uvučena sama u se, pokrivena rođenim ušima, da se sakrije svačijim očima. I vi je vidite, da ide, da živi, a nje ipak nema. Nema je među ljudima, nema je među djecom, nema je čak ni među ženama, ona živi nepoznata. Živi i rokće. Eto ta svinja to sam ja. Mene nema. Ja sam se pokrio svojim rođenim ušima i ne spadam ni u jedno ljudsko društvo. I zato me nema. Zato sam svinja i zato rokćem! To je bio sukus njegova tadašnjeg života.

I dok bi se drugi smijali tom sopstvenom pljuvanju na svoje vlastito dostojanstvo, tom degradiranju samoga sebe na najniži stupanj životne egzistencije, dok su uživali u tom očajnom kriku jedne survane i poništene ljudske duše, on se, obliven suzama, cerio na goste i u gorkom smijehu uprskanom ljutim plačem, sakrivao svoj vlastiti prezir. Jedini nekakav posao, koji je mogao raditi, desio mu se samo tada, ako bi došao kakav cirkus. On se smjesta javljao cirkuskom direktoru i tražio kakvu bilo funkciju, samo da nešto radi. Davali su mu da pregleda ulaznice ili da objavljuje program na ulici uz cirkusku muziku. Nekoliko je puta i odlazio sasvim sa cirkuskim društvom, ali se brzo vraćao s uvjerenjem, da to nije kruh za njega. Meutim svi su ga radi toga zvali komedijašem i nadjeli mu ime Palijača.

I to je bio njegov dugogodišnji mukotrpni zanat, dok nije jednoga dana istrošio svu svoju zalihu časti i ostao samac, jadan, popljuvan, odstranjen od svakuda, kao šugavo pseto, nimalo više zanimljiv, kao žena, koju je uspjelo svima protuhama obeščastiti i odgurnuti. Osjećao je na sebi žig stare izglodane ljudske prostitutke, koja čeka posljednji udarac života, da se sroza gdjegod na bunjište i ostavi jadne rasklimane kosti za gnjojenje krtole. Nije više mogao svojim zanatom ni hljeba zaraditi, a kamoli vina natočiti. Odsvakle su ga tjerali, kao nesnosno marvinče, koje srlja bezobzirno onamo, kamo više ne spada.

I to ga je zbilo u jedan mali neznatni kutić života, kao isprebijano mače, u kutić negdje pod mejhandžijskim stubama ili pod općinskim šatrama, pod kojim mesari dnevno sjeku masnu ugojenu govedinu. On je sebi našao mjestance negdje među neprodanim drobovima, preostalim crijevima i odbačenim otpacima. Cijele su noći upijale pore njegova sasušenog tijela nepodnosljivi zadah zastarjelog mesa i na njegovu odijelu vidjeli su se tragovi krvi, sasušeni komadići mesa, životinjskog izmeta i prašine, kao na zločincu, na kojem svi znakovi viču u sav glas, kakav je to čovjek i kakav život provodi. Oko njega bi po danu oblijetali rojevi izgladnjelih muha kao oko mesara, a mačke i psi su mu se približavali uzdignutim njuškama, kao da osjećaju zaklano blašče, a ljudi su obilazili na desetke koračaja oko njega, samo da ne čuju užasni smrad, koji se oko njega širio kao oko davno krepane mrcine. I eto tako je živio taj čovjek, koji je u to doba naličio na gubavca s kreštavom klepetaljkom, pred kojom bježi sve živo, da se ne okuži, i onoj alegoričnoj

svinji, s kojom se samovoljno izjednačivao, da zabavlja gomilu i zaslužuje kruh.

On je bio potpuno svijestan svoga pada i nije ga to bolilo toliko kao što ga je mučila spoznaja, da napokon čitav svijet uviđa, da je on zbilja ona alegorična svinja, zamotana u vlastita ušesa i da više ne postoji među ljudima. I ta mu se užasna bol zasjekla u dušu i ovorila neprobolnu ranu, od koje se zatvarala krv i pretvorila se u neku plamenu kiselinu, koja mu je bezobzirno nemilo palila utrobu, jetra i bubrege. Kadgod bi oćutio njezin oštrac u svom srcu, smjesta bi se u njemu smutila krv i počela da pali. A ta je vatra u njemu uzbunila svu žuć i sav jed protiv samog sebe i on se pobunio protiv svog vlastitog bića, kao protiv nekog strahovitog stranca u sebi, koji mu sjedi na životu kao mora. I ta čudna i neobična pobuna, kao da ga je preobrazila. On je bio posve drugačiji. Počeo je osjećati u sebi neku strahovitu mržnju na vlastitu krivicu. I taj prvi čovječji osjećaj, koji se u njemu probudio, kao da ga je sasma preporodio i to onoga drugog, boljeg njega, koji je do sada drijemao u njegovim živcima i istom se sada probudio. I taj drugi bolji njegov j a počeo je u njemu zauzimati sve to veću vlast, a njegova mržnja na onoga strahovitog stranca u njegovom biću narasla je kao poplava i počela da se ljuto osvećuje.

U tim časovima osvete, što je imala svoj žalac u neizmjernoj grižnji savjesti, u očajnom strahu za svoj rođeni život, on je šćipljenih šaka i stisnutih zuba mahao pesnicama nad vlastitom glavom, kao da će je u prah smrviti i očajno vikao u prazninu, u kojoj ga nitko ne čuje.

— O ja budala, ja... Strijele se nebeske dabog-do srušile na moju glavu i rastočile me kao bačvu sasušenu na petrovskim vjetrovima. Gdje sam ja kukavica bio dosad i što sam ja to radio? Dok se sav život trudio i živio, ja sam polagano pljucao na svoj život i mislio, što ga jače ublatim, to će ljepši biti... O nebesa, sram vas bilo, kad ste pod svojom kapom trpili ovako jadnu i prokletu glavu... Zar sam ja stvoren za komedijaša? Ja, koji sam krvava srca i suznih očiju ponizivao svoju rođenu dušu i sam se sebi gadio... I eto zato sam i propao. Zato što sam bio ono, što nisam i što sam tu nakazu svog vlastitog bića tako strašno mrzio. Trebao sam se zavoliti, trebao sam uživati i ja u vlastitom poniženju, kao što je i gomila u njemu uživala ili sam trebao poslati k vragu sve i dušu i srce i čast i smijati se prokleto, majmunski na sve, izrugivati se svemu u sebi i oko sebe. Ali ne, ne, ja to nisam mogao. Bio sam poštena luda i iskrena kukavica i iz kukavičluka sam i propao!

U njemu su ti izljevi rasli do eksaze, i on je ščepao svoju vlastitu glavu među ruke i lupao njome o zid, lupao do besvjesnosti, kao da želi u neko perverznoj slasti rođenoga bola zaboraviti prošlost. I kad bi mu glava natekla od nemilosrdnih udaraca i krv ga svega oblila točeći se niz vrat i niz grlo u njedra, on bi u nekoj besvjestici, u nekom polusnu klonuo na zemlju smiren i zadovoljan kao dijete iza dugog i grčevitog plakanja.

Jedne večeri, dok je ležao tako ogrezao u krvi i nijem, pojavila se mjesečina i osvijetlila njegovo leglo u udubini općinskoga zida pod drvetom i nečistom mesnicom. On je ležao ispružen bez glasa i bez i jednog pokreta kao lješina. Svatko je mogao zaviriti u njegovo duplje i raspoznati njegove blijede ukočene crte. On je ležao i kao kroz san čuo neko lagano kucanje cipela, neki tihi šapat, kao da se dvije sjene potajno dogovaraju i onda je najednom osjetio, kako mu nečije tijelo sakri mjesečinu i on osta u nekom čudnom polumraku i osjeti na svome licu lagani dodir ruke. Neko je šapnuo:

— Palijača! — tako ga nazvaše izgovarajući talijansku riječ u svome žargonu.

— Zar on? — oču se drugi glas.

— Siromah sav je krvav... Možda ga tkogod izranio, možda je pao odnekle?...

— Da nije bolestan. Poslušaj, da li diše?

— Diše! Jadnik, gledaj samo gdje spava. Tu je takav smrad, da se ni disati ne miže, a on sirota ovdje konakuje.

Ti su glasovi bili nježni i mekani kao svila puni samilosti, puni nekog pobožnog sveljudskog sažaljenja, kakovo se može poroditi samo u ženskom neiskvarenom srcu.

Palijača je sve to čuo i to ime, koje je obilježavalo njegov značaj, probudi u njemu toliki osjećaj stida, da je duboko pritajio sebi život i nije htio ni najmanjim pokretom udova da ga oda.

— Da ne umire jadnik? Zovni ga. Da je on malo pri sebi, ne bi on u ovakovom gadu ležao. Ako bude pri svijesti odnijet ćemo ga nekako do kuće.

— Palijača! Palijača! — viču obje žene i uzalud očekuju odgovor.

— Posadi ga, sestro Daj, pomoću ti ja.

I četiri ženske ruke podigoše muškarca i posadiše ga, i on se ganu i htjede nešto da progovori, ali se opet povuče u se.

— Uspravi ga.

— Ne, ne, — šapnu bijednik i otkloni obje ruke ispod svojih pazuha. Ja nisam vrijedan, da me vaše cipele dotaknu, nekmo li vaše tijelo. Ostavite me ovdje! Ja sam Palijača, komedijant, ja nisam zavrijedio ničijega društva, a kamo li vašega, vi dvije noćne svetice.

On je govorio preobraženim glasom i taj je glas zvučio nekako duboko, uvjerljivo i svetački, da su objema ženama iščezle sve slike pređašnjega života i poniženja i ostao samo zvuk njegova iskrenog dubokog i čovječanskog glasa. I u ženama se probudi još veće milosrđe i one ga s još većom ljubavi podigoše na noge i povedoše u svoju kuću. On zaplaka. Suze, bogate i rodne spustiše se niz njegovo lice i opraše mu svu krv sa obraza i okvasiše ruke njegovih zaštitnica.

— Zašto plačeš?

— Ne plačem ja, što sam gladan i izubijen, niti plačem, što sam uvrijeđen i ništetan, ja plačem zbog drugih judi, što nisu taki kao vi. Kako bi onda bilo lijepo živjeti na svijetu...

— Umiri se i ne misli ni na što. Kod nas će ti biti lijepo i zaboravit ćeš na sve.

I dvije ga žene uvedoše kroz mala vratašca u kuću i posadiše na stolicu. On razgleda oko sebe i razabra, da se nalazi u kući udovice Julke, za koju vele, da je svoga pokojnoga muža sramotno iznakazila u napadaju grozovite ljubomore, koja ju je bila obezumila. I taj fakat, što se je u trenutku razletio cijelim gradom, bio je dovoljan, da ljubomornu Julku zauvijek ožigoše i isključi iz ljudskoga društva. Ona druga žena bila je njezina kći, djevojka od kojih osamnaest godina, koja je radi materine nesreće bila mnogo jače izvrgnuta ruglu, nego li i sama majka. Ona je bila djevojka slobodna i kao takova, o njoj se moralo voditi računa, jer se još uvijek mogla njezina djevojačka vrijednost eksploatisati. Ali jer je i ona morala dijeliti sudbinu svoje matere, jer je i ona donekle bila baštinica toga sramotnoga žiga, zato ju je društvo još jače zamrzilo i dvostrukom je snagom progonilo, prvo radi sramote, a drugo radi izgubljene koristi.

Obje su žene živjele povučeno, bavile se ručnim radovima i eksportirale to stalno nekoj bogatoj firmi u glavnom pokrajinskom mjestu i od toga živjele. Kuća pokojnoga muža prešla je na dijete, a majka je bila s njime u zajednici i tako su se te dvije duše sramotom jače sjedinile, nego li i samom krvnom vezom. Ali zaludu! Bile su izolirane i u njima se za to vrijeme samoće nakupilo toliko vrlina, toliko nježnosti, toliko dobrote, kao kad zagradiš rijeku ogromnim jazom od betona, i neizmjerna se količina vode salije u tu branu i navali svom žestinom žive elementarne snage da provali zapreke. Toliko se i u dušama tih dvaju ljudskih stvorenja sleglo ljudskih osjećaja, što su svom žestinom navaljivali na njihove grudi, da provede u život. I eto kao da im je taj slučaj s onim njima po sudbini sličnim jadnikom, konačno dao prilike, da i one dadu oduška svome nakupljenom čovječanskom osjećanju i oćute, da su ljudi. Zato su obje žene prigrlile s dubokom sućuti jadnog i odbačenog beskućnika natječući se, koja će mu više dati od prevelike ušteđene zalihe nutarnjega blaga, a on je samo gledao, čudio se i nije ništa poimao.

Obukle su ga, oprale, preobrazile ga preko noći od nakaze i smrdljivca u ljepuškasta momka, kao u narodnoj priči vile posestrime. A što je najglavnije preobrazile su mu i dušu. On je osjetio na svom biću dodir onog idealnog čovjeka, o kojem nije ni sanjao poznavajući po svom zanatu najpodlije strane ljudskoga karaktera, ali koga je ipak ćutio negdje u podsvijesti, kao što ga ćute i ostali ljudi, pa čak i zločinci. Nisu mu dale da i jednom mišlju prodre u sjećanje i oživi u mašti svoju prošlost. Upotrijebile su svoj ženski dar riječitosti u najplemenitije svrhe, uprle svu svoju snagu, da mu dočaraju što ljepšu budućnost i tim ga slikama predobile za život. To je eto značaj sviju popljuvanih i odbačenih.

I Palijača je napredovao kao djevojka. Jedino što ga je mučilo, bila je ona obična ljudska neizvjesnost, koja se gotovo kod svakog iznenadnog dobročinstva javlja, onaj — zašto i kako, i čime sam ja to zaslužio? Vidi se, da su ljudi navikli više na zlo, nehaj ili potpunu ravnodušnost svojih bližnjih, dok ih dobročinstvo tako iznenađuje. Ali dobrota ovih dviju žena izgledala je tako, kao da to sve radi sebe čine, a ne radi njega i kao da on njima zapravo čini dobročinstvo, a ne one njemu.

I zaista zla bi duša mogla to i pomisliti, kad bi pogledala Julkinu kćerku Lenku, kako se vrti oko Palijače i kako svim pokretima nastoji, da mu pokaže sve dražesti svoga ženstva i sve čari svoje mladosti. Palijača je poznavao dobro ljude, znao je, što znače bezglavni pokreti njihova tijela, na koje duša govori svojim jezikom, imao je prilike, da nauči to u svome pređešnjem zanatu, pa tako je odmah razabrao i Lenkino izazivanje, koje mu nije bilo mrsko.

I njihove su se ljubavi našle. Nije bilo mnogo zaobilaženja i jedan smiješak, dodir njegove ruke, stidljivi pogled ženke na podu i onda jaki oštri mlazovi krvi kroz sve žile i... to je sve. Julka je zatekla još nešto više i bila je vrlo vesela.

Palijača je sjedio kraj prozora, kao zaručen čovjek i u nekom neizrecivom blaženstvu u sutonu povečerja, htio da govori, da iskaže svojoj vjerenici svu zahvalnost i svu snagu svoje ljubavi, koja je iz nje potekla, htio je, da joj otkrije sve svoje neizmjerno bogatstvo duše i nutarnje ljepote, koja je kroz toliko godina ostala u njemu zakopana, ali nije mogao daha uzeti, nije mogao pronaći prve ri-

ječi i šutio je kao riba. Samo je od vremena do vremena sav zadrhtao, zanjihao se i u tom bezglavom stanju otkinuo bi se iz njegovih grudi koji neartikulovan glas, gotovo živinski, kao da potječe iz nagona prastarog podrijetla, kad smo spadali još u razred zverinja, i on bi obujmio svoju vjerenicu takvom snagom, da joj je nestajalo daha dugo poslije toga zagrljaja. On nije mogao o ljubavi ni jedne riječi izgovoriti, on je samo osjećao njezinu prisutnost strahovito nagonski, kao kakvu pogibao ili kakvo nenadano spasenje u vrtlogu najužasnije opasnosti. Nikad nije mogao ni u snima vjerovati, da će i on jednom biti njome nadahnut.

Pa kad se ta prva navala srca i možđana ponešto smirila i sva ta ljubav počela pomalo prelaziti u naviku u staložen oblik, počele su pred njih iskrsavati životne dužnosti, briga za održanje te blagoslovene veze i za osiguranje životnoga opstanka, i oni su razgovorali o poslu. Premetli su stotine i stotine planova, preturili bezbroj osnova, dok nisu konačno sabrali sve svoje misli u jednu točku. Kuću su njihovu pravili bosanski đunđeri, a tip je njihove gradnje jedan sprat podignut na podrum ili velika čardaklija s okruglom izbočinom, koja ponešto nalikuje na zatvoren balkon. I oni odluče, da na podrumu od strane ceste probiju zid i naprave velika vrata s mandalima i otvore trgovinu.

Lenka je imala nešto gotovine, nešto će robe uzeti na dug, pa će onda radom i marljivošću sve isplatiti i onda otpočeti rad s vlastitom gotovinom.

Za nekoliko dana sjedio je već Palijača u dućanu za stolom i provađao knjige, računao, odbijao, kao pravi trgovac. Po gradu se raširio glas o tome neobičnom napretku njegovom, i ljudi se uskomešali. Susjedi posjećivali susjede, a njihove se žene kroz otvore na zidu sporazumijevale o tom novom pojavu. Ljudi se na ulicama zaustavljali i raspitivali o Palijači i za nekoliko dana čitav je grad bio upozoren na taj fenomen, koji se pojavio u njihovoj sredini. Ljudi sa svojim ženama, djevojke sa svojim zaručnicima, žene, djeca, sve je to izlazilo u predvečerje, da prošeta kraj Palijače, da mu kradomice zirne u dućan, uozbiljivši se, kao da se divi njegovu položaju, a onda kad mimoiđe da prasne u zvučan, ironičan smijeh, kao da vidi pred sobom kakovu izobličenu nakazu, kako čezne za nečim, što je izvan njegove prirode i značaja. I svjetina se šetala gore-dolje po bezbroj puta i zavirivala u dućan i praskala u smijeh i tumačila međusobno tu nezakonitu i nenaravnu pojavu i uzdizala njezinu komediju do besmislice, do ludosti i preporučivala Palijaču na motrenje. Žene su pod rukama svojih muževa skakutale, rugale se i gotovo pocikivale od nekog nejasnog uzbuđenja, kao da ta senzacija i ta naopaka pojava djeluje ravno na njihov seksus, podražuje ih i one od toga nadraženja u nekoj živčanoj ekstazi izrazuju više radosti, ugodnost i izravni seksualni užitak, nego li odvratnost i protest protiv toj izopačenosti jednog običnog ništarije, koji bi htio postati ugledan i uvažen. A djeca kao najosjećajnija i najimpulzivnija od sviju glasno su protestirala, rugala se, skakala oko dućana u komičnim pozama i iscerenim grimasama na licu, a odrasliji dječaci su nakupili pune ruke i džepove kamenja, i da ih nijesu roditelji zaustavljali, razlupali bi onaj jadni sirotinjski dućančić u nekom sveopćem uzbuđenju razdražene gomile.

I to, što je najviše ljutilo gomile i što ih još dugo iza toga dražilo i što nije dalo, da moć navike zatrpa tu strast bila je ponajviše ona neka duševna promjena, koju su oni opazili na Palijači, ona neka sigurnost, neka samosvijest o vrijednosti vlastitoga čojstva, što je stajalo u strahovitoj opreci s predjašnjim životom, a što mu gomila nije mogla nikada oprostiti. Jednom riječju, ona mu je zamjerala, što je postao bolji i što je pokušao da povrati izgubljenu čast i uspne se među njihove redove.

— Digao je nos, pa ne vidi pred sobom nikoga, kao da mu je otac barun, a mati vojvotkinja. A ne zna jadnik, kad je lizao tuđe čanke i prosio koricu kruha, da mu je kogod ispod stola dobaci. A sad ko je — on je! Bogami kao da je uzeo princesu, a ne najgorju sortu, od koje se kloni svako ljudsko čeljade.

Tako je govorilo društvo braneći svoje zajedničko dostojanstvo i čuvajući svoje običaje, da ih kogod ne povrijedi kakvim bezakonjem, a zapravo čineći najveće bezakonje, koje graniči sa čistim zločinstvom.

I to sve ne bi smetalo Palijaču, koji je bio na sve to spreman i poznavao sve te značajke slabog ljudskog karaktera, dok to nije počelo ugrožavati i njegovu sirotnu egzistenciju. Kuća je trošila, on je trošio, dućan je trošio, a nitko nije htio da od njega pazaruje, da sam sebe ne izvrgne ruglu, pa čak i najbliži susjedi. I mjesto sreće i napretka sve je pošlo unatrag. Dug je rastao iz dana u dan, gotovina je već davno iscrpljena, i Palijača je morao da prodaje stvari po selima u bescijenje, samo da nahrani sebe i ženu. I konac se prikučivao sve brže i brže, dok se nijesu umiješali odvokati i oglasio se zakon suda, a onda se sve slomilo u propast.

Jednoga su dana došli ljudi iz općine i zapečatili mu dućan, a ženinu kuću digli na telala i prodavali u bescijenje. I tužna se porodica našla na cesti i odložila stvari u nekakovu pojatu, u kojoj su se prije drva cijepala, i sama tamo odsjela. A

ljudi su sada s farizejski nakrivljenim licima prolazili pokraj te kolibe propasti i riječima izražavali sažaljenje iz svojih crvljivih duša, a na dnu njihovom ostavljali talog pritajene radosti, što su stukli tome oholom Nikogoviću rogove. Nek vidi, da se nije lako s njima porediti i da nitko ne prođe bez kazne, ko se usudi da sam to pravo prisvoji.

Gomila je slavila slavlje i u toj bijedi nesretne porodice gledale prste pravde, a ne svoj vlastiti zločin, dok su jadne žene sterale postelju u triješće i prašinu i u oskudici prodavale stvar po stvar, da se prehrane. Palijača pobjegao od kuće kao lud i glavinjao nekuda po njivama, bježeći i od ljudske sjene, pa ne dođe kući čak ni onda, kad mu je žena rodila sina i pozvala ga, da se vrati. Čovjek je bio sav izvan sebe i nije imao više šta da počne. Strašno! Ništa je to njemu, što je njegov život uništen, on ni onako nije zavrijedio, ali one jadne žene, šta su one Bogu skrivile, pa da i njih skupa s njime upropaste. Sirotice pružile su mu ruku pomoćnicu, da ga spasu iz blata, a on se kao utopljenik prihvatio njihova života i povukao i njih za sobom u vrtlog. Dobročinitelje je svoje upropastio, kojima nije vrijedan ni noge da opere.

I u tim je užasnim mukama živio Palijača ne znajući ni sam, što da čini sa sobom. Izgledalo mu je, da je on neka guba na svijetu, koja okužuje svaki prostor, u kome se nalazi, koju bi trebalo svim sredstvima istrijebiti između ljudi. On je zapao u ono isto besplodno optuživanje samoga sebe, koje pokazuje samo slabost volje i pomanjkanje vjere u samoga sebe. A to kod njega i nije bilo nikakvo čudo, kad je čitavog života morao baš to dvoje tu volju i u tu vjeru u samoga sebe ubijati, da bi se mogao bar nekako uzdržati u ljudskoj zajednici.

U ono vrijeme bijahu već dozrele šljive i zeleni su voćnjaci zaplavili i postali tako modri, kao da su se dotakli neba i primili na sebe njegovu boju. Krošnje su bile nabijene krupnim kitama slatkih plodova, po kome se uhvatila bijela prašina, kao cvijetni pelud. Po šljivicima se čulo klepetanje motke i brzi topod stresenih plodova. Pjesma berača strastvena i snažna puna ljeta i sunca ozvanja sa svih strana, uznosi, oživljava kao vino. To je ono doba, kad je sirotinja najjača i najzadovoljnija. Na sve strane imade zarade, hrana jeftina, vrijeme podnosljivo, novaca pune pregršti, a života pune grudi. Posla ima toliko, da nikad ne dostaje sila i kogod se ponudi na rad, primaju ga bez ikakvoga susprezanja. Šljive se suše na pušnicima, priređuju za izvoz i šalju u Brčko na pijacu, kace se pune šljivom za rakiju, a u ogromnim kazanima na gigantskim lomačama kuha se šljivov pekmez također za izvoz i na sve strane treba momaka. Sretna Bosna, kad joj šljiva rodi! Onda ona oživi i cijeli se narod i siromah i bogataš podigne na noge i opskrbi kuću za čitavu godinu i odjene i obuje čitavu čeljad i opet mu preostane za ćeifove.

U nestašici momaka došao je red i na Palijaču, kome inače ne bi nitko povjerio ni krepanu kokoš. Uzeo ga gazda Mitar iz nevolje. Obvezao se gazda, da za dvadeset dana prebaci pet vagona šljiva u Brčko, najmio nekoliko kola, još nezaposlenih, pa i to mu bilo malo i morao dodati i svoja vlastita kola i konje, u kojim se paradiraju: on i njegova porodica. Ali evo muke, nema kočijaša. I poslije duge borbe odluka je pala na Palijaču. On je bio još u malim godinama binjedžija, trkao je konje na carskim utrkama i znat će s njima baratati. Uzeo ga na dva mjeseca i svaki dan mu odredio po sto dinara plaće, pa prevozi svaki drugi dan po šest metara šljiva na gazdinskim konjima u Brčko.

Palijača da poludi od veselja. Prvi pravi posao. Zaboravio je sva dosadanja poniženja i opet se uzdigao sam u sebi i povjerovao, da je potreban i on na svijetu. Odmah je uzeo nešto unaprijed, da opskrbi kuću i odjurio ženi i punici sa presretnim licem, što im smije pogledati u oči. Kod kuće ga dočekalo sve u najvećoj bijedi. Žena još bolesna od poroda, stvari rasprodane, svega nestalo za posao, a na prnjama leži njegovo dijete, dok se svud oko njega diže vlaga i prašina s gole nabijene zemlje. Ujede ga nešto za srce i sva ona velika radost, koja je u njemu bila zapalila život, splasnu i nestade, a pojavi se neka tiha, pritajena bol, i on gotovo nečujnim glasom šapnu:

— Evo donio sam kući. Voziću gazde Mitra šljive u Brčko.

Žene shrvane bijedom izgubile sve negdašnje vrline, kojima su oživljavale u njemu radost, nestalo ljubavi, nestalo vjere, nestalo nade, ostala samo neka shrvana slomljena svijest, da se još uvijek postoji, da još uvijek sjedi život na njihovom vratu. Palijaču nešto zavitla i ponese. On pade po svojoj ženi i zajeca:

— Ne, ne! Ne će to tako dalje ići. Ne ću ja više biti mlinski kamen na vašem vratu. Ja ću raditi, raditi do iznemoglosti. Ja ću opet podignuti ovu kuću, kao što je i ona mene podigla. Što su ljudi i što meni mogu ljudi! Ja ispunjujem svoju jamu na ovome svijetu i ne diram ni u čiju. A mene treba svijet i zemlja i Bog, jer da me ne trebaju, ne bih bio tu. To je prava riječ, to je prava istina! I da sam to prije znao, ne bih prodavao svoje časti i ne bih skrštenih ruku čekao, da me smlavi svijet. Ja sam došao čist u njihovo društvo, pun vjere i ljubavi, pun uskrsnuća, kojim ste me vi napojili, i mislio sam, da je to dovoljno, da ništarija s time

postane pravi čovjek. E da! Ali to nisu bili pravi ljudi i ja sam zato i stradao. I nije meni zato. Ja mogu stradati. Ali ja imam vas na savjesti. I ja ću radi vas započeti tako kao i oni. Postat ću im opasan. I sad, dok me trebaju, ja ću se uvući među njih, zatomiti sebe i podvostručiti u sebi sva njihova obilježja i postati dva puta jači i dva puta veći. O da! Poznam ja to. Poznam ja njih po svojim ranama i po bolovima svoje izgubljene duše. Platit će to oni meni skupo! Treba nemilosrdno gaziti preko ljudi — sve će ići kao po loju. Slomiću ja i samoga gazdu Mitru, svoga dobročinitelja, njega prvoga. Hehehe! Onda ću istom biti vrijedan, da stanem njima uz bok.

On je to govorio s nekim čudnim bolom pomiješanim s ljutim sarkazmom izgubljena čovjeka. Žene su oko njega šutile i dalje. Svaka je u sebi sagorijevala svoju patnju i pustile njega, da on govori. Nekakav se novi elemenat života kuhao u njihovim grudima i pričinjalo im se, da počinje mijenjati svijet, da skreće velika beskonačna zemlja na neke druge putove, pa da i oni s njome navijaju u stranu. I od toga čuvstva, koje nije imalo u sebi ni nade, ni vjere, ni radosti, koje je bilo neka sušta spoznaja, da treba u sebi poništiti sve stare proživjele vrijednosti, od te hladne spoznaje smračiše im se lica, ugasnu na njima svjetlost i među njima umriješe sva prijašnja čuvstva do jednog jedinog — dužnosti. Nestalo je ljubavi poniženih i zahvalnosti uzdignutih, nestalo je najljepših ljudskih vrlina, ostala je neka tiha pritajena ravnodušnost i zahtjevi, da se točno vrše obaveze i na jednoj i na drugoj strani. Kao da te večeri umrije u Palijači čovjek i mjesto njega pojavi se u njegovom biću neka sprava, koja vuče gazde Mitra šljive, hrani ženu i popravlja kuću.

Eto, to je bio cijeli predživot čovjeka na zatiljku karavane, i on je za cijelo vrijeme teška i spora pomicanja kolije proživljavao tu svoju tužnu historiju i bilo mu nekako čudno pri duši, gotovo strašno. Kadgod mu se pričinjalo, kao da je u njemu nešto umrlo i kao da je to nešto u njemu i sahranjeno i sad ide svijetom, živi i nosi u sebi pokopanu lješinu. Od te pomisli bi se zgrozio, ali bi se naskoro u njegovoj duši pojavljivala neka nova misao, neka divlja pobunjena i osvetnička želja, radi koje je i pao onaj mrtvac u njemu i radi koje mu se na mahove tako nakrivi i izobliči lice, kao da gleda pred sobom neku gadnu i odurnu životinju, s kojom treba da se sroza u blato.

Dok se tako u njemu umješala vatra i voda i zapaljena krv šumila u ušima, nebesa su postajala sve zagonetnija, nejasnija i podmuklija. I omaglica je oko ukočenog mjeseca postajala još gušćom tako, da su zrake jedva probijale kroz tu tvrdu koprenu, a tamo u babijem budžaku skupljala se crna gomila oblaka i sijevale munje pritajeno, tiho, bez grmljavine. Strijele od zapaljene svjetlice nisu sjekle nebo u oštrim naglim krivuljama, nego je na obzorju polagano zatitrala okrugla svjetlost, kao sjajna užarena kugla i u trenutku se rasplinjavala i padala ispod horizonta, kao zapaljena raketa. U dugim razmacima očulo bi se kotrljanje grmljavine preko cijelog neba, iz nekih tamnih dubina, da se jedva čulo.

— Oho! — viču kočijaši.

— Sprema se oluja!

— Navucite cirade...

— Samo da nam šljive ne okisnu.

I grmljavina se opet poče kotrljati, ali sad češće i snažnije. U nekim silnim duljinama čula se neprekidna jeka elemenata, kao da dolazi iz nekog drugog nepoznatog svijeta i ta čudna jeka naličila je na prigušeni orkestar, koji od časa na čas sve više raste, kao da se želi uzdignuti do strašne vrtoglave visine do točke samoga zenita. Ovaj topli vjetar počeo se komešati. Na ulici u mjesečini zaigrali bi na trenutak svrdlovi prašine i u isti čas iščezli. Najednom oštra munja raspara cijelo nebo od istoka do zapada. Izgledalo je, da će sada plavo raspolovljeno platno neba pasti i na zemlju srušiti sve zvijezde kao razbacano kamenje. Zrak zadrhta. Brda se potresoše, a konji i ljudi jedan čas zastadoše, kao da ne žive. Ona promukla jeka elemenata započe da svrdla prostore i zemlju. Jedan osamljen oblak leti po sredini neba, kao glasnik i u tren oka pokri mjesec i zastade na njemu. Kao da se zakvači. Kao da sakri veliko sjajno oko potamnjelog neba, da ne gleda na zemlju. Lišće se po drveću strese, kao od groze i pade na zemlju. Nastade u zraku neka zaglušna buka. Još su se čuli glasovi ljudi.

— Potjeraj gore na čelu!

— Stiće nas oluja!

— Samo da se hana dograbimo!

— O gospode, kako se brzo nebo mijenja!

— Ehe — ej...! Goni! Pobiće nas vrijeme!

— A u tom trenutku nebo se zaljulja. Oblaci zalajaše kao pseta od neke čudne razdražene grmljavine. Sve se sori u jedan mah: Jeka, plotuni gromova i strahoviti orkan, koji zgrabi u svoj divlji vrtlog i trave i drveće i konje i ljude i zemlju i nebo i čitavu vasionu i zavrtje njome u okrugu kao kakovim gigantskim točakom, koji nema opsega. Sve se zavitla kao u besvjestici. Ljudi opaziše, kako ogromno drveće pokleknu zemlji i raščupanim krošnjama započe da mete prašinu i lišće. Od jednog se plota otkide čitava jedna strana i poleće u zrak

okrećući se u visinama kao svrdo. S Palijačinih kola diže vihor ceradu i zgužva je u zraku i ponese nekuda niz potoke:

— Pomagajte, ljudi, ode mi cerada. Šljive će mi pokisnuti!, zapomaže.

— Čuvaj živu glavu, odgovara mu netko iz oluje.

U tom času poškropi nebo cijeli predjel jakom, kosom kišom, dugačkom i oštrom kao bodež. Sve to preleće u jednom trenutku, kao da si preko ogromnog rešeta pljusnuo kotao vode.......... Strašna grmljavina potrese zrakom iznova.

Karavana zastade. Ljudi istrčaše iz kola hitro gotovo posrćući. Ču se ponovno pomagajsanje:

— Ehej! Ne može se dalje!

— Izginut ćemo kao parcovi!

— Pokrivajte konje. Ubit će kiša kljusad.

— Ehe -ej...! Daleko je do dana.

— Samo da nas ne potamani.

— Prikujte cirade.

Sad se ukaza strahota. Šljivari stoje na cesti i cijela karavana. Konji strižu ušima i frču nozdrvama i plaho se obziru. Nasta lomatanje, trešnja zemlje i orljavina neba. Ljudi pogledaše u vis i zgroziše se. Vidješe neku crnu, zadahtanu masu, kako se muti nad njihovim glavama. Oblaci se sudaraju uz strahovit prasak. Sa sviju strana jure komadi neba i gdje se sastanu tu se i sudare, i slome odozgo na preplašenu zemlju. Cijeli se svod nebeski ljulja, kao ogromno crno zvono. I mjesec kao teški mjedeni čekić izlijeće kroz oblake i tuče u to strašno zvono i sve se onda ruši u zatornoj orljavini, u zvonjavi pobunjenih sfera, rekao bi — sudnji dan se primiče. A od toga udaranja mjedenoga čelika po stijenama zvona, krešu se gromovi i oluja svrdla svemir, i zemlja se u dubinama budi i za nekoliko časova počeše iz neba i iz zemlje ljevati potoci vode da pomore cio svijet. Prašina sa ceste poče strašno zaudarati i daviti konje i ljude, kao da ih želi sve potamaniti. Ljudi baciše deke na konje i sakriše se pod kola čučnuvši kraj točkova i čekajući konac svijeta ili spas. Ispod njih jure bujice nakupljene vode zalijevaju im u cipele i vjetrina ih ruši sad lijevo sad desno, kao mrtve predmete.

Za tren oka ispuniše se ogromni jarci mutnom i kaljavom vodom, koja se žutila u užasnoj tami bez mjesečine uz pucnjavu gromova. Kočijaši šute pod kolima, konji se poglibili, pa i oni ne miču, jedino s vremena na vrijeme, kada bi im orkan oduzeo dah ili pljusak udario u nozdrve. Cijela karavana nalikuje na dugo bezglasno groblje.

Ali se i to groblje trgnu iz mrtvila nenadanom pojavom. Kočijaši najedanput očuše tik pokraj sebe u orljavi elemenata kotrljanje nečijih kola. Svi se gotovo instinktivno trgnuše ispod svojih skloništa, da vide tko je taj junak, luda ili razbojnik, što u takim prilikama upušta sebe i konje u očitu smrt. Pomoliše glave, ali ih jaka struja vihora baci nazad. Znatiželja je bila jača. Oni iznova izmoliše glave, ali mnogo opreznije i zaklanjajući se za kotače.

Pred njima se ukaže divlja slika. Palijača juri pokraj karavane s pobješnjelim konjima, tuče po konjima, a oni se propinju, kao da nemaju zraka i probijaju žive zidove omašnim iskrivljenim vratovima. Gromovi udaraju u cestu pred njih i, oko njih i u njih. Otvaraju se ralje zemaljske, razvaljene strijelama nebeskim i oni srću u njih, kao obezumljeni. Gola kola bez cirade lete i desno i lijevo i ne mogu da uhvate ravnoteže. Bič puca a u strašnom osvjetljenju munje vidi se napola gore ispravljen čovjek kako tuče po konjima i juri u očitu propast.

— Hej budalo, čuju se za njim glasovi ispod svakih kola, kao da ga žele zaustaviti svojim znažnim zvukom, što probija oluju.

— Hej vraže, sotono! Ne goni tuđe konje u propast!

— Vratite ga!

— Bacite pred njega vreću ili ćebe, da se konji ustave.

— Taj se s Bogom hvata u koštac!

He, — he — ej.....

Evo gledaj! Sad je gotov!

I glave se nagnuše još više i makar da je oko njih zviždala pobješnjela vjetrima, oni upreše svu svoju snagu da se održe. Pred Palijačinim kolima udario grom ravno u cestu. Frcnu kamenje na sve strane. Konji se propeše. Strašan udarac biča i kletva probiše huku vjetrine. Konji ponovno trgoše naprijed. Propeše se i tresnuše kolima nazad. Opet zelena svjetlost groma! Ovaj puta ravno u kola. Plameni stup skoči u vis i u njegovom sjaju vidje se, kako se sve i konji i kola i čovjek složiše u jarak.

— Ne dajte! Pomozite! — zavikaše kočijaši.

— Pogibe čovjek.

— Ne miči!

— To je i tražio....!

Nasta panika. Gromovi počeše pucati sve jedan iza drugoga i to sve u zmlju i u cestu one puste visoravni, na kojoj se ustavila karavana. Odnekud iz pljuska i vode i razjarenog vjetra izađe Palijača sa stisnutim pesnicama sav u plamenu, koga je gasila kiša, a vjetar još jače raspirivao. Domalo je nestalo plamena i vidio se samo sjajan užaren stup u visini čovjeka kako stoji na sredini ceste i kune. Oluja je na vrhuncu svoje razbješnjele snage. Sve se ruši, lomi. Drveće se valja po zemlji iščupano sa

korijenjem. Gromovi neprestano tuku, a kočijaši skvrčeni pod kolima zazivlju Boga u pomoć i govore glasne molitve, izgovarajući katkada, kad oluja bjesnije zažviždi sve te riječi u očajnoj vici. Konji, pod utegnutim ćebadima okreću glave sad desno sad lijevo, da sakriju nozdrve od zahuktanih struja olujnih i uhvate zraka i poigravaju svaki čas pred navalama gromova i skaču upropanj kao da će potrgati sve hamove na sebi i osloboditi se sviju spona i pojuriti u noć i oluju.

Samo on, Palijača, stoji na sredini ceste i viče prema nebu:

— Zar i ti, o veliki Bože, zar si i ti ustao protiv mene?! Kola si mi zdrobio, konje si mi ubio, kruh si mi oteo, ali mene nisi slomio. Ni sve oluje ovog svijeta ne će da me unište!.... Evo pucaj u me, ne žali! Eh slaba ti je ruka! Dršće ti strijela u staračkim prstima i u klade gađa! Izdala te snaga! Prošlo je tvoje carstvo! Ljudi sebi sami kroje sreću. Ostavi nas i ne miješaj se u naš posao! Mi znamo i bez tebe svoj put! Tvoji su me zakoni pregazili kao vozovi seosku ćuprijicu! Ali ja se ne dam pa makar ti sve svoje strijele na me okrenuo! Evo pucaj! Udri.

Sav se izobličio. Bio je grozan, razderan. Neki otrovni bijes pun nekog divljeg sarkazma, kojima šiba svu tu strahotu olujnog orkana. I dok se svi ljudi u tim časovima približuju Bogu, utiču se njegovoj nevidljivoj moći, osjećajući nad sobom svu njegovu strašnu svemoć i sverazornu snagu, jedini on Palijača stoji na cesti zapaljen gromom i pljuje Bogu u lice, rugajući se svom njegovom bijesu i izazivajući sve to jači prolom Božji nad sobom. Kočijaši su se zaprepastili od tog njegova urlika i bojeći se da i na njih ne izazove Božiju osvetu, počeše vikati u sav glas:

— Ne huli na Boga, prokletniče!

— Ubijte ga!

— Sve će nas Bog poništiti radi poganina!

— Stigla ga je Božija kazna!

— Sav gori!

— Grom je u njeg udario!

Palijača je čuo te glasove i sav obezumljen od srdžbe nije se ni osvrtao na njih. Odijelo je na njemu gorilo gromom zapaljeno, dim se dizao i strahovito smrdio prtinom, koja je još jače zaudarala od vlage. Komadi su krpa otpadali od njega, vatra je već dopirala do tijela i on je čupao rukama zapaljenu rubeninu, bjesneći neprestano i ne obazirući se na vatru. Bio je gotovo u nekoj nesvjestici i sve što je radio, bilo je to u nekom zanosu, koji ga je svega poplavio.

— Žalite Boga — svoga dušmanina!

— Ne huli, ništarijo!

— Treba i njemu skresati istinu u lice!

— Moli, nesretniče!

— Sve se ovo u njegovo ime čini!

— Došlo je vrijeme, da se i proti njemu buni!

— Ubite ga, da na nas Boga ne izazove.

— Palijača ne će nazad! Ne će! Ne će!

— Strijele će te dotući nebeske!

— Evo pucaj! Umrijet mogu, ali natrag ne ću! I tvoju volju ja ću da pobijedim! Čovjeku je dužnost da ispravlja Boga!

On je sve te kletve izgovarao sa nekom perverznom nasladom, uživajući u svom bijesu, kao u alkoholu. Tijelo mu je bilo još netaknuto, tek tu i tamo po koja manja opeklina i ništa više. Vatra se na njemu nije mogla naglo širiti od neprekidnog pljuska, koji se izljevao s neba na zemlju kao proliveno more. Nestalo je vjetra i grmljavine, munje su rjeđe sijevale, samo su potočići i jarci bujali i rasli u poplavu. Konji i kola su ležali svaljeni u jarak. Kola sva zdrobljena. Oba konja gromom ubijena leže jedan na drugom. Palijača gleda tu propast i cinički se smije. On se sav preobrazio. Iskrivio. Neka nagla misao sunu mu mozgom i potrese mu cijeli živčani sustav. On se trgnu oprezno i poče tražiti po njedrima nešto, što je počelo da gori!

Turi ruku duboko i izvadi snop banknota do pola nagriženih vatrom. Usta mu se iskriviše, jedan trenutak se pokoleba, a onda riknu prigušeno tiho, kao da se davi:

— Novac gori! Njegov novac gori! Gazde Mitra novac! A moj je čitav! Hahahaha! Moj! Nisu mi dali da dođem u njegovo društvo i pošteno zarađujem. Htjeli su da ostanem komedijaš. A ja ne ću nazad! Kad ne mogu biti trgovac, ne daju ljudi, kad ne mogu biti kirajdžija,, ne da mi Bog, bit ću bogataš, to se sviđa ljudima. Zatajit ću pola snopa hiljadarki... Ostalo je izgorilo... Hahahaha! Njegovo je izgorilo!... Moje je čitavo!... Hej ljudi... U pomoć, ljudi... Novac gori! Gazde Mitra novac, gori...

I Palijača poče vikati u sav glas, kao da je obezumio. Ta očajna vika, a najviše čarobna riječ — novac — izvuče za glavu sve kirajdžije ispod kola i sabra ih oko njega. Zaboravili su i na Boga i na oluju i na pređašni strah i svađu i gledali iskrivljenim očima u kup izgorjelih banknota, od kojih su ležali samo krajevi u Palijačinim rukama.

— Kakvi su to novci, nesrećo!

— Poslao gazda Mitar u banku.

— Zar po tebi!

— I po tebi je slao!

— Ali ja nisam komedijaš...!

— Gazda Mitar zna, da sam ja poštenjak, makar da sam bio komedijaš.

— Upropastio si čovjeka, razbojniče.
— Bog ga je upropastio!
— A ko te je silio da goniš konje u oluji.
— Htio sam da spasem šljive da ne pokisnu. Upravo mu je bilo drago, što ga tako ispituju, da se vježba u odgovorima. Onog predašnjeg bijesa na Boga i na cijeli život, kao da je nestalo i ukazala se u njemu neka nova pritajena radost. Otkrio je smisao svoga opstanka i sad će moći mirno živjeti. A živjeti je glavno, ostalo je sve sporedno.

Tako je mislio ovaj čovjek, koga su sve klase i sve kaste ljudi u njegovoj okolini izbacile iz svoje sredine i učinile ga izmetom i lopovom.

Kiša je sasvim prestala. Mjesec se iznova ukazao. Po zemlji je polegla trava i iščupano drveće i slijevale se splasnute bujice u jarke kraj ceste. Kočijaši su stajali oko Palijače i klimali glavama. On je kidao zadnje krpe sa sebe. Na mjesečini se ukaza tijelo golo i crveno...

Ahmed Muradbegović.

LUTANJE

Novembarske magle bolno padaju.
Ja samcit nekud idem po blatnome putu
dok oblaci mrtvi bolno plaču,
jadaju.

Kako je teško biti tako sam,
Bože, koga li sada tražim ja.

Dok mrtvo lišće sa grana pada
možda ću dobru dragu susresti
veliko svoje srce da mi dâ.

U meni neko plače;
ja tražim samoga sebe
u ovo mrtvo novembarsko veče.

Bože, na ovoj blatnjavoj cesti,
kaži mi, hoću li sebe sresti.

Milan Šantić.

DJEVICA

Djevica gleda u zrcalu najdražu sliku
i život bukti prolazeć u vatri sred kamina,
a ona bi htjela reći vječnost u jednom strasnom
kriku,
dok gladi dojke gole i stiska dva rubina.

Strast je obuzima i ona ne zna više,
da je dobro d'jete što moli pred oltarima,
prečista kao biljka posl'je jutarnje kiše,
al sada tako opita svojim čarima.

I osjećaj nepoznat i jak kao život tu dolje
na ulici što šumi veseo svako veče
odnaša je u divne sanje, bez volje;
i pruža je na krevet krv što divlje teče.

I stiskajuć srce ona se svija i jeca
i požuda vječna je oživljena u njenom liku
i dok osjeća kako joj t'jelo od slatkog umora kleca
htjela bi da se poda prvome prolazniku.

Frano Alfirević.

PJESNIKOV GRIJEH

Sanja mi se često neka crna st'jena,
a na vrhu stoji l'jepa žena Tuga.
I ja u nju gledam, pokoran ko sluga.
Ona uv'jek blaga, blaga ali n'jema.

Oko njeno sniva beznadnosti Smisla
Neće da me zove. Zapov'jedi nema.
Prsti njeni kreću želje jednog čisla.
U daljinu gleda i kao da dr'jema.

A pod st'jenom pjeva more bakhanale,
bučnu vrelu snagu, svečanost života.
Trepavice crne na oči su pale.
Sama sebi dosta: Smisao Života.

Zlatko Gorjan.

NURID

Baldahin, pod kojim je na svilenim dušecima počivao kralj Nurid, bijaše iz suhoga zlatnoga tkiva, u koje bisernim vezom bijahu utkane najdublje misli prastarih mudraca. — Vrt, u kome se nalazio, bijaše čudo od rijetkosti i krasote, da su mu se kraljevi sa svih, dalekih strana svijeta dolazili diviti, a pjesnici u njemu uzdisati i svoje najljepše pjesmotvore stvarati. Draguljima krcati dvor bijaše iz čistoga mramora, a podložni narod obožavaše svoga vladara. Pa ipak, okružen svom tom raskoši i ljepotom, osjećao se kralj Nurid, sjedeći na svilenim dušecima, vrlo nezadovoljnim.

»Kartume, reče obrativši se sijedome magu, ima li na svijetu nešto veliko, nešto najviše, o što bi mi se još isplatilo trsiti?

»Ima, reče mag okretno, a to je vlast, upotrebljena na dobro ljudima.

Na mig Nuridov dovedoše pred njega jednoga roba.

»Darujem Ti slobodu, reče mu Nurid, i poklanjam ti kuću s deset robova. — Nijem od čuda poklonio se rob i otišao, a kada za pol ure dopre do Nuridova uha jauk i zapomaganje, te on upita, što se desilo, reče mu jedan od slugu:

»Gospodaru, rob, kojemu si darovao slobodu, bičuje poklonjene mu robove, jer ne izvršiše njegovih zapovijesti.

»Što je Dobro, upita Nurid Kartuma, nasmiješivši se gorko, a onda se nevoljko okrenu od njega.

»Side, upita Nurid drugoga, još starijega maga, možeš li ti bolje odgovoriti na moje pitanje?

»Mogu, gospodaru, odvrati mag nakon kratkog razmišljanja. — Vrhunac zadovoljstva osjeća čovjek u vrhuncu užitka. Uživaj dakle, da budeš zadovoljan, a po tom i sretan.

Na Nuridov mig planu perivoj u tisućama živih boja, koje su se poput dragulja ljeskale u tracima umjetnih vodometa. Pred baldahinom se poput cvijeća zanjihalo kolo predivnih robinjica, tumačeći ritmičkim kretnjama zvukove skrivene glazbe, a s baldahina se prosu kiša ružinih latica, siteći uzduh teškim, opojnim mirisom. — Sve žešće i žešće vrtjelo se kolo, sve glasnije i glasnije orila se glazba, dok se sve ne svrši u kaosu akorda, tonova i u ekstazi zgrčenih uda, a po tom nasta muk.

»Dosadan je užitak, koji se ponavlja, reče zijevnuvši Nurid. A i trsiti se oko njega ne treba, jer sam dolazi.

I okrenuvši se trećemu, prastaromu magu, upita ga:

»Zar osim ovoga, Hagare, nema ništa na svijetu, o što bi se isplatilo trsiti se?

Dugo je mag razmišljao, prodorno motreći Nurida, a onda reče:

»Ima, gospodaru; znanje je od svega najviše.

»Hoću da imam znanje, reče Nurid veselo, i udalji se s Hagarom.

Deset je godina upućivao Hagar Nurida u najveće tajne čudesnih maga. — Kroz tih je deset godina proučio Nurid sve tajne prirode, pročitao sva djela u golemim knjižnicama i upamtio sva čudesa vračanja i čara, koja su se kao najviša tajna, usmenom predajom prenosila od maga na maga.

No kada je nakon deset godina prastari Hagar savio pred njim koljena i skromno rekao: »Gospodaru, ja više ne znam . . .«, pljunuo mu je Nurid u sijedu bradu i rekao:

»Zar je to čitavo znanje? Doista, do sada sam držao mage učenijima.

Tada proplaka Hagar i ogrlivši mu koljena, s grozom prošapta:

»Gospodaru, ne zahtijevaj više, jer što je od ovoga dalje, toga ljudski um ne podnosi. — Sve sam ti kazao, što sam znao, a unatoč svega moga stogodišnjeg učenja nisam mogao da saznam jedino istinu o postanku i svrsi svega života. — To dvoje znade samo božanstvo, ali ljudi ne će nikada dokučiti.

»Zar zbilja nikada, upita Nurid zamišljeno?

»Više nikada, gospodaru, odvrati tužno Hagar. Čitao sam u jednoj prastaroj Kronici, da je prvo doba svaki čovjek poznavao istinu o postanku i svrsi svega. — No onda su ljudi bili kao božanstva, jer među njih još nije bilo došlo Zlo. — Tada dođe među njih Zlo i ljudi, koristeći se poznavanjem Tajne stadoše njome pridizati Zlo, koje je laskajući im se nastojalo da dođe do saznanja Tajne i time uništi poredak.

Kada je to vidio stari Kar, ukleo je sav svoj rod, da zaboravi Istinu o Tajni, a po tom se, vjerno čuvajući svoje znanje, povukao u one visoke gore, koje su tamo na istoku plave. — Kako predaja kaže, živi on tamo još i danas, jer poznavanje Istine jače je od smrti, — i samo onaj, koji čuti u sebi poziv, može do njega.

Čitavom svojom dušom upijao je Nurid riječi davne predaje. — Duhom je sjedio uz božanstvom

prožeti lik staroga Kara, i prisluškivao riječima, kojima je objavljivao Istinu. — Saznanje pak te Istine bilo je ono jedino i najviše, za čime mu je do sada nesvjesno žudio materijom okovani duh.

»Hagare, reče prenuvši se iz misli, evo ti moga pečatnog prstena, a njime ti predajem vlast vladanja do moga povratka.

»A kuda ćeš, gospodaru, upita Hagar tjeskobno?

»Ja, odvrati Nurid sa čudnim smješkom, ja ćutim u sebi poziv, da potražim Kara, jer žeđam upoznati tajnu.

»Gospodaru, ne čini toga, projeca Hagar bacivši se licem u prah, no kada je nakon nekoga vremena uzdigao preplašene oči, Nurida već nije bilo.

Tada uze Hagar Nuridov prsten i vladaše kraljevstvom.

*

Deset je godina proteklo, otkako je Nurid otišao Karu, a kraljevstvo snađu mnoge nevolje. — Iza velikih poplava došla je glad, a iza ove pobije kuga polovicu naroda. — Nemirni narod stade rogoboriti, govoreći javno, da se je Nurid povukodlačio, te sada izjeda vlastiti narod. — Kada su velmože uvidjeli opasnost narodne srdžbe, okupiše se oko moćnoga Rešida, koji ognjem i mačem upokori bundžije, ali se ujedno proglasi kraljem i uze u ruke vlast.

Tada se diže Hagar sa četicom vjernih velmoža i slugu, te ode put modrih bregova, da povrati Nurida.

Nađoše ga, gdje žezi i ledu izvrgnut, leži licem prostrt na zemlji i pristupivši k njemu, nazvaše ga imenom. — No kada se je dignuvši lice zagledao u njih, oćutješe u njegovu pogledu takovo veličanstvo i božanstvo, da ustupnuvši daleko od njega popadaše licem na zemlju.

Ne usuđujući se podići oči, prošapta Hagar:

»Gospodaru, vrati se u kraljevstvo, jer eto, narod se buni, želeći vidjeti svoga kralja«.

»Hagare, Hagare, reče Nurid samilosno, onomu, koji je primio saznanje Istine, nema više mjesta među vama, jer niti vam on može kazati da razumijete, niti bi mogao živjeti vašim životom. Vi pak trebate kralja, koji živi s vama«.

»Gospodaru, nastavi Hagar, Rešid hoće da postane kraljem, a uza nj' je već većina naroda.«

»Pa bilo tako, odvrati mirno Nurid, jer vam kažem, da je za veliku Svrhu ova stvar od istoga značenja, kao da si dijete postavi na glavu obruč od mjedi.«

»Ali, gospodaru, nastavi smjerno Hagar, on traži sve tvoje dragulje i slonovu kost, sve krasne robinje i čitav dvor, koji si ukrasio naljepšim ukrasima što ih poznaje zemlja.

»Podajte mu sve što želi, odvrati Nurid, i znajte, da je crvu potrebno džubre da po njemu ruje, jer iz njega je nastao, njime se hrani i u nj' se pretvara. — Ako ga hranite najbiranijom hranom, uginut će bez džubreta, jer mu je potrebno, i ako ga postavite na pladanj od najčišćega kristala. biti će nesretan, jer mu ne shvaća vrijednost.

Istom onaj, koji je usebi oćutio poziv da sazna Istinu o Tajni, i s koga je veliki Kar digao Kletvu neznanja, istom onaj rasuđuje vrijednost stvari po njihovoj istinskoj cijeni, to jest po cijeni, koju te stvari imadu u radu za polučenje velike Svrhe. —Zato vam i opet velim, idite i krunite Rešida kraljem, jer znam, da će se ta krunitba u golemom radu za veliku Svrhu tako neznatno odraziti, kao što bi se na morskom zrcalu odrazilo zrnce pijeska, kada bi je u nj bacili.«

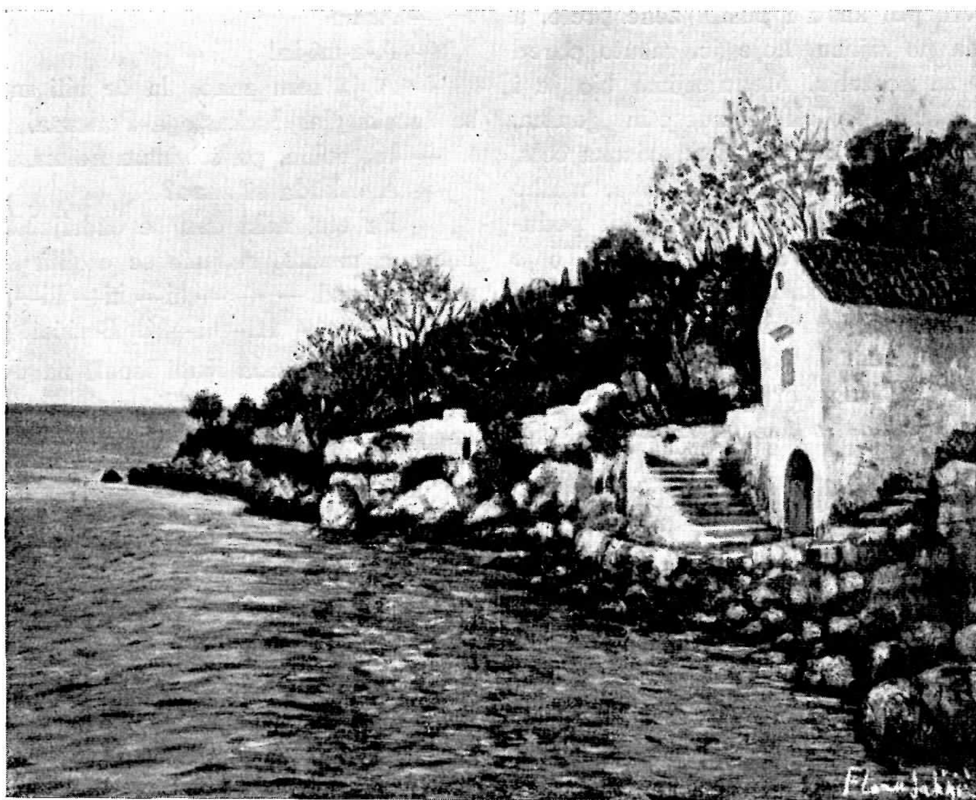
Reče i pogleda ih veličajnim pogledom, od kojega im se slediše srca, a onda se odmjerena i mirna koraka udalji. — Kako je u večernjem sutonu odmicao, pričinilo se Hagaru, da se i ne dotiče zemlje, već da lebdeći postaje sve veći i veći, sve golemiji i ujedno prozračniji, dok se kao golemi oblak magle ne stopi sa svemirom, utonuvši u njemu kao suvisli dio svemirske beskrajnosti...

Tada se digoše velmože i sluge, te otvoriše zapečaćena vrata dvora, uz klicanje naroda okruniše Rešida kraljem.

A stogodišnji, sijedi mag Hagar ostao je sam, klečeći na onome mjestu, s kojega se je Nurid podigao, i pričinjalo mu se, kao da će svaki tren doći na njega saznanje Istine, jer ga je, gledajući Nurida, prožela nejasna slutnja božanstva i neizmjernosti, koju je držao pozivom. — Čekajući tako vjekovima, pretvorio se je već u kamenu stijenu, a ljudi ju nazvaše stijenom velike čežnje, jer kažu, da onaj, koji se na nju uspne, oćuti neku veliku, nejasnu čežnju, koju si ne može objasniti, ali zbog nje ostaje za čitav život nesretan i nezadovoljan.

No nitko ne zna, da je ta velika stijena sijedi, prastari mag Hagar, koji još i danas badava čezne za saznanjem Istine o Tajni, jer niti je do danas oćutio u sebi poziv, a niti je veliki Kar s njega skinuo kletvu neznanja, kojom je prokleo ljudski rod radi robovanja Zlu.

Stjepan Vrtar.



FLORA JASIĆ: STARINSKI DOM NA LAPADU.

PROGNANI

I.

Rodio se usred zime, za velike studeni: drvo je pucalo, gvožđe se lijepilo za prste, vuk prilazio selu, snijeg ljutito škripao pod nogama, a zvijezde noću nemirno treperile. Poznajete li taj kraj? I selo?

Osobitog čega tu nema. More je daleko. Nema ni velikih rijeka. Samo rječica prosijeca njive i livade. Ni visokih planina. Jedino obronci pitome Bilo-Gore, obrasli bukovom šumom, u polukrugu, nalik na kakav vijenac, okružuju selo, i zatvaraju vidik gotovo s tri strane. Tek tamo, u dajini, k istoku ,plave se visoki vrhovi Papuka, i, nešto niže, k jugu, vrhovi Moslavačke Gore.

Pa ipak, ima i tu ljepote. Oko će zastati i počinuti se na onome širokome vijencu od šume, i na talasastome tlu, s mnogo krošnjastoga drveća po njivama i livadama, što ga čini sjenovitim; i s mnogo niskih grmova i visokih obala, koje su, tada još, služile kao žive ograde i međe između susjeda, i njiva i livada i po kojima su djeca i pastiri, sve do u kasnu jesen, brali lješnike i vinjagu.

A uzduh uvijek svjež i mirisan, — onakav, kakav je uvijek u krajevima, gdje je tlo neravno, gdje su šume a nema bara, i gdje se livade kose i po tri puta u godini.

Selo oveliko. Pružilo se od sjevera k jugu. Kuće su, tada još, bile većinom od pletera, pokrivene slamom ili ritkom, rjeđe daskom. One su bile zdrave za stanovanje: bile su suve, ljeti pune ladovine, a zimi tople.

Baš nekako na sredini sela, na raskrsnici, diže se crkva Svetoga Lazara Četverodnevnoga. Ovelika crkva, s visokim zvonikom, u malko pretjeranom vizantijskom stilu, pokrivenim crvenim limom.

A tu, u blizini crkve, — kuća Svetomira Grašara. Već prilično stara kuća. I razlikovala se donekle od ostalih seljačkih kuća: bila je podignuta na visokom nasipu, podzidana, dobro olijepljena, pokrivena ritkom, samo je streha bila od kratkih dasaka.

U prednje dvije sobe, — u sobi i sobičku, — živio je domaćin, a u trećoj, do dvorišta, — Bosanci. Puna ih soba. Sabili se, ljudi, žene, djeca, staro i mlado. Rasula ih tuda, po selima, okupacija Bosne, i austrijska uprava. Poslije okupacije većina ih se vratila na staro ognjište, a ostali se vraćali lagano. Godinama. A nekoji ostali zanavijek, i podigli novo ognjište.

U tome trenutku svi se bijahu iskupili u sobi. Ljudi su sjedjeli, pili kavu i pušili, žene prele, a djeca se valjala po sijenu, koje je, rasuto pored zidova, služilo za postelju. Među njima bio je i domaćin. To bijaše čovjek četrdesetih godina, srednjega, snažna rasta, košćata lica, ovisoka čela, tamnih očiju, gustih, crnih obrva, i jaka, malko savijena nosa. Bio je odjeven poluvaroški: podugačak, krzneni kaput, čizme, i fina šubara. To je dolazilo otuda, što je bio zanatlija. Krojač. Ali u to vrijeme bijaše on već sasvim napustio zanat, i bavio se zemljoradnjom i stočarstvom. Imao je nešto oranice, i nešto livade, držao dva dobra konja, i po troje četvero goveda, hodao po vašarima, trgovao, i tako živio.

Svi bijahu ćutljivi. Kao da su nešto očekivali. Spuštao se lagano suton. Tišina.

Onda se otvoriše vrata tamo, na prednjoj sobi. Neko pređe brzo preko hodnika, i zamače u kujnu. Jedan Bosanac priđe vratima i odškrine ih. Prisluškivanje. Koraci iz kujne brzo se vratiše, i opet se otvoriše vrata na prednjoj sobi. No kao da ih zaboraviše zatvoriti. Začu se otuda neko brzo namještanje, i udarci o jastuke, i prigušeni glasovi. A odmah zatim bolan,, očajan ženski vapaj.

Onaj brzo zatvori vrata. Nastade opet tišina. Na licima izbi teret. Onda se javi domaćin, kao hrabreći ih:

— Ih! Ta šta se poplašili!

A star, sijed Bosanac, nalik na stari hrast, odgovori glasom koji podrhtavaše:

— A kako se ne ćeš bojati, bolan! Tu je glava u torbi. I šta ćeš, ako ti se rodi žensko? Kud ćeš pogledati?

— The! — —

Opet ćutanje. Suton padao. Zapalili malu, uljanu svjetiljku.

Najedanput se naglo otvoriše vrata. Pokaza se starija žena. Ona potraži očima domaćina, pa kad ga spazi, žmirnu lukavo.

— Gotovo!

— Gotovo!

— Šta je? — graknu sva soba.

— Sin!

— Ne laži, ženska glavo! — viknu starac Bosanac, prijeteći.

— Ne lažem, đedo, tako mi Boga!

Sve oživje. Podiže se graja. Ljudi poustajali, žene podizale glave i ostavile preslice, djeca se preturala po sijenu.

— Rodio se! — — —

— Rodio se đelić!

— Junak!

— Da Bog da!

— Neka ti je sretno, gazda!

— Amin

— A-a-mi-in!

— A ja sam znao, da će biti muško! — začu se ženski glas luckastoga Perkana.

— Ih, bolan, pa što nam ne kaza!

— A otkuda si znao?

— Pa eto, neki dan se oždrijebila gazdina kobila, pa muško. A juče se otelila krava, pa opet muško, i sad — — — hi— hi— hi—, i po treći put muško! — — Hi—hi—hi! Berićet!

Smijeh. A onda ljudi ispali na dvorište, pa zapucali iz pušaka. Došli susjedi. Domaćin iznio rakiju.

A jedanaesto veče pošao i čobanin, ispod svoje kolibe u šljiviku, gdje je zimovao s ovcama, da vidi novorođenče. Išao sitnim, staračkim korakom, poštapajući se dugom kukom, i zveckajući praznom tikvicom i ognjilom, što mu je, jedno uz drugo, visjelo o torbi. A za njim golemi pàs. Kada se popeo na drugu stepenicu, starac, kao da se nešto prisjetio, zastade, okrete se, podiže glavu, i zagleda se u nebo. Bila je vedra zimska noć. I ledena struja. Nebo duboko, tamno, a na njemu, kao na nemirnome moru, treperile zvijezde. Tišina. Ni ljudskoga glasa, ni pijetlova kukurijeka. Samo je pàs njuškao oko starčevih nogu.

Onda starac spusti glavu. I promrmlja:

— Hm! Hm — —

Pa udari psa kukom.

— K ovcama, vuci te izjeli!

Pseto ciknu i odskoči. A onda se uvuče za starcem. Starac uđe u hodnik pa, pipajući oko sebe, skrenu desno, pa u domaćinovu sobu.

U sobi je bilo toplo, tiho. Na stolu kandioce, a spram njegova drhtavog svijetla, krijući se u tamnoj sjenci, pokazivao se namještaj: dva kreveta, sto, stolice, drveno kanabe, ormar za izvlačenje, i drugi, uzak i visok ormar za posuđe, — sve od hrastovine, i sve prilično lijepo izrađeno. Kroz nezastrte prozore vidjela se mračna noć, i zvjezdano nebo. O zidovima visjele slike: Sveti Dimitrije, i Sveti Stefan-Arhiđakon.

U krevetu, s lijeve strane, porodilja. Do kreveta kolijevka. Glavica djetinja zaklonjena od svijetla.

Kad starac uđe, porodilja podiže malko glavu, pogleda u dijete, pa se osmjehnu sanjivo.

— A, ti si, đedo!

— Ja. Došao da vidim, he-he! I malko zakasnio!

— Sjedi! — šapnu porodilja, uzalud se otimajući od drijemeža.

Starac privuče stolicu, i sjede pokraj kolijevke, pa zirnu u dijete. Onda se nasloni a kuku, spusti

glavu i zažmuri, — baš kao da je naumio, da tu malko prospava.

Dugo ćutanje. Samo se iz jednoga kuta čulo sanjivo i isprekidano cvrčanje cvrčka.

— Cvrrr! — — — Stric! — — Stric — — Cvrrr! — — —

I snažno duvanje starčevo kroz nos.

Tada se, najedamput starac uznemiri, podiže glavu,, pogleda u mračne prozore, pa poče ustajati, pružajući ruke, kao da hoće da se brani od nečega. Začu se njegov teški, piskavi glas:

— Ne! — — A! — —No, no! — — Da! — —

Porodilja se trže, sjede, i pogleda uplašeno u dijete. Pas se uznemiri, i tiho zareža. Mačak skoči s kreveta na peć. Samo je djetence mirno spavalo. Na vratima sobička pojavi se domaćin, također uznemiren.

— A, ti si đedo! — — Šta je? S kim se to svađaš?

Starac se pomače, a s njime i njegova golema sjena na zidu.

— He-he-he! Ništa, gazda, ništa! Tako, malko zadrijemao. A ovdje kod tebe toplo. A ja nisam naučio, he-he. A bilo je i malko rakije, malko, malko, he-he. — — A sada idem. Nego na dijete pazi! Sveci se vrzu oko njega. A i sveci, grješan sam Bogu, vuku ponekad svaki na svoju stranu. — I čuvaj ga od očiju zlijeh. Jer su zle oči urokljive. I od dima duvanskoga. Jer kroz dim duvanski aveti nasrću. — — Nego sve je u Boga, sve, sve, sve! — — Laku noć, gazda!

Pa gurnu psa kukom, i odbaulja napolje.

Čovjek i žena zgledaše se, i smiješeći se, i tjeskobno. Dijete se probudi i zaplaka. Mati ga uze k sebi.

II.

I raslo je dijete. I radovalo se svijetlu dana i toplini sunčevoj. I ušlo u rano proljeće. Eno ga: ispao iz sobe, s nekakvom knjigom u ruci, pa stao na prag. Jutro. Lijepo, prelijepo: svijetlo, svježe, mirisno. A dječak se njiše i sprema se, da po običaju, skoči preko sve četiri stepenice, dolje, u dvorište. Mati opazi to iz kujne, i ljutnu se.

— Opet skačeš!

— Kad moram!

— Moraš? E, čekaj baš da vidim, moraš li!

Pa potrča. Dječak se ne osvrnu. Zazvonje samo smijeh njegova metalnoga glasa, — smijeh pun radosti i prkosa. On čak dospje da, po običaju, baci ispred sebe knjigu, i da šapne:

— Kud moj konj, tud i ja.

Pa skoči. I okrenu se materi, koja je, u istome trenutku, stala na prag.

— Skoči! — — Skoči, ako smiješ!

A mati, i smijući se i ljuteći se, poče da prijeti:

— Čekaj, čekaj! Doći ćeš ti meni! Čekaj samo! —

Iza kuće pokaza se otac. Zastade i pogleda ono dvoje. Pogled mu zastade na sinu. Osmjehnu se i malko namignu. To već sasvim razljuti mater.

— Smij se, smij! Povlađuj mu! A kad struni stomak, ili razbije nos, onda — pomaži, mati! Ustaj i noću, pa — — —

Tako se gledahu nekoliko trenutaka njih troje: Otac, s radosnim, pomalo lukavim osmjehom. I mati, — mlada, pristala žena, omalena rasta, crnih, krupnih očiju, oniska čela, i pravilna nosa. I dječak, mršav, odrasan, s licem tamne boje, kroz koju je izbijalo nešto svijetlo, nešto nalik na svjetlucanje zlata, s dubokim, crnim očima, i s izrazom, u kome kao da su, na trenutak i naizmjence, izbijali i otac i mati.

Dječak prvi prekide taj zastoj, saže se, uze knjigu, pa istrča na sokak. I htjede već da potrči dalje. Ali ga nešto zadrža. Nešto milo. I baš se nije moglo odmah dalje. Jer tu ga dočeka toliko toga, — i sve to, baš kao da je na njega čekalo, — da on ne znade, u prvome trenutku, kuda prije da pogleda, i što prije da oslušne. Tu tek kao da se sasvim prosula svjetlost i toplina sunca. Tu tek kao da je sasvim zamirisala jabuka, — visoka, granata jabuka, čiji se jedan dio krošnje nadvio na sokak, — sva u cvijetu, u bjelini, sa crvenkastim šarama, nalik na nevjestu, kad polazi na vjenčanje. A s mirisom se izmiješalo zujanje pčela. I cvrkut lastavice, koja je sjedjela gore, povisoko, na jednoj grančici i, glasno se smijući, dovikivala nešto svome mužjaku, koji je oblijetao oko jabuke.

Dječak se, kao malko zbunjen, ogledao jedan čas. Onda nagnu glavu na stranu, pa poče osluškivati. Dugo. Čitav minut. A tada, kao da ga nešto povuče, i, kao pridružujući se tom općem pokretu, raširi ruke, zažmuri, i poče se vrtjeti. A kada je već počeo posrtati, sjede i otvori oči.

Kakva divota! Kao i uvijek, sve se vrtjelo: kuće, drveće, crkva Svetoga Lazara, i tu, preko puta, švapski zvonik na četiri stupa, s malim krovom od dasaka.

U to doskakutaše odnekuda dva dječaka, jedan zdepast, drugi s ožiljkom na čelu. Lastavica pogleda u njih i zaćuta. Onda cvrkutnu nježno, materinski:

— Dječica!

A bucmasti pozva:

— Hajdemo!

— Kuda?

— Na ledine.

— A Đuro? A drugi?

— Đuro će doći, čim očisti štalu. A Milana

poslala je mama u dućan. A Ferdo — ne smije nikuda. Tukli ga.

— Je l' zbog Gol'šmidovih jaja?

— Da.

— Neka. I Židovi su razapeli Isusa.

I, grajajući sve glasnije, žureći se i potrčkavajući, kao da hitaju na neki važan posao, dječaci su prošli ono nekoliko kuća do raskršća, skrenuli desno, pored crkve, spustili se niz brijeg, i zastali na jednoj maloj visoravni.

III.

Ledine. Igralište. A iza leđa desno i lijevo, u širokom polukrugu, selo. Grebenska. Ispod sela vrtovi i voćnjaci. Pa dug, laki nagib s njivama. Pa široka dolina s livadama. Onda opet lak uspon s njivama. Pa šuma. I ona u širokom polukrugu. Zatvorila vidik tamo dalje, k zapadu.

A desno i lijevo, tamo gdje se vidik otvarao, — susjedna sela. I crkve. Dvije se bjelasale kao dva labuda, a treća, čiji je zvonik bio sav od drveta, bila je nekako tamna, gotovo crna, i jedva se raspoznavala na plavkastom horizontu.

Otpočela igra. Izabrali ono najburnije: tjerali »krmaču« iz štete.

— Gic! Gic! — Gic! — Gic!

— Kuda je tjeraš?

— U općinu! — —

— Gic! — Gic! Gic!

— A zašto?

— Bila u šteti.

— Hajde da se naravnamo lijepim. Susjedi smo.

— Ne ću. Neka nam sudi načelnik. Gic! — —

— Ne daj tamo! Gic! — Gic! — Gic — gic! —

Za čas potekao znoj. A niz brdo, s grajom, dotrčala još dvojica. Pa dohvatili štapove, i zauzeli mjesta.

— Gic! — Gic!

— A moja biblija, Ivo?

— Tu je. Ostavi mi je još koji dan.

— E, ne ću! Treba mi. — Gic! — —

— Još samo danas!

— No, dobro.

— Gic! — Gic! — Gic!

I, kao skoro uvijek, izrodila se svađa. Onaj s ožiljkom udario bjelokosoga po nozi.

— A — jao! —

— Nisam htio, Ferdo! — — Boga mi i sunca mi!

— A — jao! — — Majku ti bundašku.

— Nisam htio!

— Lažeš! Htio si! Uvijek ti tako! Svinjo jedna!

Nastala ljuta svađa. Pojavili se svjedoci.

— Nije htio!

— Htio je!

— Nije!

— A što lažeš!

Naposljetku došao i sud. Obratili se onome, što je došao s knjigom u ruci.

— Ivane!

On ćutaše nekoliko trenutaka, gledajući ih zamišljeno. Onda reče tiho:

— Nije htio!

Mir. — Nekoji se malko durili. No za čas sve prošlo, i sve se zaboravilo. Nastala opet graja. Pošli dalje. Skrenuli desno, pa pored široke šikare. Najedamput zastali. Neko im vikao iza leđa. Dotrčao još jedan. Bio poodrasao zinzov. Očigledno stariji od ostalih. Oko vrata imao podugačku uzicu, a na svakome kraju uzice bio svezan vrabac. Pa lepršali vrapci. Uzalud polijetali. Htjeli da se otkinu. Mučili se. A dječaci ih gledali. Oči im zasvijetlile.

— Gdje si ih uhvatio, Adame?

— U krovu. — — I znam za dva gnijezda štiglica. Čim se izlegu, a ja ću — —

— A — a! — Hoćeš li mi pokazati, Adame?

— E! Bi l' htio! Ne pokazujem nikome.

A vrapci neprestano polijetahu. Kidahu se.

— Živ — Živ, Živ, Živ. — —

— Dečki, da ih ubijemo!

— Ne. Bolje ih dati mački.

Podigla se graja. A Ivan Grašar gledao uporno u vrapce. I što ih duže gledao, sve većma ga stezalo u grlu. I kad vidje, kako su im nožice okrvavile o uzice, ne mogaše izdržati. Priđe zinzovu, i reče tiho, moleći:

— Pusti ih, Adame!

Onaj ga pogledao tupo. Pogledali ga i ostali, kao da nešto ne razumiju. A on, svladavajući drhtanje u glasu, i stideći se toga, što mu je žao vrabaca, i prikrivajući to, — nastavi onoga nagovarati.

— Ta pusti ih! — — Baš si pogodio, šta ćeš uhvatiti! Vrabac je najgadnija tica. Ja se ne bih ni mučio s njima. — — Pusti ih, pa da vidimo baš, kako će letjeti.

— E, ne ću!

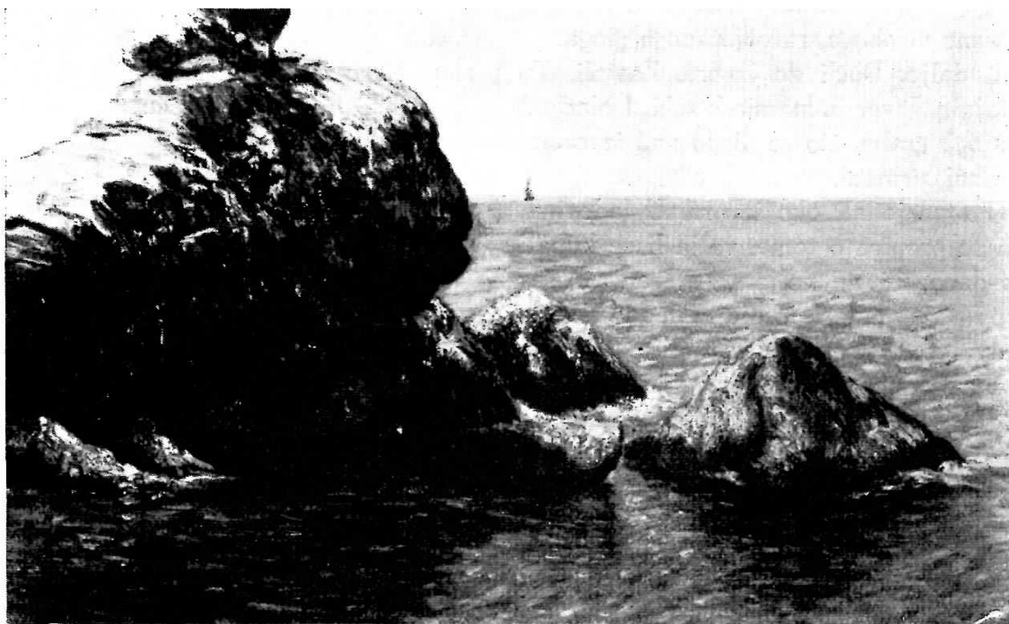
— Pusti ih! — — Zašto da ih mučiš! — — Znaš, — —grjehota je mučiti. — — Pusti ih, pa neka idu do đavola! Ili — ubij ih! — —

— Daću ih mačkama.

— Dobro. Ali gdje su mačke? Dok se vratimo kući, koliko će to trajati. A oni se muče! Vidiš li, kako se muče! I u njegovu glasu zazvonje nešto očajno. Zinzov se obrecnu.

— Ta šta si zaintačio? Šta te se tiču moji vrapci? Baš hoću da se muče!

Pa skide uzicu i poče njome vitlati. A dječaku Ivanu Grašaru zastade dah. Vrapci su se strašno



FLORA JASIĆ: MORSKI GREBENI.

mučili. Pa zgrabi zinzova za ruku, kojom je vitlao i ciknu:

— Stani! — — Ne muči! — — Puštaj! — — —

Onaj zastade. I zbuni se. Pred njim su plamtjela dva oka. I zapovijedala. I, izvršavajući zapovijest, on pruži uzicu. Ivan je trže. Pa je hitro, u trenutku, pregrize na obe strane. Začuo se lak šum. Vrabaca nestalo.

No zinzov tada istom, kao da se probudio, pa ščepao onoga za prsa.

— Je l', a zašto je to? Zašto sam ja pustio svoje vrapce? Onaj se prepade. Zaboravi na sve, i vidio pred sobom samo Adama, koji je bio najjači u školi, i htio udariti čim stigne, i ubosti nožem. Pa se počeo otimati. No onaj ne puštaše.

— A gdje su moji vrapci? A? Govori!

I steže ga još jače. — — Tada, najedamput, planu na licu dječakovu nešto radosno, pobjednički. On se istrže iz ruku onoga, pa stade, i pogleda ga zapovjednički:

— Šta išteš za njih?

Sve se izmijeni u trenutku. Zinzov zinu. I pruži ruku. Pa reče brzo:

— Pet krajcara! Vadi novce!

Cjenkanje. I graja. Naposljetku se pogodili za dvadeset dugmadi. Tu sumu će isplatiti Ivan Grašar, najkasnije do Uskrsa, Adamu Tomiću.

Pa krenuli dalje. Sve grajajući. Pošli k rječici. I prepirali se o tome, valja li se kupati prije Đurđevdana, ili se ne valja.

No opet naglo zastali. Glindžavi ih zadržao. Pa oprezno pokazao prstom tamo malo dalje, u stranu, na stari panj. I šapnuo bojažljivo:

— Gle je!

— Šta?

— Zmija.

Savila se na panju u kolut. Sunčala se. Dječaci ustuknuli. Koliko strašnoga samo u toj riječi: zmija! I eto je sada tu, pred njima, savijena na panju. Pa još prije Đurđev-dana! Ni zmija se ne bi smjela pokazati prije Đurđev-dana. Osim ako nije izišla na čije zlo.

Ustuknuo i zinzov. Samo Ivan Grašar ostao na mjestu. Došlo mu nekako stidno da uzmiče. A bojao se zmije. Bojao se je možda više od svih svojih drugova. Bila mu strašna muka. Obuzimala ga jeza, kad vidi ono zmijasto tijelo, što se tako čudno savija, i što tako hitro prosijeca travu, i žbunje, i nestaje negdje pod obalom.

I postojao nekoliko trenutaka. A tu, na nekoliko koraka, bila porušena ograda školskoga vrta. Prošće. I skoknuo bojažljivi Ivan Grašar, i ščepao kolac. Pa pošao na zmiju. Onda pritrčali i ostali. Naoružali se. Išli tiho, oprezno. I već se primakli panju. No tada se zmija, baš kao da se šalila s njima, ispruži i, u trenutku, skliznu s panja. Pa u gustiš. A oni za njom. Nadali dreku. Udarali koljem po travi, po grmlju. I istjerali je. I — — naišla zmija na bojažljivoga dječaka Ivana Grašara. A on protrnuo. Pa udario. Ona podigla glavu, pa siknula na njega. Kao guska. I on pomislio u tome trenutku: — Gle, sikće kao guska. Pa opet udario. Ona se

smotala, pa se opet, hitro kao munja, pružila. — — Pritrčali i drugi. Počeli udarati. A kada su je ubili, objesili je o granu visokoga, rascvjetanoga gloga.

I opet pošli dalje. Došli do izvora. Zastali. Tu se uvijek zastajalo. Izvor ih mamio k sebi. I hlad od staroga, granatoga graha, što se dizao nad izvorom, gore na povisokoj strmeni.

Pili vode. Pa posjedali oko izvora. U ladovinu. I nastavili da se prepiru o tome, valja li se kupati prije Đurđev-dana, ili ne valja. A Ivan Grušar uzeo bibliju, pa počeo listati po njoj. Gledao sličice. Osobito onu, kod koje je uvijek najradije zastajao. Onda ustao. Pa se popeo gore, na strmen, iznad izvora i sio. Pa podigao desni kažiprst, baš kao na onoj sličici. I reče onima dolje:

— Mir! — — Čujte! — —

— Oni zaćutaše. I zagledaše se u njega ravnodušno. A on poče čitati lagano, razgovijetno: »Kada je Isus vidio mnogo naroda oko sebe, popne se na goru, i kad sjede, pristupe k njemu učenici njegovi i on stane naučavati, govoreći: Blago onima koji su siromašni duhom, koji su krotki, koji se žaloste, koji gladuju i žeđaju pravde radi, koji su milosrdni, koji progonstvo trpe poradi pravde, jer je njihovo kraljevstvo nebesko«. — —

Onda ostavi knjigu, i zagleda se u svoje drugove. Pa podiže opet prst i reče:

— I — — sad vam kažem, — — ne valja mučiti tice. I njih je Bog stvorio. Zato neka žive. — — Ni vrapce ne valja mučiti. Bolje ih ubiti, nego mučiti. I ne valja rušiti lastavičija gnijezda. Ja sam vidio, kada je Stevo Brljak lani, srušio lastino gnijezdo, pa mali tičići pali na zemlju, pa — — a lastavica oblijetala oko njih, i tužno cvrkutala. A tičići poskapali od gladi. — — Ne valja dirati ni štiglice, ni — — Ne valja ni krasti.

Tu poćuta. Pa ponovi:

— Jeste li čuli: Ne valja ni krasti! — —

— Zdepasti se poče nešto meškoljiti. I čisto oživje.

— A — — a — — pa i ti krađeš!

Oživili i ostali. Podigla se graja. Vikali nekako srdito:

— Krao si protin ribiz!

— Prvi si ušao u bašću!

— A mi za tobom!

— I trešnje lončareve!

— E! — —

— Jesi, jesi!

— I ogrozd frau fon Jagušić!

— Pa te zatvorila u svinjac!

— Lažete! To nije bilo zbog ogrozda.

— Nego?

— Nego što sam išao bez gaća po sokaku.

— Neka. Samo si ti bio u svinjcu, a mi nismo.

I pade u dušu dječakovu, kao u bistru vodu, nešto teško, i uzmuti je. Došlo mu krivo, što su mu drugovi nasrnuli na njega, s toliko zla. I došlo mu, da se bije s njima. Ali se osjećao nekako zbunjen. Sve se nekako uzmutilo i izmiješalo, i sva ta mješavina kovitlala se ispred njega: vrapci, zinzov, protin ribiz, ograzd frau fon Jagušić, lončareve trešnje, Grk-Maksimove kruške, lonac s pekmezom, što ga je mati sakrila, pa misli, da on ne zna gdje je, a on natrapao na njega. I osjeti onu istu, duboku i uzbudljivu radost, koju je osjećao i onda, kada je pogledao u rumene trešnje, i žućkaste kruške, i kada je zamočio prst u pekmez i, sav blažen, liznuo.

U to naišao oblak. Zatutnjela grmljavina. Prvi put toga proljeća. Dječaci oživjeli. Iz duše Ivana Grašara, nestalo u trenutku tjeskobe. Srce mu se širilo od radosti. Kao da je odozgo, iz oblaka, dolazio vjesnik s neiskazano radosnom vijesti. Pa strča niz strmen, baci knjigu, leže na travu, i poče se valjati. S njim ostali.

A topli uzduh zamirisa na kišu, na cvijeće, na zelenilo, na proljeće, na novi život. A tu, u ozeljenjeloj šikari, u gustome žbunu, pjevao je slavuj svoju najljepšu pjesmu tome životu.

(Nastavit će se.)

Jovan Paliković.

LICE

Zatvarajte oči, to blijedo lice da gledam
kad snatri ko lice Bog zna kojih od pređa,
Vaš život, tajna, što nosi tu ljubav i boli
i usna što hoće da ljubi, a vređa.

Zatvarajte oči, to blijedo lice da gledam,
te razrovane kao od godina brazde,
Muškost u blijedosti i čežnje te oko vjeđa.
— Sve što Vi meni ili ja Vam pripovijedam
Zašutilo je i dopiralo do međa.

Zašutila je i čežnja. Sve okolo nema glasa,
U bolu ovoga lica nijemo primam svijet,
U želji koja se sklonila, i ne smije da zaželi,
U moru umora tone čarobne ljubavi cvijet.

Dora Pfanova.

BUĆOGLAVKE

Udovica pokojnog ravnajućeg učitelja pučke škole u Peden Knowu, gđa Downie, baš se bila uputila na poštu. Ona je doduše izbjegavala, da ide na poštu subotom popodne, jer se tog dana ovdje sastajala sva okolišna »fukara«, a gđa Downie nije se htjela miješati u tuđe poslove. Ali danas je trebalo poštom otpraviti jedno silno pismo, pa se tako morala iznevjeriti svom običaju.

Na vrhu brežuljka, kud je trebalo proći putem na poštu, u jednom izlogu sa slatkišima, zape joj za oči veliki oglas, koji je odmah osvojio svu njenu radoznalost: Kako su parlamentarni izbori minuli već pred dva mjeseca, bilo je sigurno, da se tu ne radi ni o kakovoj političkoj obznani, ali slova toga oglasa bila su tolika, da je svatko odmah morao pomisliti, da je u pitanju neka informacija opće narodne važnosti.

Kad se približila, pročitala je ovo:

Glumačko društvo »The Athenaeum«

prikazivat će ove subote dne 2. veljače u 7 i pol sati u veče u Društvenom Domu u Peden Knowu

Shakespearovu komediju

NOĆ SV. TRI KRALJA

Numerirana mjesta 2 s. Nenumerirana mjesta 1 s.

Dobivaju se ovdje.

Shakespeare! To je za Peden Knowe bilo nešto posve novo. U zimskim mjesecima zalijetale su se amo malne redovito kojekakve artističke družine sa svojim varijetetskim programima, što više jesenas je čuvena melodrama »Krvavi Will Tell« uzbudila cijelo selo, pa i samu gđu Downie, premda joj se naslov nije nikako sviđao. Ali ovo je prvi put, da se u Peden Knowu oglašuje prikazivanje jedne Shakespearove komedije.

Gđa Downie još je bila zadubljena u čitanje oglasa, kad li na poštanskim vratima odjekne zvono, a iz poše iziđe Miss Jameson, sestra seoskog liječnika.

— Strašno vrijeme Euphemia (čitaj Jufimáje) pozdravi je gđa Wownie izgovarajući riječi kao prorok Jeremija. Tad upre ruku u rukavicama na oglas:

— Mislim, da je dobra ideja za promjenu prikazivati u selu nešto dotjerano i drukčije, nego što se obično prikazuje.

Gđa Downie je držala svojom dužnošću, da obaspe Shakespeara hvalom, jer ga je i pokojni Mr. Downie prigodom deklamacija i dijeljenja nagrada običavao uznositi do nebesa. Miss Jameson nije odmah odgovorila, što više izgledalo je, kao da okljjeva s odgovorom. Već je bila otvorila usta, da kaže, kako ju Shakespeare baš preveć ne osvaja, ali u to se sjeti, kako se Mr. Soutar uvredljivo izrazio, pa ne izrekne onoga, što je bila naumila kazati.

Miss Jameson nije nikom živom pod suncem božjim odala onoga, što je prigodom posljednjih izbora bila doživjela, da to ne doleti do ušiju njenog brata. Danas se stidila, što se dala toliko zavarati i očarati, da je ona pošla na jednu socijalističku skupštinu. Ne bi ona na to ni u snu pomislila, da joj sluškinja Lizzie nije u kujni na daleko i široko prikazivala silnu rječitost kojom Mr. Soutar iznosi svoje smione optužbe.

— Mogli bi ga poći i vi čuti koji časak, kad budućeg petka opet dođe . . . možete stati posve otraga, pa vas ne će nitko opaziti . . .

To je bila ona meka, na koju se ribica — Miss Jamesom — uhvatila. I na toj socijalističkoj skupštini govorio je Mr. Soutar o potrebi pučkog obrazovanja radničkog svijeta i tu se poslužio onim uvredljivm izrazom, koji mu Miss Jameson nije mogla ni zaboraviti ni oprostiti.

— Ta tako zvana »gospoda«, taj tako zvani »obrazovani stalež« — grmio je Mr. Soutar, a grdi pogled baš kao da je tražio Miss Jameson, koja je sjedjela u jednom čošku tik do vrata i kao da ju je izazivao — pa čemu mu služi to njegovo toliko uzvisivano obrazovanje? Ničemu drugom, nego da pljačka svoje bližnje i da od njih otimlje novac — i tu lupi šakom o stol. — Prikazivati toj čeljadi Shakespeara nije drugo van bacati vaše biserje pred svinje.

— No, to je užasni prostački način izražavanja — pomislila je Miss Jameson, čim se pribrala od tog strahovitog udarca. Bila je naime potpuno uvjerena, da je taj udarac išao nju i njene prijatelje. — To je bezobrazluk, ali tko će i očekivati što bolje od čovjeka — običnog ljevača slova?!

Dva mjeseca ostao je ovaj napadaj zaključan u najdonjim odajama mozga Miss Jamesove, ali kad je sad čula Shakespearovo ime, pojavi se on u njenoj svijesti u svoj svojoj uvredljivosti. Ovdje se pružala najljepša prilika, da se napadaj odbije i da se dokaže, kako je taj gospodin bezočno lagao.



FLORA JASIĆ: MORSKI VIDIK SA LAPADA.

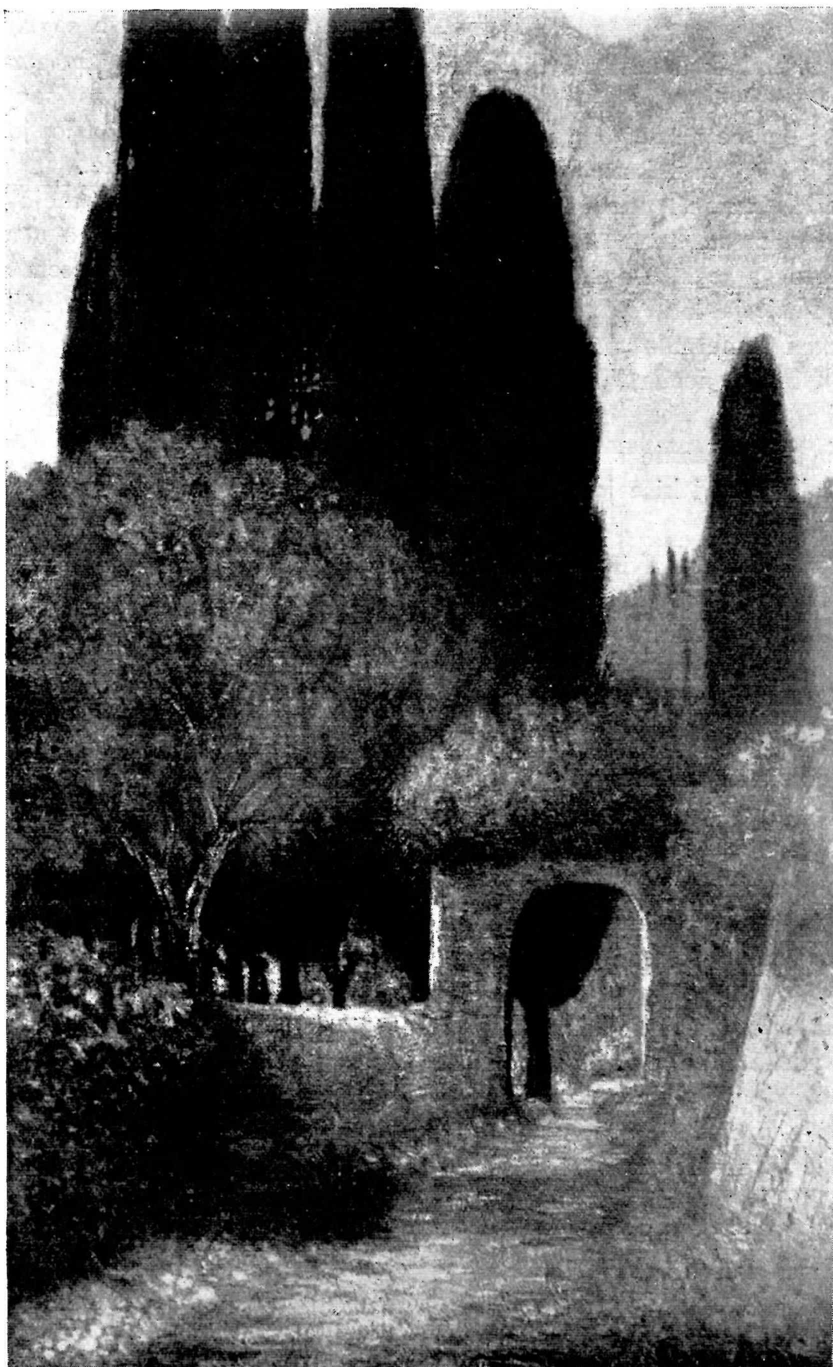
— Kako da ne! Baš krasna promjena — zabavna i poučna, kadra da popravi pučanstvo.

Mis Jameson je govorila s toliko oduševljenja, da je iznenadila svoju družicu. Ona je očekivala odobravanje, no ne oduševljenje. — A hoćete li i vi poći na predstavu, Janet?

— Ta, znate, ne bih baš htjela ići tako daleko . . . Gđa Downie osjetila je, da je to bio nasrtaj, kojemu se nije nadala i to joj nije bilo pravo. No u isti joj trenutak pane na um domišljaj, pa rekne:

— Ali možda bismo nas dvije pružile drugima primjer. Nema straha, da će se Peden Knowe otimati za Shakespeara, jer oni grnu na varijetetske predstave. Pa ni ja ne bih subotom marila ići u Društveni Dom, ali vi, Euphemia, kupite ulaznice, pa ćemo zajedno poći na tu predstavu.

Gđa Downie se iznenadila, da je i taj poziv bio prihvaćen radosno i tako njih dvije uglaviše, da će gđa Downie kupiti ulaznice i u subotu u sedam sati u veče doći po Miss Jamesovu.



FLORA JASIĆ. CIPRESE NA LAPADU.

Kad je gđa Downie donijela ulaznice kući, stala ih je dvolično promatrati. Četiri šilinga za dvije ulaznice — ta to je silu novaca. Taj komad može služiti popravku pučanstva — kako ono reče Euphemia — ali u to joj iskrsne pred očima ona napeta scena iz »Krvavog Will Tella«, kad se kartaš — marquis popne na terasu u Monte Carlu u besprikornom fraku, a s revolverom u ruci. Upravo odlučno turne od sebe tu uspomenu. Dabome, da će Shakespeare biti mnogo uznositiji, a besumnje će pružati veću nasladu. Ali »Noć Sv. Tri Kralja«? To nije nijedna od onih njegovih drama, štono ih je spominjao James. S lakoćom joj se pamćenje vezalo uz Hamleta i Julija Cezara — ali Noć Sv. Tri Kralja? Eh, da je James živ, pa da s njom prolista tu komediju! A opet, kakova li bi uvreda njegova spomena bila, kad bi Euphemia opazila, da ona, Janet Downie, udata trideset i dvije godine s čovjekom ovakova literarnog ukusa, kakav je imao Mr. Downie, nema ni pojma o »Noći Sv. Tri Kralja«. I opet joj pomaže domišljaj, koji joj je pao na um. Mozag gđe Downie radio je normalno, ali

sporo, ali kad se ukazala potreba, navalili su domišljaji sami od sebe.

Otvori vrata i kroz hodnik dozovne svoju malu sluškinju:

— Jeanie, natakni kaloče i uzmi onu moju ambrelu s kukom — ali ne onu s kukom od bjelokosti — pa poleti do Mistress Andersonove, koja stanuje u spratu nad pekarom, te je zamoli, da mi vrati Shakespeara, što ga je njezin Archie posudio od pokojnog Downie-ja kad je svršio školu. Možda ga je gdjegod i zametnula, ali lako će ga naći. Pa pripazi dok budeš nosila, da ga kiša ne pokvasi . . .

Koji časak iza toga eto Jeanie s njenim crljenim licem, koje se od vjetra i kiše još jače zarumenilo, pa izvještava:

Gđi Anderson je jako žao, ali dvije minute prije nego što sam došla k njoj, zamolila ju je Miss Jameson, da joj posudi Shakespeara do ove subote . .

Zbilja neugodno. Jasno je bilo, da je Euphemia shvatila stvar s »Noći Sv. Tri Kralja« posve ozbiljno, ali slabo bi poznavao gđu Downie, tko bi držao, da ne će sve poduzeti u zaštitu svog prestiža.

Već je bilo prekasno, da se večeras išto poduzme, no kad je gđa Downie ugasila svijetlo i legla na počinak, ostala je u krevetu preko jednog sata budna držeći smotru o svojim poznanstvima u Peden Knowu, domišljajući se, gdje bi mogla dobiti potpuno izdanje Shakespearovih djela.

U prvom redu, dabome, pomislila na gđu Moffat, ženu Jamesova nasljednika u pučkoj školi. Ta je gđa Moffat toliko pripovijedala o književnosti, znanosti i umjetnosti — premda je prije udaje učila samo švelo — da je bilo više nego sigurno, da ona to djelo ima. Ali gđa Downie se ne bi ni za živa boga obratila njoj, jer je bila sigurna, da bi sutradan po cijelom Peden Knowu išlo od usta do usta:

— Janet Downie posudila je od gđe Moffat Shakespeara, da vidi, što li je taj čovjek napisao . .

A ona bi ovakav napadaj lakše podnijela od bilo ma koga, nego li od gđe Moffat.

Nepresušni vrutak njezinih domišljaja oživio je zora međa i sretno riješio problem.

Danas je i onako nakanila poći zubaru u Glasgow, pa će ondje kupiti jevtino izdanje »Noći Sv. Tri Kralja«, školsko izdanje u platnenim koricama s komentarom na kraju — onakovo, kakovo je James vazda upotrebljavao u školi. Smišljeno — učinjeno. Na svoje potpuno zadovoljstvo nabavila je tu knjigu, pa je veče zateklo gđu Downie, kako se u svom crnom džemperu od biljevne svile i u suknji, koju je oblačila, kad je izilazila u grad, no nataknuvši na noge tople papuče, a na nos zlatom obrubljene naočale, rve s »Noći Sv. Tri Kralja«.

Jeanie se ozbiljno zabrinula za svoju gospođu, pa je tu svoju zabrinutost saopćila i sluškinji Miss Jamesonove, Lizzie, kad joj je po večeri na časak došla u kujnu u pohode.

— Bog zna, što fali mojoj gospođi . . . Inače me uvijek grdi, što točno u sedam sati ne odem pred željeznicu i ne donesem »Gradjanina«, a kad ga donesem, pa hoću i ja malo, da zavirim u novine, opet me ispsuje, što joj ih odmah ne dodajem. A večeras?! . . . Sjela ondje s nekakvom školskom knjigom, pa kad sam joj novine pružila . . .

— Ne trebam ih, čitaj ih ti — rekla mi je — Ja čitam Shakespeara i ne ću, da me itko smeta . . .

— Da ju nitko ne smeta! A tko ju smeta?! Ta to je pokvareni želudac . . . to je od onog slatkog puddinga, što ga preveć jede za večeru . . . i od tog pudinga čita ona Shakespeara . . .

Fakat je, da je gđa Downie u deset sati metnula vunen trak na kraju I. Čina 5. prizora i da si je doista pokvarila svoj duševni želudac.

Ta tko se ne će sav zaplesti i smutiti kod tolikih tuđih imena: Orsino, Antonio, Valentino, Malvoglio, Viola — tko će da se snađe, koje ime komu pripada?! . . .

A onda opet imena drugih lica, koja zvuče kao prišvarci i koja bi mogla zapamtiti — vitez Tobija Podrig i vitez Andrija Groznica — takav im je način govora i takovo ponašanje, da se ni u snu ne bi nadala, da tako govore vitezovi i baroni. (Zašto nije Shakespeare točnije naveo, koji im rang pripada?!)

U predgovoru se razlagalo, da je ovo izdanje Shakespearovih drama najbrižljivije spremljeno za školsku porabu. Ako je tomu tako, kakav li je tek morao biti način govora ovih dvaju obješenjaka prije školske priredbe?! I uza sve poštovanje prema ukusu svog pokojnog Jamesa, ona se neobično začudila, kako li se je Shakspeare mogao dozvoliti ovakav način pisanja . . . A svi ti ljudi u knjizi, pa i ženske, toliko su zli i pokvareni, svi se samo kite i gizdaju i predavaju se razuzdanim zabavama. Kao da nijedno od njih nema pameti, a još manje stida . . . Kad je gđa Downie odložila knjigu i metnula je u ormar, pomislila je na Euphemiju, koja se također nacapkala po močvari Shakespearove komedije, pa bi baš rado bila znala, što li je ona u tom našla. Sutradan u veče, baš kad je Jeanie htjela da pročita silno napeti prikaz kidanja zaruka, o kojem je već jučerašnji »Gradjanin« počeo pisati, pruži joj se otraga preko ramena jedna ruka, te digne ispred nje novine.

O, bože dragi, gospođo, kako li ste me uplašili! . . . A ja sam mislila, da još čitate Shakespeara i da vas nitko ne smije smetati . . .

— Već sam pročitala knjigu, a tebi baš hvala, što se ovako brineš, da dođem do svojih novina — oštro joj prigovori gđa Downie, te uvređena ode u sobu i zalupi vratima.

— Ja se sve bojim, da je stara pomjerila pameću — bio je Jeanin kratki i jezgroviti komentar — i nije bila baš daleko od istine.

Kad se kasnije mučila još pola sata preko onog vunenog traka gđa Downie je konačno ostavila »Noć Sv. Tri Kralja« na kraju trećeg čina, stalno uvjerena, da je Euphemia ostavila čitanje još mnogo prije. Kad budu vidjele komad u pozornici, bit će ga mnogo lakše pratiti.

U subotu u veče sipila je sitna kišica — kao magla — pa je nepobjediva gđa Downie zagrnula svoj nepromočivi ogrtač, nataknula kaloče i držeći u vis kišobran s kukom od bjelokosti, našla se baš u sedam sati pred vratima liječnikova stana.

Lizzie je uvijek bila točna, pa tako i danas. Sigurno je vrebala, kad će gđa Downie doći, te je otvorila vrata prije nego što se ova taknula zvona.

Djevojka se smješkala, ali vidjelo se na njoj, kako teškom mukom svladava svoju uzrujanost.

— Miss Jameson vas čeka, gospođo, pa vas moli, da samo na čas dođete k njoj u sobu . . .

Gđa Downie mahnula je rukom, da ne će, ali djevojka hitro nastavi:

— Njezina kuzina Miss Macnab dovela je iz Glasgowa svog zaručnika . . . (Na to je gđa Downie već dopustila, da joj djevojka pomogne skinuti njen popustljivi mackintosh) . . . I ja sam nešto čula, da će se Miss Macnab udati za brata hotelijerke gđe Morrison. Njemu je prezime M' Kechnie . . . on je u tvornici motora i ono su njegova kola pred kućnom vežom, a govore, da ima jednu kuću na Duntocherovoj cesti . . .

Ovdje nije mjesto ,da se pripovijeda, kakove je utiske ostavio zaručnik Miss Macnabove gosp. M' Kechnie, važno je tek to, da je on bio krivac, da su naše dvije Shakespearske entuzijastkinje stigle pred Društveni Dom taman četvrt sata kasnije pošto je predstava bila počela.

Stari vratar ih je dočekao neprikrivajući svog nezadovoljstva.

— Eto dolazite tek sada, kad je komedija skoro pri kraju . . . A što vas je držalo toliko kod kuće?!... Svijetlo je ugašeno, pa pazite, kako ćete se dovući do svojih sjedala . . . Ajte na lijevo . . .

Komedija je bila u svom naponu i to baš kod burnog mjesta. Neobične šale i lakrdijaštva dočekivao je iz gledišta gromki smijeh i lupanje nogama.

Obje kasnilice, kako su upale u gledalište onako zbunjene i malne bez daha, doskora su izgubile svaku nadu, da shvate išta od onog, što se na pozornici prikazivalo. Zato im je odlanulo, kad se nakon kojih deset časaka galame spustio zastor i učinio kraj toj buci.

— No, to se brzo svršilo — uzdahne Miss Jameson, kad se gledalište primirilo. — Činilo mi se, da se ne ću nikako moći snaći . . . ali kad se igra nastavi, naknadit ćemo izgubljeno, pa ćemo uhvatiti i početak pripovijesti . . .

Gđa Downie stala je promatrati općinstvo.

— Već sam po toj galami odmah znala, kakva se svjetina nalazi nama iza leđa — rekne bacivši sažalni pogled preko ramena. — Toga sam se najviše bojala. Ovdje nema ni tuce ljudi, koji imadu sjedala po 2 šilinga. Eto, od svih samo Moffatovi, gosp. Anderson i učitelj iz Rawnsa. To je upravo sramota. Dabome, svi će kazati, da zbog rđava vremena nisu mogli doći... ali rđavo vrijeme ne će držati kod kuće ljude, koji znadu, što im je činiti...

— Zadnja mjesta su sva zaposjednuta — opazi Miss Jameson.

— Ah. Što to... S dječurlijom i djevojčicama napunit ćete svaku predstavu u Peden Knowu . . . Oni dolaze amo, da se nasmiju, ali nikad ne će shvatiti ovoga komada . . . Oni nisu navikli na Shakespeara . . .

Na ovu posljednju optužbu smatrala je Miss Jameson najpametnijim, da prizna svoju krivicu, no odmah dometne, kako je htjela to popraviti i kako je od gđe Anderson posudila Shakespearova djela.

— Ali ne čini mi se, da sam mnogo razumjela — doda čedno.

Gđa Downie popratila je ovu Euphemijinu ispovijest priličnim priznanjem:

— Pa ni ja vam ne ću zatajiti, da sam prolistala komediju, da si je dozovem u pamet . . . Tamo kod vrata prodavaju programe, ali nema smisla, da radi samih imena potrošimo šest pensa — — to nam ne će ništa pomoći. Ovoj gomili glumaca, koje smo baš sad vidjeli, kako skakuću po pozornici, ne treba uopće poklanjati nikakove pažnje — to su epizodisti, ima ih sijaset . . . Glavno je lice grofica . . . ništa zato . . . Ona se zanima za vojvodu . . . to je Orsino. Onda je tu još jedna djevojka obučena kao paž, koja se šali s vojvodom. Gasnu se svijetla... Sad pazite, pa ćete sve i sami vidjeti...

Kad se zastor digao, pozornica je bila tako tamna, da se nije moglo razbrati, koje su ljudi, a koje stabla drveća, a činilo se, da kraj kulisa ima i stabala drveća. Međutim ta je tama vanredno zadovoljila gđu Downie:

— Evo zato se to zove »Noć Sv. Tri Kralja«, sad razumijem smisao te komedije — šapne ona svojoj družici.

U gledištu je vladala potpuna tišina i Miss Jameson je pozorno pratila predstavu. Nakon podužljeg ovako sabranog proučavanja situacije došla je ona do zaključka, da nikako nije sve u redu s tim licima na pozornici. Vidjelo se, da su žene u neprilici, kako da prođu kroz pozornicu, a kad su svršile, došao je red na muške. Svi su govorili u stihovima, gromko odbijajući riječi s usana, ali u mraku nije bilo moguće razabrati nijednog lica, a posve je nemoguće bilo otkriti, koji bi od njih bio taj vojvoda, o kojem je Janet govorila.

Kad se zastor opet bio spustio upoznala je ona svoju drugaricu s tom svojom zagonetkom.

— Onaj visoki gospodin lijep je kad govori, a i baršunasti plašt mu dobro pristaje. Ali nikako nisam mogla čuti njegova imena . . .

— To je Orsino — sigurno ustvrdi gđa Downie.

— Pričinilo mi se, da ga nekako drugčije zovu . . . ali može biti kako vi velite, jer ja i onako nisam baš najfinijeg sluha.

— Nego treba strašno napinjati oči, da se barem štogod vidi — opazi gđa Downie. Baš je sreća, što sam ponijela jače naočale, nikad nisam mislila, da ću ih u ovakovoj prilici trebati.

U slijedećem je činu pozornica bila još tamnija i gđa Downie je našla, da je došao čas, kad to treba najoštrije osuditi:

— Kad već plaćamo ulaznice, da vidimo jednu Shakespearovu komediju — opazi ona u poluglasnom šaptu — tad se nadamo, da ćemo je doista vidjeti. Došli smo amo, da gledamo, baš tako, kako se ide gledati u izložbu slika.

Miss Jameson nije joj ništa odgovorila. Umiljati glas gospodina u crnom baršunu, tama na pozornici i ugrijanost od hoda, sve je to na nju djelovalo uspavljujući i ona je bila nekud uljuljana u stanje malne potpune zaboravi.

Gđa Downie mislila je, da nije baš najljepše od njene drugarice, što ostavlja nju samu, da se pati identificiranjem pojedinih lica i naporom, da shvati i razumije, što se zapravo prikazuje. Nije ona bila kao Euphemia, da uzmakne pred tim poteškoćama. Ljutita, ali pozorna i pažljiva prosjedila je još jedan čin ne napuštajući veza s onim, što je vidjela i čega se sjećala od čitanja, odlučno odbijajući svaku neznatnu zanovijet nepotrebnih lica i glasova, koji bi je mogli smesti u njezinoj pažnji. Popustila je tek na kraju čina. Gurnula je lako svoju komšinicu, te joj prigovorila, da se ova od stida zarumenila:

— Euphemia, ova je komedija toliko zapletena, da se gledaocu mora zavrtjeti mozak. Sad će biti za malo i deset, a koliko sam naprezala svoj um, jamačno ne ću moći noćas ni zadrijemati, a kamoli zaspti.

Kao za nagradu ovolike privrženosti i pažnje igrao se daljnji i posljednji čin u žarkom svijetlu. No još je više vrijedilo to, da je gđa Downie na kraju ipak uhvatila pravi smisao s tim Orsinom. Ona ga je napokon ugledala u svom njegovom vojvodskom sjaju, okružena pratnjom plemića, koji su ga nagovarali sad sa: »Moj gospodaru!«, a sad sa »Moj Vojvodo!« To je najbolje dokazivalo, koliko je imala pravo, što se držala samo glavne radnje i prvih lica, a što se nije dala buniti nuzgrednim pojavama i osobama, koje su ispadale iz njezina pogleda.

Sad su njih obje bile bistre i živahne, pa su bile kadre zapodjeti komentare o kostimima. Sve šapćući toliko su živahno vodile taj razgovor snujući različite mogućnosti ,kako bi od jednog grimiznog plašta skrojile haljinu, koje bi pristajala gđi Downie, da nisu ni zamijetile, da je komad izigran do kraja i da se zastor konačno spušta.

— Ah, draga moja, cijele večeri nisam se mogla s njima pravo snaći — reče Miss Jameson — ali istina je i to, da nisam odmah isprva uhvatila s njima korak, kao vi, Janet.

Rastale su se pred doktorovim vratima. Na rastanku poprimi gđa Downie način govora, koji je veoma opominjao na pokojnog g. Downie-ja i na njegov način zahvaljivanja na odobravanju iza kojeg predavanja uz karbitove svjetiljke, te rekne:

— Euphemia, danas smo bogatije za jedno iskustvo — pravi užitak! . . . Ali Peden Knowe je noćas izgledao veoma siromaški. U ponedjeljak kod društvenog sastanka baš sam nakanila kazati onima, koji bi morali biti večeras kod predstave, što o tom mislim, pa kad se i opet pruži slična prilika, jamačno ne će ostaviti same vas i mene, da dajemo uzor prostoj seoskoj svjetini.

Međutim gđa Downie nije mogla sačekati ponedjeljak, da privede svoju nakanu u djelo. Već sutradan uzvisivala je svuda Shakespearovo »remekdjelo« (samo ga je tako zvala) i isticala svoje veliko iznenađenje, što je na predstavi vidjela tako malo svojih znanica i prijateljica. Miss Jameson

je bila uz nju i gojila jedinu želju, da to čuje Mr. Soutar, da vidi, koliki je Janetin zanos i da opozove svoju uvredu o »bacanju bisera pred svinje«.

Nego danas, kad je Miss Jameson polazila na čajanku »Udruženja Peden Knoweskih žena« zaželjela je u sebi, da se taj prebujni Janetin zanos malko ohladi. Kakove koristi od toga, da se ta zgoda preuveličava i da se svijet još odvrati od Shakespearea. Bilo je naime nekih, koji su se stali ljutiti, što se je Janet toliko zanijela tim »remekdjelom«.

Tako je na primjer kazala gđa Gray, da nije baš potrebno dizati tako podrugljivo galamu, što je netko bio na toj predstavi. Možda se to i nije ticalo Janete, ali Miss Jameson je u sebi mislila, da se valjda nje tiče, pa ju je zato htjela upozoriti.

— Pa kako, gđo Smith, zar vi niste bili na »Noći sv. tri kralja«. A zar ni vi, gđo Paterson? Ja vam se doista čudim, jer baš nemamo često prilike, da u Peden Knoweu gledamo Shakespearea. A »Noć sv. tri kralja« bila je za svakoga pravi užitak...

Miss Jameson je mislila, da će joj srce pasti, kad je kroz poluotvorena vrata čula te riječi. Već je bilo prekasno da je opomene, jer se gđa Downie baš bila okrenula gđi Moffat, da potvrdi njezino mišljenje.

— Vidjela sam, da ste vi bili ondje u subotu u večer.

— »Noć sv. tri kralja«? — pogleda je gđa Moffat, kao da ne shvaća, što govori. — Nisam pravo čula, što ste kazali, gđo Downie...

Gđa Downie ponovi svoje riječi, davajući razumjeti tonom kojim je govorila, da joj nije posve pravo, što se njen govor ne sluša. Međutim je gđa Moffat spadala među one, koje su rado obarale svakog, za kog su mislile, da im je protivnik.

— Ma to nije bila »Noć sv. tri kralja«, gđo Downie...

Nastane neugodna šutnja.

Grudi gđe Downie nadmu se pod njenim ogrtačem od pliša tako, da je teškom mukom progutala gutljaj čaja, što joj je bio u ustima. Tad odloži svoju šalicu na stalak.

— Šta to velite, gđo Moffat, da se prošle subote u »Društvenom domu« nije davala Shakespearova »Noć sv. tri kralja«.

— Jest, gđo Downie, nije se davala...

— Kako velite ?!...

— Nije se davala... pa evo, odmah ću vam pokazati...

Ugled i uvaženost obih prvakinja bila je tolika, da se taj spor ticao cijelog udruženja. Sve se zagledaše u svoje šalice, a lica im izgubiše svaki izražaj. Dramatična napetost je bila tolika, da se slična situacija teško našla u cijelom nizu Shakespeareovih tragedija. Euphemia ju je svakako tako osjećala i ako nije nalazila riječi, kojima bi izrekla taj svoj osjećaj. Gđa Moffat spusti ruku savršenim mirom u svoju torbicu, te izvadi sklopljeni program, te ga pruži gđi Downie:

— Molim vas, da imate dobrotu glasno pročitati, što je naštampano na ovom arku papira — rekne joj, a gđa Downie mehanično posluhne:

— »Glumačko Društvo »The Athenaeum« časti se ovim javiti, da se zbog slučaja bolesti ne će prikazivati oglašeni komad »Noć sv. tri kralja«, nego mjesto toga davat će se »San ljetne noći«...

Ovakvo ruglo doživješe Miss Jameson i gđa Downie na čajanki Udruženja Peden Knoweskih Žena. Nijedna od njih nije kasnije ma samo riječ izustila, koja bi mogla imati ikakova saveza s ovim događajem... pa ni na samo jedna drugoj. Obje su si bile svjesne, da su smrtno osramoćene. U pitanju odgovornosti za pretrpljeno ruglo nisu složne.

Euphemia misli, da su im ovo poniženje spremili Mr. Soutar i glumačko udruženje The Athenaeum, no dopušta, da su glumci zapleteni u busiju bez rđave namjere.

Gđa Downie pak smatra glavnim i zlonamjernim krivcem te sramote gđu Moffat, a sukrivcem Williama Shakespearea.

Engleski napisala Helen Graham — Edinburgh.
Preveo Ivan Krnic — Delnice.

SINOĆNJE MAGLE

Sinoćnje su magle pokrile sve stvari
i ukrale jeku svih glasova noćni'
i ko zloduh neki veliki i moćni
polegle su na grad i posivile ga...

Sinoćnje su magle prodrle u kosti
sviju noćnih straža i svih beskućnika
i harale vlagom dužinom pločnika
usnuloga grada u ledu i magli...

Sinoćnje su magle pred moj prozor stale
i don'jele sobom čudne pjesme neke...
možda s kakve tihe i daleke r'jeke
što kroz polja teče i žubori za se...

B. Lalić.

TADE SMIČIKLAS KAO PREDSJEDNIK „MATICE HRVATSKE"[1]

(1889.—1901.).

Prema starim i časnim preporoditeljima naroda našega Ilircima, koji i »Matici Ilirskoj« dadoše to ime, Smičiklas pripada i po svom rođenju[2]) i po svom mentalitetu mlađoj grupi reformatora Matičinih, koji joj god. 1874. izvojštiše ime »Matice Hrvatske«. Matica Ilirska je tek životarila osobito, kad u svojoj nakladi nije imala kakov beletristički odnosno periodični list (kao »Neven«, »Književnik«, »Vienac«) tako, da je gdjekoji član društva, kako Smičiklas kaže, pitao: Živi li Matica! Ona je kroz decenije živovala bez odgovarajuće književne osnove, bez dovoljne glavnice, i bez prave historijske podloge, a uza to nije imala ni povjerenika, koji su zapravo stupovi ovakova društva, niti članova prinosnika s godišnjim prinosom od 3 for. Ona je zapravo bila poput kakvoga akcionog društva s akcijama po 50 for., u ime kojih dioničari za kamate dobivahu izdane knjige, pa na taj način nije mogla Matica Ilirska rasprostrti krila po svemu narodu hrvatskom, niti je mogla postati općim narodnim kulturnim žarištem, kako je to postala »Matica Hrvatska«[3]).

Reformatori su se mnogo trudili, da bi Matica Hrvatska potpuno odgovarala svojoj svrsi. Uz članove prinosnike uvedoše oni članove književne radnike, koji su bili razasuti po raznim krajevima naroda hrvatskoga »od Dunava i Drave pa sve tamo do Dubrovnika«. Stvoriše osnovu za višegodišnji Matičin književni rad, razdijeliše također Matičine edicije god. 1877. u »poučnu« i »zabavnu« knjižnicu. Poučnoj knjižnici bijaše najpreči zadatak poznavanje hrvatske zemlje i hrvatske povijesti, zatim izdavanje svjetske povijesti i općega zemljopisa. Na tom se polju u prvi mah kao radnici Matičini istakoše: Vjekoslav Klaić, Tade Smičiklas, Ivan Kukuljević, Radoslav Lopašić i dr. Ivan Hoić, a na polju prirodnih znanosti dr. Mijo Kišpatić. Sasvim naravno da se osjećala potreba i povijesti književnosti i to ponajprije književnosti hrvatske, koju je onako lijepo i uspješno počeo obrađivati zaslužni i daroviti dr. Ivan Broz u svojim »Crticama iz hrvatske književnosti«, pa književnosti svjetske, a napose prijevoda starih grčkih i rimskih klasika. U »zabavnoj« knjižnici Matičinoj sretno je otvorio kolo izvornih domaćih pripovijesti predvodnik hrvatskih humorista Janko Jurković, a za njim zarеđaše sve domaći pripovijedači s originalnim djelima, među kojima naodličnije mjesto zauzimlje slavni naš romanopisac August Šenoa, čija je gotovo sva djela Matica u svojim edicijama predala u baštinu narodu hrvatskom. Reformatori ne pustiše s vida, da Matica ima po mogućnosti unapređivati glazbenu i likovnu umjetnost, pa joj namijeniše i častan zadatak, da izdaje narodne pjesme puka hrvatskoga.[4])

Znatnih zasluga za reformu Matičinu ima i Tade Smičiklas, koji je reformiranoj Matici Hrvatskoj među prvima pravu utirao stazu. No upravo godine 1889. zadesiše Maticu Hrvatsku teški udarci. Te godine izgubi Matica zaslužnoga i dičnoga svog predsjednika Ivana Kukuljevića Sakcinskog, koji je na sva gotovo područja kulturnoga napretka naroda hrvatskoga raširio svoju djelatnost djelujući kao: historik, paleograf, literarni historik, sabirač i izdavač povijesnih i književnih spomenika, pa i kao pjesnik i dramatik. Preporođenoj Matici Hrvatskoj Kukuljević je g. 1874. bio prvim predsjednikom, koju je čast obnašao sve do svoje smrti, okupljajući i starije drugove još iz

---

[1]) Odlomak iz veće radnje.

[2]) Rodio se 1843. u selu Reštovu u Žumberku od siromašnih roditelja. Iškolovao ga njegov stric grčko-katolički biskup u Križevcima Đuro Smičiklas. Gimnaziju je svršio u Zagrebu 1863. god., a po tom je bio jednu godinu suplentom na gimnaziji u Osijeku. Iza toga je na jesen 1864. pošao na sveučilište u Beč, gdje je učio povijest i zemljopis. Položivši profesorski ispit, bio je početkom god. 1870. imenovan pravim učiteljem na Rijeci, a mjeseca rujna 1873. profesorom na gimnaziji u Zagrebu. Redovitim sveučilišnim profesorom u Zagrebu za hrvatsku povijest i pomoćne historijske znanosti imenovan je mjeseca ožujka 1882. god. Odgojio je narodu svome mnoge vrsne profesore historije, te je na vlastitu molbu bio umirovljen 1905. god. Svoj prosvjetni i učenjački rad koncentrirao je ponajviše u »Matici Hrvatskoj«, gdje je u odboru preporođene Matice znatnu ulogu igrao, a 1889. postao predsjednikom, te u Jugoslavenskoj akademiji, u kojoj je 1881. god. bio izabran dopisnim članom, a 1883. pravim članom. Predsjednikom Jugoslavenske akademije postao je po smrti zaslužnog Josipa Torbara god. 1901., pa je tu čast obnašao sve do svoje smrti (8. lipnja 1914.), jer je uvijek ponovno bio izabran. (Isp. dr. P. Karlić. Tade Smičiklas. Zadar 1914.). — Krasni su i karakteristični Smičiklasovi govori na Matičinim skupštinama zbog njegovih misli i smjera, što ga je u Matici zastupao, kao i zbog lahkoće i ljepote njegova stila, pa je poradi svega toga vrijedno, da se po koji odlomak iz tih govora u cijelosti navede to više, jer se upravo u tim govorima najjasnije zrcali uopće duh Smičiklasov.

[3]) Spomen-knjiga »Mat. Hrvatske«, Zagreb 1892. str. 43., 47. i 51.

[4]) Spomen-knjiga »Mat. Hrvat.« str. 50.—53.



ilirskog doba uz novim duhom zadahnuto društvo. Uz predsjednika ugrabi tad smrt i potpredsjednika književnoga odbora Janka Jurkovića, koji je zdravim svojim humorom pa lijepim i bujnim jezikom, dotjeranim prema klasičkim uzorima, u svojim pripovijetkama zanosio srca hrvatskih čitalaca. Pa kao da strijele hude smrti odabraše te godine upravo profesore, izgubi Matica Hrvatska tad i vrijednoga radnika na kulturnom polju Adolfa Vebera-Tkalčevića[5]) osnivača i odlučnog zatočnika t. zv. zagrebačke škole protiv koje se čelični i karkterni Fran Kurelec žestoko borio. Kao iskreni rodoljub Veber je svoj žarki patriotizam nadasve zasvjedočio u doba Bachova apsolutizma u borbi protiv njemštine. Stoga ga kao ravnatelja gimnazije zagrebačke i predloži Levin Rauch na otpust veleći: »Ravnatelj toga gimnazija, sveštenik Adolfo Veber, spada u vrst onih političkih neprijateljah sadanje vlade, od kojih se apsolutno nije nadati moći, da će odustati od poticanja na odpor, i osujećenja vladinih namerah, koji će uz to, ako ne javno a to tim većma tajno uplivom svojim na školsku mladež nastojati o razširenju svojih zanešenih političkih načelah. — Veber bi se imao dakle od učiteljskoga zavoda sasvim ukloniti, i povratiti se k svom sveštenićkom zvanju«. No Veber ipak nije bio uklonjen, nego strogo opomenut, da će biti bezuvjetno otpušten,

[5]) Zapisnik glavne skupštine 15. pros. 1889., štampan u Izvještaju »Mat. Hrv.« za upravne godine 1888. i 1889. Zagreb 1890. str. 14.—16.

čim bi se usudio sudjelovati u političkim agitacijama, ili se opirati vladinim namjerama ili druge na otpor bilo na koji način poticati.[6]) Preporođenu Maticu s veseljem je podupirao Veber kao član radnik prijevodima klasika i svojim putopisima. On je postao i dobrotvorom Matičinim ustanovivši »zakladu Adolfa Vebera« sa znatnim za onda prinosom od 7000 forinti. Iz Veberove se zaklade imalo svake godine nagrađivati »po sudu Matice Hrvatske najbolje i narodu korisno djelo«.[7])

Kao da nije dosta 1889. udaraca zadesilo Maticu, izgubi ona te godine i jednoga od prvih začetnika još »Matice Ilirske« i uglednoga trudbenika pri porodu ilirskoga preporoda Antuna Mažuranića, koji je i trudom svojim zajedno sa bratom Ivanom i Babukićem oko izdanja Gundulićeva Osmana 1844. i drugim svojim radom, pa odlučnim karakterom svojim u doba Bachova apsolutizma pokazao, koliko mu je na srcu sreća i napredak naroda hrvatskoga. On je to zasvjedočio i svojim zapisom za Maticu Hrvatsku već mjeseca studenog 1883., gdje je jednu šestinu svoga imetka (3.971 for. 57 novč.) ostavio u baštinu Matici, koju je Matica imala uživati pod imenom »Mažuranićeve zaklade« iza smrti pokojnikove supruge i kamatama nagrađivati »poučna, popularna, ali korektnim jezikom spisana nova djela, priređena za štampu«. Karakteristično je, da je Antun Mažuranić bio isprva protivan reformi Matičinoj, jer nije vjerovao u snagu mlađega naraštaja, ali kad je vidio, kako preporođena Matica Hrvatska lijepo napreduje, iskreno se tome radovao, što je i dokazao osnovavši »Mažuranićevu zakladu«.[8])

Izgubivši dakle Matica predsjednika, potpredsjednika i dva njihova književna druga još iz ilirskoga vremena trebala je dobro paziti, kako da naknadi veliki gubitak tih jakih stupova naše književnosti i preporođenoga toga književnog društva. No glavna skupština je Matice Hrvatske dne 15. prosinca 1889. bila pri izboru u upravni odbor baš sretna izabravši predsjednikom Matičinim sveučilišnog profesora Tadu Smičiklasa, kome je već njegova »Poviest Hrvata«, što ju je Matica u dvije knjige god. 1879. i 1882. izdala, pronijela ime po cijelom narodu hrvatskomu. Potpredsjednikom književnoga odbora bi izabran književnik i vladin tajnik Jos. Eug. Tomić, a za odbornike: rodoljub i književnik Eugen Kumičić i sveuč. profesori dr. Luka Marjanović i dr. Mijo Kišpatić. Za potpredsjednika gospodarskoga odbora bi izabran vladin tajnik i marni historik Radoslav Lopašić. Kad dobro uočimo izabrana ova lica, onda nije čudo, da je skupština Matičina rezultat izbora burnim odobravanjem popratila. Dodamo li još k tome, da je Matičinim blagajnikom već od god. 1877., a poslije smrti Matičina tajnika, čestitoga i plemenitoga Ladislava Mrazovićeva 30. kolov. 1881., i Matičinim tajnikom postao za Maticu i za širenje hrvatske knjige vrlo zaslužni ravnatelj sveuč. biblioteke Ivan Kostrenčić[9]), u koga je napose Smičiklas kao u svoga prisnog prijatelja i pobratima imao osobito pouzdanje, onda nam je na prvi mah jasno, da će Matica za ere Smičiklasove udariti dobrim putem.

Na spomenutoj glavnoj skupštini Matičinoj bi jednodušno uz burno odobravanje izabran počasnim članom Matičinim pjesnik Ivan vit. Trnski, da se istakne osjećaj pijeteta prema preporoditeljima naroda našega i kontinuitet između ilirskoga i tadašnjega doba — i to na prijedlog Matičina odbornika Frana Folnegovića, koji kao izvjestitelj književnoga odbora Matičina uz ostalo reče i ove karakteristične riječi: »Današnja naša generacija, gospodo, jedva si je kadra predočiti, koliko se htjelo ljubavi, zanosa, uztrajnosti i žarkoga otačbeničtva muževom, koji su prije pol vijeka polagali temelje našoj novovjekoj književnosti, u doba, kad nismo imali za taj rad drugih preduvjeta, do li tvrde žive vjere naših otaca, da narod hrvatski, sa ovako divnim jezikom te Bogom i prirodom onako obilno nadaren, ne smije propasti, i zato da mora napredovati . . . . . . Gdje bi bili danas mi Hrvati, kako bi izgledao rad ovoga našega lijepog družtva, kad ne bi prije nas bilo onih dičnih pregalaca, koji su, ponajviše lijepu knjigu gojeći, otvorili narodu oči, neka vidi koliko je u njemu Božja dobrota vrline, a jeziku njegovom ljepote sgrnula? Dozvolite, da primjerice spomenem tek ovo jedno. Danas se štampa lijepa hrvatska knjiga u toliko tisuća primjeraka, koliko se stotina od nje onda štampalo; danas nagradjuje naše družtvo trud svojim radnikom ako ne sjajno, a to onako pristojno, kako i druga slična društva većih i naprednijih i bogatijih naroda, a onda je književnik vazda badava radio, a često, pače obično još od svoje muke prilagao za štampanje svoje knjige! Nije li to ogroman razmak za ovo kratko vrijeme uz one težke prilike, u kojih nam je sveudilj živjeti bilo? Ni danas se bogme ne bogate naši književnici; ma koliko teže bijaše njihovim predšastnikom, muževom iz dobe našega preporoda!« Dugotrajno klicanje popratilo

[6]) Isp. Progoni hrvatskih profesora 1867. god. »Vijenac« 1923., knj. II., br. 7. str. 194. i 196.

[7]) Zapisnik glavne skupštine 15. prosinca 1889 štampan u Izvještaju »Matice Hrvatske«, Zagreb 1890. str. 16., 17. i 30.

[8]) Zapisnik glavne skupštine 15. pros. 1889., štampan u Izvještaju »Matice Hrvatske« Zagreb 1890. str. 17., 18. i 30.

[9]) Zapisnik glavne skupštine 15. pros. 1889. i t. d. str. 36. — Vj. Klaić: Knjižarstvo u Hrvata. Zagreb 1922. str. 58.

je Folnegovićev govor, a cijela je skupština iz oduševljena ustala, da oda počast sijedome Ilircu Trnskom.[10]) Sam Smičiklas je kao predsjednik Matice u prvoj odborskoj sjednici 20. prosinca 1889. toplo zahvalio odborniku Folnegoviću, što je tako lijepo izvjestio na glavnoj skupštini o počasnom članstvu pjesnika Trnskoga.[11])

Za predsjednikovanja Kukuljevićeva Matica Hrvatska je po mnogim i mnogim krajevima i po različnim krugovima naroda našega proširila i pronijela knjigu hrvatsku i utirala stazu jedinstvu naroda hrvatskoga, rasturivši u posljednjih dvanaest godina preko 500.000 istisaka hrvatskih knjiga u narod, a uz to privrijedivši do 100.000 for. glavnice.[12]) Sad je bilo novom predsjedniku Smičiklasu preuzeti to časno i teško breme, da Matica Hrvatska isto onako sretno, uspješno i korisno po narod hrvatski nastavi svoje djelovanje i svoj rad. Dakako, za to se htjelo sloge i ljubavi u odboru, pa da se naši pisci, povjerenici i članovi Matice takme oko što uspješnijega promicanja ciljeva Matičinih, a svima da prednjači i pokazuje pravu stazu predsjednik sam. Smičiklas je tako i shvatio svoju dužnost i svoj zadatak. Stoga da sloga i sklad vlada u odboru bi na prvoj odborskoj sjednici od 20. prosinca 1889. ustanovljen nutarnji red i zaključeno, da se sjednice odborske t. j. književnoga i gospodarskoga odbora drže i odsada, kao i u prošlom deceniju, — zajedno, a tajnik da i u napredak vodi upravu Matice i stavlja prijedloge o književnom radu i Matičinu gospodarstvu. U potrebi će se kao i dosar za pojedine predmete birati posebni odbori. Kućom Matičinom upravljat će i unapredak tajnik u sporazumu s predsjednikom, a račune će polagati na koncu upravne godine.[13])

U interesu promicanja domaće naše trgovine bi na toj sjednici stvoren važan zaključak, neka se tajnik pobrine, da se za tiskanje knjiga Matičine trgovačke knjižnice namakne potrebit novac, pa da se već tečajem godine 1890. štampa: 1. Bošnjakovo i Kreibigovo knjigovodstvo; 2. Vrbanićevo Mjenbeno pravo; 3. Krešićeve komptoirske radnje. Imale se pozvati također trgovačke komore, banke i štedionice, da podupru izdanje ovih knjiga. Za ustanovljenje terminologije hrvatske u toj »trgovačkoj knjižnici« bio je izabran i odbor, u kojem su bili prof. Lorković, dr. Musić, dr. Šrepel, H. Badalić i Iv. Kostrenčić, koji su imali da ustanove nomenklaturu u sporazumu sa strukovnjacima u trgovačkim predmetima, obazirući se napose na terminologiju u ovim predmetima u Srbiji. Slovenske je krugove imao upozoriti i pozvati na učešće poradi ove »trgovačke knjižnice« prof. Jos. Starè.[14]) No nažalost nije Matica naišla, što se tiče »knjižnice za hrvatske trgovce« na dolično razumijevanje u publici, a tajnik na glavnoj skupštini god. 1890. izjavi: da »Matica« i radi kratkoga vremena a i radi vanredno slabe prođe prve sveske ove »knjižnice« (Lorković: Počela političke ekonomije ili obćega gospodarstva. Zagreb 1888.) nije mogla izdati u ovoj godini koji daljnji svezak.[15])

Interesantno je, da je već god. 1890. Fran Folnegović želio izdavati »Zabavnu knjižnicu« po prilici onakovu, kakvu je u najnovije vrijeme kod nas osnovao zaslužni dr. Nikola Andrić, pa je s velikim uspjehom još i danas uređuje. Folnegović je bio zamolio i Maticu, da bi ga u tom pothvatu poduprla. Tajnik Matičin tad na odborskoj sjednici 30. svibnja 1890. reče, da bi izdavanje valjanih zabavnih djela iz stranih literatura u dobar čas došlo i originalnim djelima hrvatskim, pa da bi on bio sklon, da Matica podupre namjeru Folnegovićevu. No neki su se odbornici protivili tome zato, jer da bi Matica preuzevši protektorat nad izdavanjem ove »Zabavne knjižnice« morala preuzeti i neke dužnosti obzirom na samo izdavanje, a s druge strane zato, jer je Matica dosta učinila, ako podupire originalne hrvatske beletrističke radnje. Kad je nato Folnegović pozvan, da konkretizira svoj prijedlog, izjavio, da on ponajprije reflektira na moralnu potporu Matičinu i da bi na pr. povjerenici Matičini njegov posao poduprli, tad se i tajnik Matičin tome usprotivi, jer da povjerenici Matičini teško i Matičin posao vrše, pa da bi velika pogibao bila i za Maticu, kad bi se povjerenici njezini opteretili još i drugim poslom[16]). Na taj način bi i lijepa zamisao Folnegovićeva, od koje je moglo biti i za našu knjigu velike koristi, posve pokopana.

[10]) Zapisnik glavne skupštine 15. pros. 1889. i t. d. str. 33., 34. i 35.

[11]) Isp. Zapisnik odborske sjednice od 20. pros. 1889. u spisima »Matice Hrvatske«. Svi su zapisnici o godišnjim i odborskim sjednicama »Mat. Hrv.« od 15. XII. 1889. do 21. VII. 1901., t. j. za čitavog predsjednikovanja Tade Smičiklasa uvezani u posebnoj knjizi br. VI. — Budući da inače nema, kako mi rekoše, o ovom razdoblju u Matici nikakovih spisa osim ovih zapisnika, koji su ipak glavno vrelo za rad i djelovanje Smičiklasovo kao predsjednika Matice, to im puštam maha, da oni govore. Ovdje ujedno zahvaljujem lijepo upravnom odboru »Matice Hrvatske« na susretljivosti.

[12]) Zapisnik glavne skupštine 15. pros. 1889., štamp. u Izvještaju »Mat. Hrv.« Zagreb 1890. str. 31. i 32.

[13]) Zapisnik odborske sjednice (20. XII. 1889.) u knj. br. VI.

[14]) Zapisnik odborske sjednice (20. XII. 1889.) u knj. br. VI.

[15]) Zapisnik glavne skupštine 27. srp. 1890., štamp. u Izvještaju »Mat. Hrv.« Zagreb 1890. str. 45.

[16]) Zapisnik odborske sjednice (30. V. 1890.) u knj. br. VI.

Smičiklas kao da je jedva čekao prvu redovnu glavnu skupštinu Matičinu, koja je bila 27. srpnja 1890., da na njoj kao predsjednik progovori o pravcu i zadatku Matice Hrvatske. Matičin bi po Smičiklasu imao biti zadatak: knjižnica za obitelj hrvatsku. Budući da obitelj hrvatska, ako hoće biti nadom za bolju budućnost, ima biti čista, patriotična i svijesna, zato takove treba da budu i knjige Matičine, koje prima obitelj hrvatska. Kao što ne bi bila čista ni lijepa obitelj, u kojoj bi se rađala zloba i mržnja, tako da ne bi bila lijepa ni knjiga, koja bi u sebi nosila mržnju bilo koga plemena ili naroda. »U imenu hrvatskom — lijepo veli Smičiklas — sadržane su sve uspomene na slavna djela djedova naših; ali su sadržani i svi uzdasi najplemenitijih ljudi našega naroda, koji su ili pogibajući s mačem i zastavom u ruci ili u najvećim i nedovršenim narodnim poslovima upirali oči na nebo i uzdisali: daj Bože, djeci našoj više sloge i snage, da ovako sa malo ploda ne budu pogibali!« — To da je kao svetu zadužbinu preuzela Matica Hrvatska, da u poučnim i zabavnim svojim knjigama proširuje u narod. U poučnim knjigama treba da se obrađuju socijalne i prirodne nauke lakim i razumljivim načinom držeći se priznatih naučnih istina, a mimoilazeći probleme i hipoteze. Knjige uzato treba da budu čiste od vjerskih i plemenskih raspra, jer da je mnogo više naroda propalo od plemenske i vjerske mržnje, nego od najcrnijega izdajstva pojedinaca. Ta načela treba osobito da odjeknu u našoj lijepoj knjizi, koja treba da ulije jednu dušu u raskidana uda naroda našega, pa da od dvojezične obitelji hrvatske učini jednojezičnu i jednosrdačnu. Ne treba se natezati kojim putem da naša lijepa knjiga postigne svoj cilj: da li idealističkim, realističkim, naturalističkim ili verističkim, niti je moguće da naši junaci i junakinje budu zaodjenuti onakim sjajem kao da žive na dvorovima i u salonima evropskim, nego je glavno, da im se udahne duša, koja će oplemenjivati srce i dušu i osvajati za sve, što je lijepo i plemenito[17]). Ovaj je zaista Smičiklasov programni govor dostojan s jedne strane Matice Hrvatske a s druge opet idealizma i patriotizma Tade Smičiklasa.

Na toj skupštini krasno istaknu Smičiklas zasluge Matičina dobrotvora i suradnika pok. Ivana Fiamina, prepozita i župnika grada Rijeke, koji, ukratko govoreći, bijaše plemenit svećenik, dobar Hrvat i potpun čovjek.

Matica je za upravnu godinu 1889. lijepim i obilnim književnim darom od devet knjiga obdarila svoje članove. Prvi autori naši bijahu tu zastupani, tako u lijepoj knjizi: Aug. Šenoa (Sabrane pripovijesti. Svez. II.), Ivo Vojnović (Psyhe. Komedija), Eug. Kumičić (Teodora. Pripovijest), Vjenc. Novak (Podgorske pripovijetke), Jov. Sundečić (Izabrane pjesme — s uvodom od H. Badalića), Aug. Harambašić (Pjesničke pripovijesti), a od poučnih djela: Iv. Rabar (Povijest rimskih careva. Dio II.), M. Kišpatić (Iz bilinskoga svijeta. Knj. III.) i T. Maretić (Slaveni u davnini). Tih se devet knjiga štampalo u 68.600 primjeraka, koji su svi bili kroz nekoliko mjeseci t. j. do ove glavne skupštine raspačani, izuzev 3000 otisaka, što po prilici otpada na nešto više od 300 pretplatnika. To je najbolji dokaz za uspješan rad upravnoga odbora i za požrtvovnost povjerenikâ Matičinih. Stoga zgodno reče Matičin tajnik: »Matica Hrvatska imade još velikih zadaća, koje treba da u hrvatskoj književnosti izvede, pak zato treba da ona zajednica, koja već evo i u drugo desetgodište toli lijepo između odbora »Matice« i povjerenikâ »Matice« postoji, još i nadalje u ovom skladu i sporazumku, kojim se je dosele toli lijepo odlikovala, potraje, da uzmognemo svi zajedno onaj lijepi i uzvišeni cilj postići, koji si je »Matica Hrvatska« postavila ,a to je: širiti prosvjetu i buditi hrvatsku svijest«.[18])

Smičiklas je i upravni odbor živo nastojao, da Matičin književni dar odnosno Matičina izdanja za god. 1890. ne zaostanu za izdanjima prošlih godina, što više da još većma, ako je moguće, svrate se na pozornost. Matica se na to pobrinula, da ne zapne izdavanje njezine »svjetske povijesti«, pa je, da pospješi samu stvar, dalji rad porazdijelila među profesore: Franju Wallu u Karlovcu, Ivana Rabara u Osijeku i dra Gavru Manojlovića u Zagrebu. Hoića je poticala, da nastavi svoje »slike iz obćega zemljopisa«, a »izabrane pjesme Petra Preradovića«, omiljeloga pjesnika hrvatskoga, željela je proširiti do posljednje kolibe hrvatske. Spremala se da u »Zabavnoj knjižnici« donese »odabrane crtice i pripovijesti« u cvijetu života preminuloga, darovitog mladog književnika Đakovčanina Nikole Tordinca. Kao rijetka pojava u našoj književnosti i poticalo drugima imalo je poslužiti izdanje igrokaza »Zabluda matere« i vesele igre »Kita cvijeća« od gospođe Hermine Tomić. Prvi put među Matičine radnike imao je te godine stupiti poznati pripovjedač Šibenčanin Simo Matavulj s lijepim svojim pripoviјetkama »Iz primorskog života«[19]).

Kad baš usred toga rada, dne 4. kolovoza 1890., nemila smrt ugrabi hrvatskom narodu bivšega bana

[17]) Zapisnik glavne skupštine 27. srp. 1890., štamp. u Izvještaju »Mat. Hrv.« Zagreb 1890. str. 38—40.

[18]) Zapisnik glavne skupštine 27. srp. 1890., štamp. u Izvještaju »Mat. Hrv.« Zagreb 1890. str. 42., 47. i 53.

[19]) Ibid. str. 43. i 44.

pučanina i jednoga od najvećih pjesnika na hrvatskom Parnasu pa mnogogodišnjega predsjednika »Matice ilirske« — proslavljenoga Ivana Mažuranića, Smičiklas mu učini počasni spomen u odborskoj sjednici Matice Hrvatske dne 11. listopada 1890., izvjestivši ujedno, da je Matica Hrvatska položila na pjesnikov lijes krasan vijenac, i koliko je god tad bilo Matičinih odbornika u Zagrebu, da su prisustvovali njegovu pogrebu[20]). Na glavnoj pak skupštini Matice Hrvatske 14. lipnja 1891. izreče Smičiklas u počast velikom pokojniku karakterističan govor, koji nosi sve oznake Smičiklasova poetskog stila, njegove jezgrovitosti, misaonosti i ljepote, pa ga stoga ovdje gotovo u cijelosti navodim. »On sam — reče Smičiklas — učini velepjesan slavnoga Dubrovčanina tek podpunom spjevavši četrnaesto i petnaesto pjevanje, takmeći se za prvenstvo sa pjesnikom, koga tadanji naši pisci i pjesnici a i sadanji jednodušno smatraju najvećim pjesnikom prošlih vijekova pjesništva hrvatskoga. On onda jošte mlad — nije mu bilo trideset godina — osokolili se, da ispuni prazninu, koju je sam Gundulić jamačno radi tegobe kompozicije ostavio, te ga i smrt zatekla, prije nego što je tu tegobu riješio. Ivan Mažuranić svlada silnu teškuću imitacije. Kako nam prikazuju toliko puta svjetske književnosti, da imitatori redovno slome svoju snagu, a ne dostignu gotovo nikada uzornika: on je mogao spjevati dva pjevanja u duhu Gundulićevu tako, da mu mnogi prvenstvo daju nad samim njegovim uzornikom, a da nije došla ni jedna riječ u ova dva pjevanja, nijedna osebujnost formalna, koja ne bi bila u drugim pjevanjima njegova uzornika.

Kada se ogledamo na drugove njegove, na vrijedne pjesnike i književnike, koji su onda cvali u preporođenoj Hrvatskoj, kada gledamo borbu njihovu i otimanje za ljepšim slogom i pravilnim jezikom, onda ćemo razumjeti njihov iskreni i pravedni jednodušni poklon pred sretnim, Bogom nadahnutim dopuniteljem Gundulićeva Osmana. Već sam uvod njegovih dvaju pjevanja: »Nebesa su knjiga od vieka, gdje svoim prstom Višnji piše, neka vidi, tko ga nieka, čijim duhom stvor taj diše«, obećava nam nebeske slasti, u koje nas pjesnik uvodi, a uznosit će uvijek svako plemenito hrvatsko i slavensko srce.

Pjesnikov pogled u slavenski svijet naravno da je jasniji od Gundulićeva, ali zato odgovara ipak duhu njegovu. Onomu, što pjeva Gundulić o starcu Ljubdragu, odgovaraju pomlađeni idejama ovoga vijeka oni divni stihovi pogleda pjesnikova po slavenskom svijetu, kada zapjeva: »O slovinska zemljo liepa, što sagrieši nebu gori, da te tako udes ciepa, i jadom te vječniem mori? Potišteni tvi sinovi gospodičnoj njegda u vlasti izrodi su il robovi, željni s ovcam travu pasti. Ah da 'e proklet, tko cieć vire na svojega reži brata, jer nesreća tvoja izvire samo iz toga kalna blata«. Doista u ovako malo riječi i s većom boli nije pjevao nijedan pjesnik u cijelom slavenskom svijetu o sudbi svoga naroda!

Nije naša zadaća, da govorimo o tom, kako se je pjesnik Čengić-age podigao do nebeske visine idealizujuć starca svećenika one vjere, kojoj nije sam pripadao, kako je u malom epu borbu našega naroda za krst časni i slobodu zlatnu, koja kroz vijekove traje, tako usredotočio kao da je htio trakove sunca nebeskoga, koji su prodirali reć bi s prijestolja Božjega u srca hiljadu i hiljadu naših kršćanskih mučenika u borbi za sveti krst, sastaviti u jednu čarobnu tačku. Nije naša zadaća o tom govoriti. Valja nam reći o dobi predsjedništva njegova u »Matici ilirskoj«. U najtužnije doba, u vrijeme gorkoga njemačkoga apsolutizma pada njegovo predsjedničtvo. Klonuo je bio narod iza velikih napora, njemština pritisnula je svu zemlju i tiskala se u obitelji, otrovala hrvatsko društvo. Trebalo je spasiti, što se spasiti dade. »Matica« uzela pod svoje okrilje: »Neven«, list zabavan i poučan, u kojem su radili gotovo svi književni radnici, što ih je onda naš narod imao. Velika radost i utjeha, kojom su Hrvati primali ovaj list, pokazivala je, kolike su boli osjećali radi propalih svojih nada. Koliko veće boli morale su se žariti i sijevati u duši pjesnika Bogom nadahnuta, komu je Bog dao, da može veće radosti osjećati od drugih umrlih ljudi u sreći svoga naroda, ali zato i teže muke ima podnositi, kada mu srce puno već krasnih slutnja o budućnosti narodnoj ima da bude pusto i prazno od svih ovih nada. Iza veće sreće nesreća je veća! Tim se umnomu psihologijskomu mislitelju, kako ja mislim, rješava ona čudna zagonetka, što pitahu toliko puta stotine i hiljade ljudi: Zašto Ivan Mažuranić više zapjevao nije?

Nije naša zadaća govoriti o javnom političkom životu Ivana Mažuranića. Samo to ćemo spomenuti, da se nije nikad naprijed rivao, a opet od seljačkih opanaka uspeo se na najvišu čast, koja je od vijekova ures Hrvatskoj i ponos svakomu Hrvatu. Pred genijem njegovim moradoše se pokloniti i oni, koji se nerado i pred zaslugama i umnim sposobnostima klanjaju. Završujemo posljednjim njegovim riječima što ih je javno izrekao: »Vjerujem u prošlost, sadašnjost i budućnost Hrvatske«[21]). — Ovakav krasni govor, u kome se ukratko kao u prizmi zrcali sve, što je najkarakterističnije u životu i radu Mažuranićevu, zaista i dolikuje pjes-

[20]) Zapisnik odborske sjednice (19. X. 1890.) u knj. br. VI.

niku nebesniku, čije pjesničke Muze i politike bijaše poklonik Smičiklas.

Lijepa se nada predsjednika Smičiklasa i upravnog odbora Matičina, da će knjige Matičine za god. 1890. pobuditi kod čitaće publike još veći interes, uistinu ispunila. Matica je te godine za svoje članove izdala sedam knjiga, od kojih u lijepu knjigu idu: Šandor-Gjalski (Na rodjenoj grudi. Ladanjske slike), Petar Preradović (Izabrane pjesme — s uvodom od Mil. Šrepela), Hermina Tomić (Zabluda matere. Igrokaz), Simo Matavulj (Iz primorskog života. Pripovijetke), a u poučnu knjigu: Radosl. Lopašić (Bihać i Bihaćka krajina. Mjestopisne i poviestne crtice), te Iv. Hoić (Slike iz obćega zemljopisa. Knjiga druga). Sve su ove knjige, od kojih je svaka štampana u nakladi od 7.800 otisaka, raspačane do posljednjega primjerka među članove Matičine za ciglih šest nedjelja. Takovim se uspjehom pri raspačavanju knjiga još nikad nije mogla pohvaliti Matica za posljednjih petnaest godina[22]. Glavni je razlog tome uspjehu, kako je to tajnik na odborskoj sjednici od 9. travnja 1891. razložio, što su Matičini članovi s ovim književnim darom Matičinim bili vrlo zadovoljni, a napose što je broj članova Matičinih u Bosni porastao za preko 400 članova, čemu je najviše pridonijelo djelo Radoslava Lopašića o Bihaću i Bihaćkoj krajini[23].

Matica je budno pratila sve znatnije događaje u različnim krajevima naroda hrvatskoga nastojeći, da svagdje prinese svoj obol bilo kulturnom napretku ili veličajnosti kulturne proslave u narodu hrvatskom. Tako je pri otkriću spomenika starcu Milovanu Kačiću god. 1890. u Makarskoj, koji je svojim »Razgovorom ugodnim« ugodio cijelom »slovinstvu«, zastupao Maticu Hrvatsku njezin predsjednik Tade Smičiklas položivši u ime Matice na Kačićev spomenik srebrni vijenac. Tom je prilikom Smičiklas u ime Matice Hrvatske položio vijenac u Podgori u Makarskoj i na grob čeličnoga i dičnoga književnika, govornika i stiliste Tacitova kova Mihovila Pavlinovića[24], koji je kao narodni zastupnik branio vazda pravo hrvatskoga jezika u Dalmaciji i s hrvatskoga državo-pravnog gledišta pripadnost Dalmacije Hrvatskoj, a Matici Hrvatskoj poslao je 1500 narodnih pjesama[25]. Kad se 27. rujna 1891. u Krapini otkrivao spomenik Ljudevitu Gaju, slavnome vođi ilirskoga preporoda, koji Hrvatima, kako sam pri koncu svoga Kraljskog Dalmatina istakao, dade one rezultate, što ih drugima donose reformacije ili revolucije kakve: okupi naime svu inteligenciju, zbliži više staleže i niže, ujedini sve Hrvate na književnom polju, zbliži ih k slavenskoj, napose k južnoslavenskoj braći, dade Hrvatima zajednički književni jezik i udari književno središte u Zagrebu, te ih i politički preporodi[26] — zastupali su pri tom otkriću Maticu Hrvatsku odbornici: dr. Blaž Lorković, Eug. Kumičić, Fr. Folnegović, dr. Iv. Hoić, dr. L. Marjanović i Đ. Deželić, koji su u ime Matičino položili i vijenac na Gajev spomenik[27]. Dičnom hrvatskom romanopiscu i pjesniku, a svom bivšem potpredsjedniku Augustu Šenoi podigla je Matica Hrvatska na Zrinjskom trgu mramorno poprsje, što ga je god. 1891. izdjelao hrvatski umjetnik Ivan Rendić[28].

Potaknut neobičnim uspjehom god. 1890. Matičin je odbor sa Smičiklasom na čelu nastojao, da Matica i za god. 1891. svoje članove obdari doličnim književnim darom. Želeći, da i šira naša publika upozna ponajbolja djela iz starije naše književnosti, napose iz doba ilirskoga preporoda, odluči odbor Matičin hoteći odati zasluženo priznanje i poštovanje najboljemu ilirskome dramatiku i preporoditelju hrvatskoga kazališta Dimitriji Demetru, da u jednoj knjizi izda dva glavna djela Demetrova: »Teutu« i »Grobničko polje« s kritičkom ocjenom od dra Franje Markovića i prikazom pjesnikova života od rođaka Demetrova Vladimira Mažuranića. Kao novost među Matičnim izdanjima uvede odbor »Slike iz svjetske književnosti«, te je u prvom svesku imala biti prikazana književna važnost velikana svjetskoga glasa: Rusa Al. Puškina, Poljaka Ad. Mickiewicza, Čeha Jana Kollára, Engleza Byrona, Francuza Viktora Hugona i Talijana Jak. Leopardija i to iz pera profesorâ: Julija Adamovića i dra Milivoja Šrepela u Zagrebu, pa Josipa Martinolića na Rijeci. Dva nova pisca uvrsta Matica tad među svoje književne radnike, vrsnoga našega socijalnog i realističkog pripovjedača Josipa Kozarca, koji u svojoj radnji »Među svijetlom i tminom« prikazuje kako činovnički proletarijat u težnji za boljom karijerom baca pod noge ponos, i Ivana Lepušića, koji u »Slikama iz Bosne« ocrtava zgode i nezgode bosanskoga svijeta[29].

Tako usve izdade Matica za god. 1891. za svoje

[21]) Zapisnik glavne skupštine 14. lipnja 1891., štampan u Izvještaju »Mat. Hrv« Zagreb 1891., str. 13. i 14.

[22]) Zapisnik glavne skupštine 14. lip. 1891., štamp. u Izvještaju »Mat. Hrv« 1891., str. 16. i 17.

[23]) Zapisnik odborske sjednice (9. IV. 1891.) u knj. br. VI.

[24]) Zapisnik odborske sjednice (11. X. 1890.) u knj. br. VI.

[25]) Dr. Karlić: Matica Dalmatinska I.—III. Izdala »Mat. Dalmatinska«. Zadar 1913., str. 98. i 99.

[26]) Dr. P. Karlić: Kraljski Dalmatinac (1806.—1810.). Zadar 1912., str. 164.

[27]) Zapisnik odborske sjednice (10. X. 1891.) u knj. br. VI.

[28]) Zapisnik odborske sjednice (10. X. 1891.) u knj. br. VI.

[29]) Zapisnik glavne skupštine 14. lip. 1891., štamp. u Izvještaju »Mat. Hrv.«. Zagreb 1891., str. 17. i 18.

članove obilan književni dar od osam knjiga, od kojih lijepoj knjizi pripadaju: Dim. Demeter (Teuta. Tragedija — s uvodom od Vl. Mažuranića i Fr. Markovića), Šandor-Gjalski (Iz varmegjinskih dana), Jos. Kozarac (Medju svijetlom i tminom), Eug. Kumičić (Obiteljska tajna), Iv. Lepušić (Slike iz Bosne); te Slike iz svjetske književnosti (Svezak prvi), a poučnoj knjizi: Fr. Valla (Povijest srednjega vijeka. Dio prvi) i O. Kučera (Crte o magnetizmu i elektricitetu). Poučena prošlogodišnjim uspjehom Matica je za god. 1891. nakladu svojih knjiga povisila tako, da je svaka od navedenih knjiga štampana u 8.100 primjeraka, pa ipak i ove godine za šest nedjelja bijahu sve Matičine knjige do posljednjega primjerka raspačane. Kad bi tih knjiga i još koja stotina bila — reče tajnik na glavnoj skupštini, da bi i te već bile raspačane[30]). Sasvim naravno, da se ovakav uspjeh ima ponajprije zahvaliti lijepom književnom daru Matičinu t. j. vrsnoći izdanih djela, a zatim neumornom radu tajnikovu i radu Matičinih povjerenika. Stoga nam je i razumljivo, da je sam predsjednik Smičiklas na odborskoj sjednici od 23. srpnja 1891. upozorio, kako je gospodarska jubilarna izložba već pred vratima pa da bi Matica trebala, da svoje povjerenike u prostorijama svojim po mogućnosti smjesti i pogosti. Matica je to uistinu i učinila[31]), što nam ujedno dokazuje, kako je tad vladao lijepi sklad i osobita pažnja između Matice i njezinih povjerenika.

Uto se približavala i jubilarna 1892. godina »Matice Hrvatske« t. j. pedesetogodišnjica Matičina osnutka pod imenom »Matice Ilirske«. Na tu se proslavu zarana pomišljalo. Tako već na odborskoj sjednici od 30. svibnja 1891. predloži Tade Smičiklas, da se uz pedesetogodišnjicu Matičinu izda almanah u dva dijela; u prvom dijelu da bude povijest Matice od 1842. do danas, a u drugom životopisi dvanaestorice zaslužnih pokojnika i dobrotvora društvenih[32]). Knjigu je tu imao napisati društveni predsjednik Tade Smičiklas zajedno s odbornikom Matičinim pjesnikom i književnikom prof. dr. Franjom Markovićem. Toj proslavi bila je namijenjena i »Hrvatska Antologija«, kojoj se u uvodu imalo prikazati i hrvatsko pjesništvo od najstarijega do najnovijega vremena, što je sve bilo povjereno pjesniku prof. Hugi Badaliću. Budući da je sav kulturni svijet god. 1892. svraćao pozornost na 400-godišnjicu otkrića Amerike, to je i Matica Hrvatska, da i ona proslavi jedan od najvećih događaja u svjetskoj povijesti, odlučila za svoje članove izdati knjigu »Kristof Kolumbo i otkriće Amerike«, koju je imao napisati prof. Juraj Carić iz Dubrovnika.[34])

Odbor je »Matice Hrvatske« osim dviju knjiga (Spomen-knjige Matice Hrvatske i »Hrvatske Antologije«) ad hoc izdanih dolično obilježio pedesetogodišnjicu Matičinu i četirima svojim prijedlozima na glavnoj skupštini Matičinoj od 19. lipnja 1892. Ti prijedlozi glase ovako: 1. da se uvažujući prevelike zasluge grofa J. Draškovića Trakošćanskoga po hrvatski narod i napose po »Maticu Hrvatsku«, koju je pokojnik osnovao, smrtni ostanci toga Matičina osnivača prenesu što prije u glavni grad Hrvatske i da se zaslužni pokojnik dostojno sahrani među svojim ilirskim drugovima; 2. da se u proslavu pedesetogodišnjega opstanka »Matice Hrvatske« sa svotom od 10.000 forinti utemelji zaklada, koje će se godišnji prihod u smislu pravila »Matice Hrvatske« po § 1. toč. d. trošiti »na pomaganje hrvatskih zaslužnih književnika i umjetnika a ponajprije članova ovoga društva na književnom radu i u nevolji«, i toč. e. »namicati pomoć njihovim udovicam i sirotam«. Nepotrošeni se eventualno prihod ove zaklade, kao i najmanji dar u korist ove zaklade Matici darovan, ima pridati temeljnoj glavnici u ustanovljenu svrhu. Ovom zakladom »za podporu hrvatskih književnika i umjetnika i njihovih udovica i sirota« upravlja neposredno odbor »Matice Hrvatske«; 3. da se uz »Prijevode grčkih i latinskih klasika« narodu hrvatskom podadu što prije također i »Prijevodi novovjekih klasika«. Odboru se »Matice Hrvatske« prepušta, da odluči, kako da se to izvede; 4. da glavna skupština od 19. VI. 1892. ovlasti upravni odbor Matičin, da u shodno vrijeme predloži gradskoj općini, da uz primjerenu cijenu odstupi Matici i ruševnu susjednu zgradu prema Petrinjskoj ulici i omaleno gradilište, koje k tome pripada, a Matica se obvezuje, da će na tom mjestu na korist svoju i na ures grada sazidati pristojnu kuću. Sva četiri ova prijedloga bijahu od skupštinara jednoglasno prihvaćena[34]).

Na toj je skupštini predsjednik Smičiklas ukratko prikazao povijest »Mat. Hrvatske« za prošlih pedeset godina, na što je tajnik u ime odbora Matičina ocrtao veliki gubitak, što je zadesio Maticu smrću njezina zaslužnoga odbornika i radnika prof. dra Blaža Lorkovića, ovim toplim riječima: »Ove godine oplakuje odbor »Matice Hrvatske« svoga

[30]) Zapisnik glavne skupštine 19. lip. 1892., štamp. u Izvještaju »Mat. Hrv.«. Zagreb 1892., str. 16. i 17.

[31]) Isp. Zapisnike odborskih sjednica od 23. srp. i od 10. listop. 1891. u knj. br. VI.

[32]) Zapisnik odborske sjednice (30. V. 1891.) u knj. br. VI.

[33]) Zapisnik glavne skupštine 19. lip. 1892., štamp. u Izvještaju »Mat. Hrv.«. Zagreb 1892., str. 17—19.

[34]) Zapisnik glavne skupštine 19. lip. 1892., štamp. u Izvještaju »Mat. Hrv.«. Zagreb 1892., str. 31.—36.

druga najrevnijega a prijatelja svih nas najboljega profesora dra Blaža Lorkovića. Strasno zanesen za sreću i napredak svoga naroda prerano skrši svoj snažni i radeni život. Radio je zdušno i neumorno na sveučilištu, nosio na svojim ramenima napredak »pravničkoga družtva«, kroz godine pomagao izdašno radom gospodarsko družtvo«, ali u »Matici Hrvatskoj« tek ostavio si spomenik sa svojim književnim radom: »Razgovori o narodnom gospodarstvu«, »Žena u kući i u družtvu« i »Počela političke ekonomije«. Na ovaj krasni spomenik postavljam u ime odbora »Matice« vienac priznanja, koji su spleli naša ljubav i štovanje prema miloj i čistoj duši Blaževoj, sa željom, da mu se u »Matici Hrvatskoj« nadje skoro zamjenik, koji će nastaviti njegova krasna djela«.[35])

Matičin književni dar za jubilarnu 1892. god. bijaše krasan i obilan. Članovi njezini dobiše tad osam knjiga, od kojih u lijepu knjigu idu: Hugo Badalić (Antologija Hrvatska. Umjetno pjesništvo starijega i novijega doba), Šandor Gjalski (Osvit. Slike iz tridesetih godina), Vjen. Novak (Pod Nehajem. Pripovijest), Jos. Eug. Tomić (Pastorak. Pučki igrokaz u četiri čina). Poučnoj knjizi pripada »Spomen-knjiga« »Matice Hrvatske« od godine 1842. do godine 1892.«, koju Matica namijeni »Uspomeni svojih začetnika, zakladnika, uzornika«. Smičiklas tu napisa kratko i pregledno Matičinu povijest od prvih začetaka do 1892. god., a temeljito i iscrpljivo život i djelovanje grofa Janka Draškovića, Ivana Mažuranića, Matije Mesića, Ivana Kukuljevića, Vjekoslava Babukića, grofa Ivana Draškovića, Dušana Kotura i Antuna Mažuranića. Iz pera pjesnika, naučenjaka i najboljega našega literarnoga kritika dra. Franje Markovića nalaze se tu krasni prikazi Augusta Šenoe, Janka Jurkovića, Stanka Vraza i Adolfa Vebera-Tkalčevića. Te godine među edicijama Matičinim izađoše još: Jur. Carić (Krištof Kolumbo i otkriće Amerike), dr. Iv. Hoić (Slike iz obćega zemljopisa — Pouč. knjižnice knj. XVII.) i Mignet: Poviest francuske revolucije od god. 1789. do 1815. — Preveo Ivan Rabar. Odaziv je u publici t. j. među Matičinim članovima postepeno bivao sve veći. Mada su sve ove Matičine knjige bile tiskane za tisuću primjeraka više nego li prošle godine (svaka naime knjiga u 9.100 otisaka), ipak je cijela Matičina edicija u tri nedjelje bila posve raspačana.[36])

[35]) Ibid. str. 12.—15.

[36]) Zapisnik glavne skupštine 2. srp. 1893., štamp. u Izvještaju »Mat. Hrv.«. Zagreb 1893., str. 21. i 22.

Dr. Petar Karlić.

LISTAK

UMJETNIČKO BLAGO DALMACIJE.

Gospođa Flora Jasić.

Kad je netko jednom posprdno napisao nešto o Dalmaciji, ustao je Nikola Tommaseo hvaleći duševnu nadarenost Dalmatinaca dižući je prosječno nad talijansku.

I zaista kršna i neplodna, ali suncem i krasotom obasjana Dalmacija uza sve siromaštvo i zapuštenost, dala je ljudi, koji u svojoj struci i u svoje vrijeme nijesu zaostajali za najprvim ljudima najkulturnijih naroda.

Gundulić je svojom »Dubravkom« daleko natkrilio sve pastirske suvremene igre talijanske, a nikakva »maskerata« talijanska ne može se takmiti sa »Jeđupkom« Andrije Čubranovića. Ruđer Bošković bere vijence po Francuskoj i Italiji i osniva glasovitu zvjezdarnicu u Milanu, s koje će kasnije Schiaparelli otkriti svijetu čudesa o planetu Marsu.

Građevine kao što su šibenska i trogirska katedrala i zvonik sv. Dujma u Splitu na diku bi bili svakome graditelju, da i ne spominjemo radnje naših ljudi u samoj Italiji.

Andriju Medulića »Schiavona« visoko cijeni i sami Tician. Dinka Zlatarića g. 1579. biraju rektorom sveučilišta u Padovi i ako je tek bio navršio dvadesetu godinu života, a sveučilište padovansko (la dotta = učeno) onda bijaše najglasovitije na svijetu i brojilo je do 7 hiljada slušača. I t. d., i t. d.

Mogle bi se dakle vrlo dobro i za Dalmaciju primijeniti riječi Homerove, što ih Odisej govori za svoju rodnu Itaku: »Kršna je ona, rodna junacima«...

Slično je i u novije vrijeme: Rendić je prvi naš moderni kipar po vremenu, Medović, Bukovac i Meštrović su poglavice naše umjetnosti; Nazor i Šimunović su danas prvaci naše književnosti.

Što Dalmacija nije u slikarstvu, i kiparstvu i graditeljstvu dala i više velikana ,krivo je siromaštvo, koje je mnoge talente zakopalo. Nema kotara u kome se ne bi našlo po koje nadareno momče.

* * *

Godine 1902. opazi Vlaho Bukovac na Lapadu kod Dubrovnika udovicu u zreloj dobi, gdje nešto veze po svojim vlastitim nacrtima. On se začudi samoniklome talentu i ukusu te udovice i doveže je se, da počne crtati po naravi. Kad je ona to s velikim uspjehom počela raditi, on joj nekoliko puta pokaže, kako će razmutiti i izmiješati boje pri slikanju. Ona poče i slikati po naravi i natkrili Bukovčevo očekivanje.

Kad je otišao Bukovac ona trče u Gruž do slikarice Dume Suhor, koja je u Trstu privatno učila slikarstvo, pa lovi od nje umijeće slikarske tehnike. Zatim oblijeće oko Marka Rašice radi iste stvari, pođe nekoliko sedmica Bukovcu u Prag i par mjeseci glasovitome češkome umjetniku Alfonsu Muchi. Iza toga se opet vrati u svoj Lapad i udri da slika s najvećom ljubavlju, a »amor dat animum«...

Dotjerala je do tolikog savršenstva, da joj jedva koji profesor slikarstva može reći po koju sitnu zamjerku. Sav sjaj i bujnost prirode dubrovačke, koja je na Lapadu još najkrasnija, odsijeva sa njezinih krasnih slika: profinjeni ukus, krasota kolorita, dotjeranost kolorita i perspektive, solidna i široka tehnika resi slike »gospođe Flore« (pod tim imenom pozna je malo ne svak u Dubrovniku).

»Gospođa Flore«*) je u svome zanosu po nacrtu Bukovčevu sagradila nedavno i vlastiti atelier u vali sv. Martina na Lapadu, u kojemu se nalazi veliki broj njezinih slika, jer ona radi za svoju nasladu, a ne za prodaju.

Nemila joj je međutim smrt zadala težak udarac otevši joj prijatelja i učitelja Vlahu Bukovca, s kojim se je nadala raditi u onome atelieru... U 2. broju »Vijenca« god. 1923. ja sam priopćio svoja četiri soneta, koja su nastala pod dojmom njezinih slika (»Florine slike«).

U zadnje vrijeme počela je »gospođa Flora«, kojoj talenta nije mogao slomiti ni gorki udes, što ju je u životu pratio, slikati čak i portrete u tehnici Bukovčevoj, te je i u toj grani slikarske umjetnosti doprla do savršenosti posve neobične za samouke. Između svih portreta ističe se onaj njezinog jedinog kućnog čeljadeta zanimljive »djevojke sluškinje Kate«, koja u njezinoj kući stanuje, ima kakovih 40 godina.

Mi ovdje iznosimo nekoliko reprodukcija Florinih slika iz prirode lapadske i sliku mlade Talijanke, koja je gotov portret, ali »gospođa Flora« cijeneći visoko umjetnost ne dâ ga nazvati portretom već samo »studijom«...

Stipan Banović.

---

*) Neki obožavači Balkana zaneseni slavom paripine od mejdana, vinske tulumine i »gluhe« topuzine, činili su »gospođu Floru«, da starinski oblik muževljeva prezimena (ona je sâma rodom Marinović iz Dubrovnika) Jassich prekroji u Jakšić, što je sasvim krivo, jer stari ljudi i danas ono prezime izgovoraju: Jasić. Na 53. strani II. knjige »Pad Dubrovnika« Lujo Vojnović oca njezina muža opet naziva: Jašić.

RUDOLFO F. MAGJER.

(O dvadesetpetgodišnjici književnoga rada).

Dne 5. lipnja o. g. proslavio je Klub Hrvatskih Književnika u Osijeku dvadesetpetgodišnji književni jubilej svoga predsjednika R. F. Magjera.

Govoriti o tom jubileju isto je tako teško, kako je uopće teško govoriti o radu čovjeka, koji je još među nama. Nije to ni iz čisto kritičkih razloga oportuno, jer mi nijesmo kadri kod takovih zvaničnih jubileja reći čisto kritički sud o jubilarcu niti ga postaviti na mjesto, koje mu pripada, a krivo klasificiranje ili postavljanje kulturnih i književnih radnika na neprava mjesta teško se kasnije ispravlja. Za to imamo bezbroj primjera u povijesti naše kulturne i književne historije. Ako se već ovakove slave imadu obaviti, neka se drže uskog okvira kao, recimo, proslava imendana, vjenčanog dana i slično, i neka se o jubilarcu piše i govori samo onoliko, koliko daju podatci i njegova nacijonala. Sve je ostalo manje objektivno i sve je preuranjeno i može ozbiljnom radu više škoditi nego koristiti. Svaki i književni i kulturni radnik dobiva onom prilikom, kad se o njemu govori više, nego je spomenuto, neku legitimaciju, u ovom slučaju, recimo, književnu legitimaciju, koja kao rezultanta zaključivanja kod ovakovih proslava i jubileja može biti u najblažu ruku kriva i neispravna.

Kad g. Magjer slavi svoj dvadesetpetgodišnji književni jubilej, onda to, ne ću reći, nije ispravno, ali svakako treba i tom prilikom upotrijebiti iz spomenutih razloga sve navedne mjere opreznosti, da se tom prilikom ne da kriva legitimacija g. Magjeru, kojom bi bila nanesena nepravda ili njemu ili onome kritičkom kriteriju, kojim se takova legitimacija mora davati. Nema sumnje, da dvadesetpet godina svakog rada daje čovjeku bar kakvo takvo pravo, da se o njemu govori, i da se njegov rad negdje registrira. G. je Magjer u dvadesetpet godina radio i kao književnik i kao kulturni radnik. U to je vrijeme on napisao petnaest knjiga pjesama i pripovijedaka, jednu knjigu prijevoda, jednu knjigu književnih bilježaka, jednu knjigu putopisa, četiri knjige raznih radova i dvadeset knjiga pjesama i pripovijedaka za mladež. Ukupno četrdeset i dvije knjige izvornih radova. To je već cijela biblioteka. Valja spomenuti, da kvaliteta svih tih radova ne odgovara ovdje kvantiteti, kako to kod tolikog broja knjiga nije niti moguće. I tu je glavna zamjerka g. Magjeru. On ima premalo autokritike, pa da je taj svoj golemi izvorni rad reducirao na tri do četiri knjige, imao bi možda danas više prava, da slavi svoj književni jubilej, jer bi u tih nekoliko knjiga bila sadržana snaga, koja je ovim velikim brojem djela posve razvodnjena. Zato je g. Magjera i teško ovako naprečac kao književnika klasificirati i dati mu ispravnu legitimaciju.

Mnogo je lakše s jubilarcem na drugom polju njegova rada, a to je prosvjetno i kulturno polje, na kojem on radi s jednakom ljubavi kao i na književnom polju, a s mnogo više uspjeha. U tome mu poslu ne će naći zamjerke ni njegovi protivnici, kojih g. Magjer imade vrlo mnogo. I po mome bi mišljenju g. Magjer imao daleko više prava, da proslavi jubilej svoga općeg kulturno prosvjetnog i organizatorskog djelovanja, to više, što je taj rad izvršen na vrlo tešku terenu.

Gospodin je Magjer počeo taj svoj rad kao mladi učitelj na selu i bavi se njim upravo zamjernom revnošću čitav svoj život. Godine 1909. osnovao je u Osijeku Klub hrvatskih književnika, koji je u ovo petnaest godina svojega opstanka skupio oko sebe sve znatnije kulturne radnike u Slavoniji i ima danas za sebe lijepu tradiciju, na koju može s ponosom gledati i g. Magjer, jer je ta tradicija devedeset posto plod njegova truda i nastojanja. On je bio tome društvu duša od prvoga dana i pomoću toga društva stvorio je g. Magjer u Osijeku jednu nacijonalnu sredinu u ono vrijeme, kad taj posao nije bio ni lak ni jednostavan.

Gospodin je Magjer u tih dvadesetpet godina svoga javnoga rada održao bezbroj najrazličnijih predavanja, aranžirao isto toliko kulturnih i nacijonalnih proslava, organizirao velik broj društava, davao vrlo često pobude, inicijativu i programe za kulturne radove svake struke, bio aktivni član svih naših humanih, prosvjetnih i kulturnih društava i svagdje ne samo član na papiru, već svuda ozbiljni radnik prvak.

Pa ako je grad Osijek dostojno proslavio dvadesetpetgodišnji jubilej g. Magjera, nije učinio ništa drugo, već samo svoju najsvetiju dužnost, jer je g. Magjer to od svojih sugrađana u punoj mjeri i zaslužio, to više, što će mu ta proslava biti jedina naplata za njegov dosadašnji rad.

Nkć.

HRVATSKO KAZALIŠTE.

M. Dimitrijević: Pirovanje.

Pravo je svakoga građanina da shvaća umjetnost kako hoće, jer je tu sloboda najveća. Prema tome građanin može

da shvaća umjetnost i kao šport i njemu je od volje, da li će se i koliko će se tim športom zabaviti. Sve su to prava svakoga građanina i ta se prava ne mogu nikome oteti. Ali se može i mora jedno. Mora se tim amaterima i športašima reći, da njihovo shvaćanje za umjetnost ne znači ništa, da je takvo tretiranje umjetnosti negativno, jer umjetnost nema ništa zajedničkoga sa športom. Već smo govorili o nekoliko takvih primjera, o nekoliko književnih športaša, i govoreći o ovome najnovijemu slučaju, mi ne možemo ni u čemu da izmijenimo tamo izrečeno mišljenje.

G. Dimitrijević nije književnik. Od vremena do vremena on se doduše pozabavi književnošću, ali, držim, to nije dovoljan kriterij, da se nekoga smatra književnikom. Ne znam, ima li autor još kakvih dramatskih pokušaja, koliko ja znam, ima samo jedan takav pokušaj štampan u sarajevskoj »Nadi« 1898. godine pod naslovom »Jadac, porodična šala iz bosanskoga života u jednome činu«. Pod tom lakrdijom potpisan je M. K. Dimitrijević i ja ne znam tačno, je li to ime identično sa autorom »Pirovanja, drame savremenosti««, ali imam mnogo razloga da u to vjerujem. Naime i ta drama i ta lakrdija liče jedna na drugu i svojom plićinom i svojom površnošću i svojom neknjiževnom obradom. I tamo kao i ovdje autor je mislio, da napisati dramu znači iznijeti jednu sliku ili nekoliko slika (tamo iz bosanskoga života, ovdje iz beogradskoga života) jednako blijedih, epičnih i površnih. Autor nije književni športista samo radi športa. Taj svoj književni šport opravdava on i nekom tendencijom, plemenitom, etičkom tendencijom. Dobro, ali to može biti karakteristično za čovjeka, za građanina, ali nikako za književnika t. j. taj jedini faktor ne stvara književnika.

U svom jednom članku, štampanom u jednim ovdašnjim novinama, autor hoće da svakoga uvjeri o vrijednosti svoga komada i opravdava sa ovim riječima: »Drame se pišu, da se nešto kaže i da se preda dušama gledalaca jedna bol, jedno očajanje, jedan protest savjesti, ili jedna vjera u duhovnu čistoću i moralnu pobjedu... Moja drama ima nesavršenosti, ali ne može joj se poreći da djeluje. Prilikom prikazivanja svoje drame osjetio sam u publici, koliko je žedna moralnih protesta, koliko traži svoje i koliko je umorna prenesenom tuđinštinom. Ne treba zaboraviti, da je »Pirovanje«, poslije krvavog svjetskog rata i poslije šest godina davljenja u blatu, izneta na scenu prvi put socijalna drama...« i t. d. Vidi se, autor neobično cijeni svoj komad i to svoje uvjerenje osniva on na aplauzu publike. Kad bi to bilo i tačno, to bi u najmanju ruku bila naivnost, jer publika nije pljeskala ni dramatičaru ni etičaru, nego je 90 postotaka i od onih, što su pljeskali i što uvijek i svakome plješću, pljeskalo ili samo gostu ili autoru one scene u baru. Dakle sasvim drugi i upravo oprečni motivi. A što se tiče autorova skromnog mišljenja, da je njegova »drama« jedina socijalna drama kod nas, mi ćemo mu kao g o s t u oprostiti i tu neskromnost. Samo nam je žao, da smo se uvjerili, da se je autor »Pirovanja« pokazao nesposobnim ne samo da riješi problem naše socijalne drame, nego je nesposoban da ga uopće načme. Jer sve ovo, što je ovdje izneseno i rečeno, sve je to autor mogao iznijeti i u jednoj broširi ili napokon i u jednom govoru (izrečenom makar i na pozornici) i s tim ne bi ništa izgubila ni naša drama ni kazalište, a autor bi mogao samo da dobije, jer bi nas barem uvjerio, da su te riječi izraz jednog dubokog osvjedočenja i jedne poštene duše. Barem toliko...

Više od autora nas začuđuje kazališna uprava. Prije premijere štampa ona po novinama duge objave, kao da se nalazimo pred nekim objavljenjem, a kad tamo, to je jedan komad, kakvog bi se sigurno odrekao i jedan malo savjesniji početnik, a uvjeren sam, da je i uprava silu takvih komada odbila. Tu ne će biti razlog samo akt gostoprimstva i ta uprava izgleda da još uvijek rabi mjerilo ličnosti više nego same stvari. Inače bi bilo neshvatljivo, zašto se tereti memorija i vrijeme i onih naših boljih glumaca ovakvim komadima bez ikakve književne i scenske vrijednosti.

Glumačka škola.

Kad bi bilo koristi, bilo bi potrebno dublje i šire se pozabaviti problemom te, tako zvane, glumačke škole. Jer to je problem ne samo kazališni ili glumački, nego i socijalan. Nekoliko mladića i djevojčica, što su ih tu okupili razni motivi i razni razlozi, strpano je u školsku sobu, samo da se uposli nekoliko neuposlenih profesora. Ovdje se može potpuno reći, da profesori nisu radi đaka, nego su đaci radi profesora. Ne trebaju nam za to nikakvi drugi dokazi, nego sami rezultati pedagogije, kakve vidimo na tim učenicima. Ti rezultati se najbolje vide na njihovim produkcijama i takva jedna produkcija bila je na 20. ov. mj. Davala se Cankareva »Lepa Vida«, Ilirsko-simbolička pjesma, dakle djelo, koje nije za pozornicu i koje na sceni ne mogu održati ni najbolji glumci. Na samome izboru se vidi, kako je bezglav čitav taj nastavnički sistem.

Suvišno je govoriti o lošemu prijevodu ili o režiji (g. Nučić), kada je to sve presjajno prema onoj jadnoj glumi, kakvu su nam prezentirali ti đaci. Oni nemaju ni pojma o značenju glasovnog materijala, o značenju riječi, toga najglavnijega instrumenta glumačke umjetnosti, i oni drže, da su taj problem riješili, ako svaki iskrivi svoj glas i oblikuje ga samo u dva pravca: ili se dere s pozornice jednim nečovječnim, karikiranim glasom, ili muca u nekom neartikuliranom i prigušenom stenjanju. Nema tu ni govora o kakvom diferenciranju ili kakvim nijansama, i dokle je doprla ta školska šablona, vidi se po tome, što, kada dvojica ili više njih izražava slično duševno raspoloženje, mi ne možemo da razaberemo, koji to govori, jer su svi njihovi glasovi u takvim prilikama na vlas jednaki. Iste su i njihove kretnje i njihovo kretanje na pozornici. I svuda dobivate dojam, kao da iza leđa svakoga toga učenika ili učenice stoji nastavnička figura i njegova šablona i pazi, da ta svaka marioneta ne pređe svoju granicu. Nigdje kakve lične note, nigdje kakvog dokaza, da se je glumac uživio u ulogu. Sve uloge gledaju ti učenici samo očima onih glumaca, koje su već vidjeli. I tako ćete tu naći šablonske imitatore sviju glumaca počevši od Nučića: Pavića, Sotošeka, Raića, Strozzia, Maričića, Dujšina i t. d. Njih se imitira ne samo mimikom, već i glasom i svime. A ako je zadaća te škole da da slabe imitatore i epigone raznovrsnih glumaca, onda je ta škola sasvim suvišna, jer su suvišni i ti epigončići i imitatori. Da je bar jedan od tih učenika i učenica pokazao da ima i mrvu talenta, moglo bi to donekle opravdati i opstanak škole. Ali ovdje ne samo da nijedan nije pokazao nikakva talenta, nego ni najskromnijeg rezultata kakve dobre pedagogije, pa čemu onda zavaravati tu mladež i zašto ju se ne pusti, da potraži kakvo drugo zanimanje, za koje će imati ne samo sklonosti, već i bar neke sposobnosti. U ovome zvanju bar ta mladež, što nam se predstavila, niti je pokazala te sposobnosti niti ona te sposobnosti uopće ima.

Ivan Nevistić.

O LJUBLANSKOM GLEDALIŠĆU.

Prije svjetskog rata bilo je u Ljubljani privatno-nacionalno dramsko društvo, koje je od 1892. godine davalo dramske i operne predstave u deželnom, t. j. pokrajinskom pozorištu. Prije toga pak predstave je priređivala Narodna Čitaonica u Ljubljani, gdje su odigravali diletanti, a gdje su otpočeli svoj rad i kasnije vrlo znameniti umjetnici kao: Borštnik-Borštnikova, Verovšek i Anton Cerar-Danilo; — ovaj posljednji ove zime proslavit će pedesetgodišnjicu svoga rada. A dvije godine prije svjetskoga rata — Pokrajinska Vlada u Ljubljani zatvorila je ljubljansko pozorište i u istim prostorijama otvorila kino-bioskop. To je djelo klerikalne stranke u Sloveniji a na ime njenog prvaka dr. Šušterčića, koji je danas politički mrtav. Članovi toga zatvorenoga pozorišta otvorili su sami svoje malo pozorište u sali Gradskoga Doma.

1918. godine osnovan je Slovenski Gledališki konzorcijum, koji je fungirao još na nekoliko mjeseci prije oslobođenja i ujedinjenja, a skupljanjem priloga po svoj Sloveniji otvorio je pozorišnu sezonu 1918.—1919. god. s dramom i operom. 1919. godine preuzela je naša država Gledališče od konzorcijuma, te je i danas tako.

Ljubljana ima dvije pozorišne zgrade. Opera je u staroj zgradi bivšeg deželnog t. j. pokrajinskog pozorišta, koja je zgrada danas državna imovina. Drama je pak u zgradi predašnjeg njemačkog pozorišta, koje je bilo podignuto 1912. godine uz pripomoć bivšeg cara, pok. Franje Josipa, radi njemačke propogande.

Upravnik-intendant ljubljanskog Gledališča je g. Matej Hubad, prije profesor muzičke škole — Glazbene Matice, i ujedno tridesetgodišnji koncertni vođa, a od godine 1919. i direktor Konzervatoriuma Glazbene Matice. Upravnik je od 14. februara 1922. godine.

Direktor drame je g. Milan Pugelj, književnik.

Dramaturg g. Oton Župančić, najbolji savremeni slovenski pjesnik, čije je najnovije dramsko djelo »Veronika Desenićka«, davano i u beogradskom narodnom pozorištu — na slovenskom jeziku.

Uprava Narodnog Gledališča u Ljubljani ima angažirano 220 lica umjetničkog i tehničkog osoblja, a dalo je u prošloj sezoni 430 predstava; od toga 196 u operi a 234 u drami. U ovoj kazališnoj sezoni bilo je 5 originalnih slovenskih drama i dvije srpske.

Tih 5 slovenskih drama su ove: 1. »Pri Hrastovih« — od Meška Ksavera; 2. «Veronika Desenićka« — od Otona Župančića; 3. »Magda« — od dr. Remeca; 4. »Pepeluh« — od profesora dr. Laha; i 5. »Vdovica Rošlinka« — od Cvetka Golara.

Od srpskih: »Sumnjivo lice« i »Narodni poslanik« — od Nušića. U Gledališču je bila konferencija B. Nušića za vrijeme njegove proslave 18. novembra 1924. godine.

Prihod u sezoni 1923.—24. iznosio je 2 milijuna 140 hiljada dinara.

Kao i sva ostala naša kazališta, i ljubljansko gledališče je danas u teškoj financijskoj krizi, jer državnim budžetom nije predviđena dovoljna suma, pošto je i za ovu godišnju kazališnu sezonu predviđena približno isto onolika suma kao i za godinu 1922/23., kada su bile gaže za 100—200% manje nego što su danas. A prosječna je gaža po budžetu 1200 dinara, koja suma nije dovoljna ni za jednog najobičnijeg člana.

Uprava Gledališča je zato morala da umanji broj osoblja, i to od 268 na 220, koji broj za gledališče, koje u jednoj godini daje preko 400 predstava, znači minimum ispod koga se ne može dalje — inače bi se Gledališče moralo zatvoriti.

M. K. N. Rassinski.

NARODNA ENCIKLOPEDIJA

Srpsko-Hrvatsko-Slovenačka. — Izdavač: Bibliografski zavod, Zagreb.

Jedna svakako potrebna i veoma pohvalna namisao. Skupiti sve ono iz našeg narodnog unutarnjeg i vanjskog života, iz naše kulture i naše prirode, sve ono što može da zanima svakoga našega čovjeka bilo koje struke i bilo kojga zvanja; to je jedan rad, koji se ne može nikada dosta nahvaliti. Ono, za što bi morao prevrtati knjige i listove, da se dozna, moći će se tu u jednom pregledu i u jednoj makar i najsitnijoj bilješci da sazna, a ta opet bilješka upućuje na šira vrela i opise. Takva enciklopedija, u kojoj bi se moglo sve naći, što interesuje svakoga našega čovjeka, morala bi da bude pri ruci ne samo svakome intelektualcu, nego i svakome građaninu i uopće pismenome čovjeku kao vodič kroz naš duševni i fizički život.

Jasno je, da je organizovanje takvog velikog rada veoma teško i da je veoma teško dati jednu enciklopediju savršenu i kojoj nije potrebna dopuna. Jer i svi leksikoni i enciklopedije, što ih izdaju veliki evropski narodi, uvijek se nadopunjuju i popravljaju novim izdanjima. Za jednu takvu potpunu enciklopediju, u kojoj bi bile uključene i izrađene sve struke jednako savjesno i kritično, teško je kod nas naći dobrih saradnika i, kako vidimo iz popisa ovih saradnika, ovdje ima dosta diletantskih i nepouzdanih imena, a neke struke ne zastupaju i ne referišu o njima stručnjaci (jer ih uopće kod nas i nema), nego amateri. To se uostalom ne može zamjeriti redakciji, jer je ona od svega onoga, što imamo, organizirala i ono najbolje i najupućenije iz pojedinih struka. Ipak se opaža neka nerazmjernost u referisanju o nekim stvarima i dok se o jednoj važnoj stvari referiše veoma kratko i površno, o drugoj uopće nevažnoj stvari troši se velik prostor. Osobito je to u pogledu nekih imena. Tako na pr. bilješke nekoga Osmana Hadžića, koji priča na dugo o nekim muslimanima, koji za naš kulturni život nemaju apsolutno nikakve važnosti. Ima i mnogo drugih takvih sasvim arhivskih i mrtvih imena i ona samo otimlju prostor onim jačim imenima, koja bi trebalo malo šire obraditi. Sve to, dakako, ovisi o autorima, ali redakcija (S. Stanojević) bi mogla češće da popravi autore. Dobro je, da je svaka bilješka potpisana, jer će se po autoru moći suditi i vrijednost i vjerodostojnost bilješke.

Dosada su izišla samo tri sveska Enciklopedije, od slova A i B, a svaki će mjesec izići po jedan ili dva sveska. Enciklopedija je opremljena skromno i bez ilustracija, tako, da je uz najnižu cijenu (svezak 45 dinara) mogu nabaviti i siromašniji. Ako uspije, da čim prije iziđu svi svesci i potpuna enciklopedija, to će za naš kulturni život biti svakako jedna dobit. Nedostaci i grješke, koje su neminovne u svim djelima ove vrste, moći će se da isprave u naknadnim i bogatijim izdanjima. Za sada možemo biti sasvim zadovoljni i s ovim, što imamo i s obzirom na njegov cilj i na njegovu zadaću draže nam je da ovo djelo preporučimo, nego da ga kritikujemo.

-ić.

ANTE DUKIĆ: IZ DNEVNIKA JEDNOG MAGARCA.
Zagreb, 1925.

Ono, što smo rekli u članku »Književni analfabetizam« govoreći o nekim mladim književnim početnicima bez talenta i bez poznavanja stila i jezika, ovdje se obistinilo. Rekli smo naime, da u ladicama starih penzioniraca i usidjelica ima boljih sastavaka i pismenijih nego što su oni nepismeni početnički »romani«. »Žrtva svoje krvi« i »Sudbina Vere Petrovićeve«. Prvi dokaz je i ova knjiga, djelo jednog starijeg gospodina. Ovaj Dnevnik je mnogo pismeniji i čitkiji od onih gore spomenutih nepismenih sastavaka i to je svakako sramota za mlade početnike, da ih natkriljuje stari početnik. To međutim ne znači, da ovo djelo ima kakve veće književne vrijednosti i da se ovdje može uopće govoriti o kakvoj književnoj vrijednosti. Jer biti bolji i pismeniji početnik, to još ne znači znati napisati pismenim jezikom ono, što se misli. A misli g. Dukića i sadržaj ovoga djela nisu takve niti se izlažu tako, da bi mogle kompetirati na kakvu književnu vrijednost. Pri čitanju ovih misli ja se često sjećam na Mirabeaua i na refleksije izrečene u njegovu dnevniku. A mnoge ovdje iznešene refleksije daju dojam odjeka tih prvih refleksija.

Dnevnik počinje malo kapriciozno, to jest, on i nema početka i da se je autor toga pravila držao do kraja, da je svagdje ušao odmah in medias res, ne bi djelo ispalo ovako otegnuto i razvodnjeno. Trebalo je u njemu prebrisati one banalne i svakidašnje misli, koje se dnevno slušaju na svim ćoškovima. Ili je možda autor htio da u toj antropomorfizaciji magarca prikaže slikovito monotonost, banalnost i dosadu i samoga čovječjega života. To je uostalom stvar autorova shvaćanja i njegova ličnog ukusa. Ali treba priznati, da čitaoc mora imati magarećju strpljivost da do kraja pročita ovu na 170 stranica razvučenu magarčevu biografiju.

N.

NIKOLA T. ĐURIĆ: VOJVODA DOJČIN.
Tragedija u pet činova, Beograd 1925.

Jedno nama dosada nepoznato ime. Ali sudeći po djelu, autor mora da je neki stari gospodin, kome se prohtjelo da se »pozabavi« malo i književnošću. Tražio je temu, našao je u srpskoj istoriji četrnaestoga vijeka u ličnosti vojvode Dojčina i onda je uzeo kalup dramatske peteročine sheme i po svim pravilima Aristotelove poetike nastojao da tu shemu ispuni tim istorijskim sadržajem. A jer je našao u istoriji krvi i ubijanja, mislio je, da je to dovoljno da se skalupi tragedija. A svu tu tragičnost, krv i ubijanje izvodi autor po uzoru onih starih grčkih tragedija: lica se ubijaju iz nepoznavanja. I to ubijanje mora da se po pravilu izvodi u zadnjem činu, kao što je i čitav sklop drame po pravilu i shemi: ekspozicija — kolizija — kulminacija — peripetija — katastrofa. I ono se izvodi prosto i mehanički. Dojčin probada kopljem Radula a kada u njemu prepozna zaručnika svoje sestre probada sebe i t. d. Na kraju dolazi jedna tendencija, nedramatska neknjiževna, i izgleda, da je pisac radi te tendencije i napisao čitav ovaj komad. Dojčin u onoj uobičajenoj prodici na umoru opazi odjednom (da se ne zaboravi, to se je dogodilo hiljadu tristo devedest pete!) duh kralja Petra Velikog Oslobodilelja i Dojčin, razumije se, prorokuje.

»Eno vođ i osvetnik,
Da jadne žrtve sve nam osveti
Na Marici, na Savru, Kosovu.
Što Nemanja započe, on će nam
Jedinstvo roda slavno doneti«.

Za ovu tendenciju autoru nije bilo potrebno pisati čitavu tragediju u pet činova, koju neće, osim onih, koji moraju, (kao što je i kod mene slučaj) moći nitko da čita niti dočita. Jer ova »tragedija« nema za čitanje ni onaj dio uvjeta kakav imaju one naše mnogobrojne inače slabe tragedije Stjepana Miletića i Krste Pavletića **in.**

NAŠA FILOZOFIJA.
Zdenko Vernić: Sveti smijeh. Esej. Zagreb 1925.

Autor nije dosada bio poznat publici kao filozofski pisac, i ako se zna, da g. Vernić posjeduje veliku filozofsku kulturu. Ovo je prvi njegov pokušaj ogledavanja na filozofskom polju. I u toj maloj svesci od 16 stranica, u tome zbijenom eseju vidi se, da je autor u filozofiji »kod kuće«, jer vješto i znalački barata i sa teoremima i sa filozofskim terminima. Intencija ovoga eseja vidi se po samome naslovu. Autor hoće da preraste pesimizam, koji je po njegovu mišljenju samo plod oholosti i koga je rodio »intenzitet samoživog čuvstva«. Treba se osloboditi one egocentrične ograde i one subjektivističke iluzije, koja zagušuje tu najljepšu odliku čovječju: sveti smijeh. Istom objektizam može da rodi taj smijeh, tu radost i taj optimizam. Autor se ne upliće u psihološko rješavanje problema optimizma — pesimizam, pa zato i ne iznosi kakve naučne dokaze i argumente za svoje stajalište. Za optimizam on se opredjeljuje teleološki. »Kako je dosada kultura antropamorfizma donijela bol i jad, kako su ruski autori, i oni najveći, pred kataktizma svjetski donijeli svijetu upravo kult slabosti, kult bola i kult jada, kao najinverzniji oblik borbe za održanje u jednom svijetu pesimizma, tako će objektizam sada da donese jedno shvaćanje mira i vedrine, ljubavi i pravednosti, snage i jačine«. Onaj nužni, iz naše psihe izrasli, antropomorfizam treba upotpuntiti širim i zamašnijim objektizmom i istom iz te plodonosne sinteze nastaće i rodiće se radost. Teofonija radosti. Intenzitet plus ekstenzitet daje taj rezultat i tu objektivističku rezultantu.

U okviru ovoga krakoga eseja nisu se mogle da raspredu i raspletu sve misli autorove, pa zato ni to autorovo shvatanje ne kompetira na objektivnost kakve sistematski utvrđene teorije. Ono je plod ličnog osjećanja, kome se hoće da da i jedna teoretski argumentirana baza. Ta lična nota osjećaja očituje se i u samome stilu, koji je neobično lagan, jer se sve odmata kao u nekoj nevezanoj i duhovitoj konverzaciji, po čemu je ovaj esej pristupačan i najširoj publici. I to je dobra strana ovoga početka i mi bi mogli autoru samo preporučiti, da i u drugim studijama, koje kani nastaviti, ostane pri ovome načinu izricanja misli. Jer treba da se iskorijeni ono pogrješno shvatanje, da filozofska lektira može biti samo u ruhu skolastičko-školskog dociranja.

I. N.

SVJETSKI PREGLED.
1. Europäische Revue.
Leipzig—Wien.

Evropska revija, pod tim naslovom počela je u aprilu ove godine da izlazi mjesečna revija u Beču, u redakciji K. A. Rohana. Revija nije isključivo književna, nego ima u njoj priloga i iz filozofije, znanosti, politike, ekonomske politike i t. d. Saradnici revije su aktivni predstavnici većine evropskih naroda iz raznih kulturnih oblasti: Driesch, Curtius, Ferrero, A. Gide, M. R. Rilke, S. Zweig, E. Borel, C. D. Burns, K. Čapek, Vandervelde, L. Blum, M. Brad, G. Duhamel, P. Painlevé, Scheller, Ziegler i t. d. Već po tim imenima iz raznih struka i raznih nacija vidi se, da je program revije opsežan kao što joj je i cilj nadnacio-

nalistički, evropejski. Karakterističan je u tome smislu predgovor, što ga iznosi urednik u prvome broju revije: »Evropska revija hoće da osvijesti duhovno jedinstvo Evrope. Njezin program nije sentimentalno bratstvo. Ona hoće da bude posrednik među narodima, posrednik njihovu nepoznavanju i razumijevanju. Željeznica, zrakoplov, radio, izvanjski su približili nacije jednu drugoj. Mnogi ljudi, zatvoreni u svojoj sobi, niti se mogu složiti, niti se mogu pod pritiskom te tjesnoće i te sparne atmosfere međusobno boriti i konačno moraju da uginu, kad već ne mogu da nađu nikakav modus vivendi. Evropu — tu negdašnju široku i prostranu kuću pretvorio je stroj u usku sobicu, u kojoj treba da živi sve više ljudi. Hoće li bijela rasa da upotrijebi svoju tehniku za samoubojstvo ili će je upotrijebiti za svladanje prirode? . . . Jedino uzajamnim prodiranjem nacionalnih atmosfera može se svijest naroda proširiti dotle, da postane zrela za ovaj novi položaj.

Evropski problem mi ne postavljamo pacifistički-sentimentalno, jer smo svjesni njegove hladne historijske tragike. Gotovo nezavisno od rata i njegova iskustva — on je uostalom samo požurio razvoj — upoznajemo mi smrtnu opasnost, koja prijeti Evropi. »E. R.« ne će spasiti ovaj kontinenat, ona ne će riješiti nijedno odlučujuće pitanje. Ona može samo da sakuplja, i zato ona poziva saradnike i čitaoce novom, savremenom, i istorijski predodređenom Evropejstvu. Ona može probleme da objašnjuje i svrstava samo na taj način, ako iznese mišljenja važnijih predstavnika, bez obzira na naciju, partiju ili nazor o svijetu. Tako će revija upoznati čitaoca sa znanjem najvažnijih evropejskih problema izglađujući opreke nastojaće, da dođe do izražaja nadnacionalni evropski sklad. Zato se »E. R.« obraća svima onima, koji žele da iznad horizonta dnevne politike — u kojoj još bukte prošlošću podjarene strasti — nazru velike linije evropske sudbine«.

To nastojanje, i ako pri početku izgleda maglovito i romantično, ima ipak jednu veoma zdravu jezgru. Intelektualna elita pojedinih naroda treba da probije one bar suvišne i zastarjele nacionalističke prepreke, da proširi horizont i da ubrza kulturno strujanje i po njemu i kulturni život. Taj široki evropejski separatizam nema nikakvog fanatičkog biljega, on je konstruktivan, jednako za Evropljane kao i za Neevropljane. Ako taj, idealno zamišljeni, pokret za sada bar i teoretski uspije, njegov će uspjeh biti velik kao priprava praktičnome radu: zbližavanju i harmoniziranju sviju evropskih naroda, tome velikome cilju, za koji su se zalagale najbolje jedinice sviju evropskih naroda sve od vremena najjačeg borioca za taj cilj: najvećeg filozofa, što ga je dala Evropa, Immanuela Kanta.

2. Manifeste du Surréalisme.

Paris.

Kao i svi drugi i ovaj je manifest, što ga je izdao André Breton, inače slabo poznati pisac (autor »Mont de piété«, »Les champs magnétiques«, »Clair de terre«, »Les pas perdus« i s manifestom izdatoga »Poisson soluble«) dosta bučan i prilično verbalističan. I njegova važnost nije toliko po samoj teoriji ili vrijednosti te teorije koliko po zamahu, koji je taj pokret zauzeo. Jer nadrealizam je stvarno jedan pokret, u kom se je okupio dobar dio novoga književnoga naraštaja. Nadrealisti imaju čak i svoju (partijsku) reviju pod malo i odviše bučnim nazivom: »La revolution surréaliste«. Može li se taj pokret uistinu nazvati nekom revolucijom u književnom svijetu? I s obzirom na njegov postanak i s obzirom na njegove književne rezultate ne može se nikako dobiti dojam, ne samo kakve revolucije, nego ni same revolucionarnosti.

Prvo, ta književna struja nije originalna i nastala je iz naučno-filozofske oblasti. Korijen joj je u filozofiji i već taj fakat nas upućuje na daleke izvore i daleka vremena, jer svi moderni filozofemi i nisu drugo nego, manje više stvaralačka reprodukcija starih. Najbliži korijen te nadrealističke teorije nalazi se u filozofiji Henri Bergsona, a preko ovoga i kod amerikanskog filozofa, autora »valutarne filozofije« (kako Nijemci ironično nazivaju njegov pragmatizam), Williama Jamesa. Bergson se je najjače i najodlučnije digao proti onom tradicionalnom racionalizmu »odozgor« i »odozdol« (t. j. spekulativnom i empiričkom racionalizmu) i nasuprot organu duha, intelektu, postavio organ duše, intuiciju.

Time je Bergson probio ogradu i okvir pozitivizma suzivši mnogo funkciju intelekta i vezane racionalne sfere a proširivši nasuprot funkciju i važnost nevezane intuicije, uživljavanja i po njemu čitave iracionalne sfere duševnoga života. U radikalizaciji toga antipozitivističkoga stava pošao je Bergson u drugu skrajnost, u maglovito područje te preokrenute »intuirane« spekulacije i jedne nove, isto tako spekulativne, metafizike. Iracionalno je dobilo veću važnost od racionalnoga i logična je posljedica bila proučavanje »metalogičkoga«, podsvijesnoga i parapsihičkoga života. James je u tome pravcu pošao u svom zadnjem stadiju tragom Bergsonovim i dao se na proučavanje tih budnoj svijesti nedokučivih, parapsihičkih i okultnih pojava. Pa ni sama ona pomodna i danas dobro poznata sekta antropozofa nije daleko, ako ne po sistemu a ono po tkivu toga sistema, od te struje. Glavna karakteristika svih tih shvatanja i nastojanja je njihovo antiracionalističko i antipozitivističko stajalište. U čitavoj evropskoj kulturi nalaze oni hipertrofiju intelekta i zato je i ta kultura gotovo isključivo »mozgovna« kaošto je i današnji čovjek jednostrano u tome mozgovnom pravcu razvijen. Potrebno je zato da se da oduška i onome nemozgovnome dijelu čovječje psihe (Bergson mu daje čak i veću važnost), kako bi moglo doći do izražaja i sve drugo, a ne samo racionalno u čovjeku. Iz umjerene opozicije prešle su te sve struje na kraju u neku negativnu i, gotovo bismo rekli, nihilističku opoziciju, gdje se funkciji intelekta uopće oduzima svaka veća važnost ili spoznajna vrijednost.

I nadrealisti su pošli sasvim u tome smjeru. I oni su se stavili u opoziciju prema književnom »racionalizmu«, odnosno »racionalističkoj književnosti«: naturalističkom i psihološkom realizmu sviju vrsta i pravaca.

Po njihovu shvatanju je književnost previše kultivisala racionalističku stranu i ograničavala se samo na intelektualnu sferu, odnosno i ondje, gdje je prekoračila tu sferu, služila se je isključivo tom realističkom metodom: mozak je bio uvijek glavni aparat. Nadrealisti hoće da izıđu iz toga konvencionalnoga, realnoga. Zato i uzimlju ime **nad**-realizam. Međutim i to samo ime je nezgodno i može da ima krivo značenje, jer napokon, šta je realno i šta je nadrealno i da li je zbilja nadrealna ta podsvjesna sfera duševnoga života? Kada im je već do novoga imena, onda bi bilo mnogo tačnije i mnogo ispravnije ime nadracionalizam, jer bi se na taj način pokazala razlikost metode. Ni takvo razlikovanje ne bi bilo sasvim tačno i potpuno, jer nijedno umjetničko djelo nije isključivo racionalističko kao što opet nema djela, u kome ne bi bio sadržan i taj racionalistički elemenat, koji (makar i kao sekundarni) pridolazi u stvaranju. Ni Freudova psihoanaliza , koju hoće da iskoriste i nadrealisti, ne može da se odreče te metode i ondje gdje

je prelazi ulazi sasvim u metafizičke spekulacije. Umjetnost ne nastaje u racionalnoj sferi, to je jasno, svakome, pogotovu umjetniku, ali ona u stvaranju, u oblikovanju doživljaja prolazi kroz tu sferu, koja ima neku destilatorsku funkciju: da brusi i pročišćava onaj sirovi materijal. O samoj umjetnikovoj snazi ovisi koliko će ostati živoga i stvaralačkoga u tome destiliranju i brušenju intelektom. Ali zato nije potrebno ni mogućno da se ostane u onoj podsvjesnoj ili, kako oni hoće, nadsvjesnoj sferi, jer je umjetnost tu naprosto nemoguća. Izvire iza jedne izaživotne granice i uvire u njoj pa tako gubi svaki kontakt sa realnim životom, a po tome i uvjet svoga opstanka. Parapsihičke pojave se ne mogu naprosto poreći, ali se ne smiju ni toliko precjenjivati dokle se god nalaze u području metafizike i spekulativnih objašnjavanja. Nijedan književni »racionalizam« nije potpuno negirao postojanje toga podsvjesnoga, mnogi su mu čak davali i veliko značenje, smatrajući ga vrelom »inspiracije«; ali ni njegovo negiranje ne bi bilo tako apsurdno kao što je apsurdna nadrealistička negacija te svjesne »realističke« sfere. Nadrealisti vole okultizam, magiju i sve ono, što spada s onu stranu svjesnoga života, ali sve to nema nikakva posla s umjetnošću. Umjetnost je sasvim vezana uz ličnost, ma kako bila formulisana ta ličnost, i bez te ličnosti ona se ne da ni zamisliti. U ovoj iracionalnoj sferi ta ličnost se gubi i ne može, prirodno, da dade svoga produkta — umjetnosti.

Zato i smatramo taj najnoviji književni pokret u Francuskoj samo jednim kuriozumom, jednim otvorom u traženju novih izlaza i novih formi. On je samo jedna privremena stanica u tome traženju, koje se očituje u svim evropskim literaturama. Stanica, koja će se brzo iživiti i iščahuriti u jedan novi oblik spiritualističke sadržine. Zapravo taj »pokret« i nije čisto književni, jer ima ambicije jednog šireg kulturnog pokreta. Veliku sličnost i idejnu vezu s tom strujom imao je kod nas bivši beogradski časopis »Svedočanstva« i ko ga uščita, moći će se osvjedočiti, kolika je vrijednost i toga čitavoga »nadrealizma«. **I. Nevistić.**

NAŠE AMERIČKO NOVINSTVO O »VIJENCU«.

Ugledni »Zajedničar« glasilo NHZ u Pittsburghu, Pa donosi ponovno u broju 13. od 1. travnja 1925. iscrpiv izvadak našeg članka »Prekomorska Hrvatska«.

A jedini hrvatski dnevnik u Americi »Svijest«, koji izlazi u New-Yorku, priopćuje u broju od 20. V. 1925. slijedeće.

»Zagrebački »Vijenac« donaša redovito pod naslovom »Prekomorska Hrvatska« važnije vijesti iz naših ovdašnjih kolonija, te ih popraćuje i zgodnim opažanjima«.

Iza toga slijedi doslovno veći dio našega članka priopćenog u broju 9. »Vijenca«.

PREKOMORSKA HRVATSKA.

Već smo jednom spomenuli, da je slovenačko novinstvo u Americi bolje razvito nego hrvatsko. Dokazuje nam to i »Proletarec« slovensko glasilo Jugoslovenske Socialistične Zveze, koji je izašao za prvi maj u svečanom izdanju u obliku smotre na 72 stranice. Ujedno je to jubilarni broj u proslavu dvadesetgodišnjice izlaženja toga lista u Chicagu, Ill.

Meštrovićeve izložbe žarište su svog zanimanja naših tamo prijeko. Izložba njegovih djela u Chicagu snimljena je i po kinematografu. To je uopće prvi put, da se koja izložba priređuje za film.

Meštrović je dogotovio tamo dva nova djela. Jedno je majka s djetetom u molitvi, a drugo veliko poprsje predsjednika Wilsona. Sada pravi poprsje državnog tajnika Hoovera. Iza Chicaga bit će mu djela izložena u St. Louis do 20. srpnja, a jedan dio u Philadelphiji, Pa. Poslije ljetne stanke pola djela bit će izloženo u Philadelphiji, Pa a pola u Baltimore. U studenom cijela zbirka ide u Cleveland, Oh, a u prosincu u Boston te konačno u siječnju jedan dio u Washington a drugi u New-York. Sam se umjetnik vraća u lipnju u Zagreb, a ponovo u Ameriku po svoj prilici u studenom. Za otvorenje izložbe u Chicagu napisao je za naše iseljenike govor, u kojem napoljetku izriče ovu, ne baš novu, ali lijepo izrečenu, misao:

»Volimo svoju djecu više nego sebe, a praunučad još više, pa ćemo tako postati bolji i jednom stići, kuda vjekovima **žudimo«.**

Mnogo se raspravljalo po novinama a često i sasma krivo obaviješteno, koje narodnosti je Meštrović. Njegov je brat izjavio g. C. H. Bonte, strukovnom kritičaru lista »The Philadelphia Inquirer« slijedeće:

»Bilo je često pače i u samoj Evropi raznih nesporazumaka o narodnosti mojega brata. Spomnjalo ga se kao austrijanskog, srbijanskog, dalmatinskog, slavonskog, hrvatskog i jugoslovenskog umjetnika. On je rođen i odgojen u Dalmaciji, staroj Hrvatskoj, koja je sada pokrajina Jugoslavije. Naši su roditelji bili hrvatski seljaci i po tome je i sam Meštrović Hrvat«...

Od drugih kulturnih događaja vrijedi spomenuti, da je g. G. Kutuzović održao u Detroitu, Mich javno predavanje o temi. »Kulturni zadaci današnje dobe«.

Operna pjevačica Kristina de Santi Stankovićka priredila je koncert u Srpskom Domu u New-Yorku. Ne vidimo iz priopćenja, kako je došla do imena Santi...

Baritonista Ivan Barić priredio je u Chicagu, Ill svoj prvi koncerat. To je naš iseljenik, koji je tamo učio umjetničko pjevanje a kani otputovati u Milano, da se usavrši na tamošnjem Scala pozorištu. Proriču mu lijepu budućnost.

I mlada, tek 12-godišnja, Slovenka Suzana Bole ističe se kao nadarena baletna plesačica, koja će u svojoj umjetnosti možda još daleko dotjerati. Donijet ćemo i njenu sliku, ako nam pošalju klišej, koji zamolismo.

Predstava je bilo obilno, više nego u nas u starom kraju. U Pittsburghu, Pa davano je »Tri ptičice« i »Grobovi će progovoriti«; u Chicagu, Ill Petrovićeva drama »Šuma« i lakrdija »Nasamario se«; u Clevelandu, Oh Ivakićeva drama »Inoče«; u East Youngstownu »Putnik«; u Milsvankee, Wis »Crveni Kimono«; u Greenville, Pa »Putnik«; u Wilmerdingu, Pa »Dvije nećakinje«; u New Brightonu, Pa »Tri ptičice«; u Tonapah, New »Franjo Trenk i njegovi panduri«. **—ar.**

»ZASLUŽNI I ZNAMENITI HRVATI 925.—1925.«

Sve pretplatnike na ovo kulturno-prosvjetno djelo, koje se izdaje u proslavu hiljadu-godišnjice Hrvatskoga Kraljevstva obavješćujemo, da se s izdanjem istoga zakasnilo poradi nekih tehničkih nemogućnosti kao i poradi poteškoća u samome uredništvu, ali će se nastojati svim silama, da se isto dovrši barem do druge polovice srpnja t. g., kada će se početi s razašiljanjem istoga svim onim pretplatnicima, koji su se kao takovi svojim dužnostima udovoljili.

Pozivamo sve one koji se nisu pretplatili, a željeli bi knjigu imati kao i one, koji su se predbilježili, a nijesu knjigu isplatili, da se do uključivo 15. srpnja t. g. potpisanome odboru jave, odnosno novac pripošalju.

Za uredništvo odsječni savjetnik Emilije Laszovski, Vodnikova ul. 1.

Izdavači i vlasnici: Dragutin Nemet i drugovi. **Tisak »Tipografije« d. d. u Zagrebu.**

Tisak »Tipografije« d. d. u Zagrebu.